BAŞKURT ŞECERELERİ

БАШКОРТ ШӘЖӘРӘЛӘРЕ

TÜRKSOY

مفتاح الدین کمال الدین جمال الدین حسن الدین فخر الدین

منصور عبد الغفار عبد النجر

محمد جان محمد ظاهر عبد الولی یحیی

...ک شعرای شیغماه لنار   بدرجه لنک اسیکی بیلنار

...اه باریب اروغ لرنک بیلاوی مجبور غان ... بولدی

...قالمی یرلدی ... شعرنه کتنکه بوبار ...

...کلع طالب آلملاغیمو باقرلیه روح تینیش ربلیع تینیشغه ...

...سبینی تحقیق بولونغ پادشاه الدیع ... لری

...وف   دیب   رستیباب   سید کمال ...

...شاه بیلدرکن شیب دیب   بیبیس کمال ... ایل

بیلنس دیب

...بجواریخ یل ... طعو بولب ... غان ... کاتب ...

...ا ینشائی ... بیشسعف

روسترتان نینگ بیک باو کیتاری   تماسان نینگ ش

قبچاق نینگ مشهدی قاری قعدجاقا کیتاری ویلان با

قایو بیر کونی مشتدره ایدیب اوکاتب بولب آلی

معلوم تورلیک بیماغنین ترک تورلیکلیدین تورلیک

تاچ حساب ایدله دور   روشیب

بری قرون لری قوی عسکر الدوی

ایندرت بابی عف

آتهاتور آرستپاه

یودلینیز کوبردم

محرم ١٢

تمانعوی تمالنیک صعفلینیگ   باینش

عیلی تنکیلد

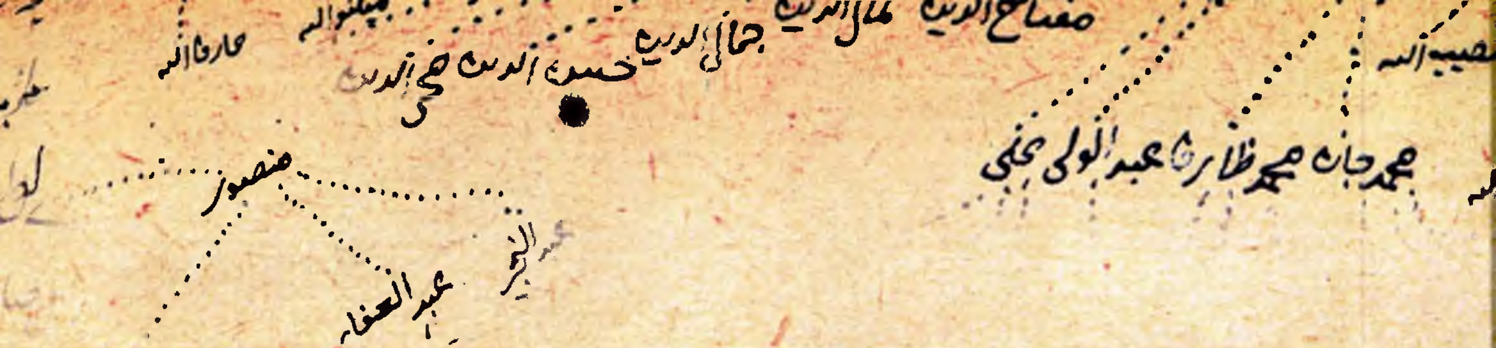

...نک شعرای شیخماه نثار   پدر رجان نینک اسمی بی...

...ملان ماله اروغ لرنینک بیلان محمد رضا خان مولوی بولدی

...آلی ... دیر ... شعورنه کتابنی یازمه

...تولکی طالب آلماغه پیلیه ... تینک ... تینه جم ...

...سببی تحقیق ... پادشاه ... مینکاه ...

...وف دیب   رستیپاب سید کمال...

...بیلار ... شیب دیب   بیس کماتب میکایل

بیلانس دیب

...۱۶ ... بیل ... ... کاتب...

...بایمای ... بیلسه ...

TÜRKSOY

Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetımı

Yayın No: 32

Başkurt Şecereleri

Башҡорт шәжәрәләре

Ankara, 2009

www.turksoy.org

Uluslararası TÜRKSOY Teşkilatı

Rusya Federasyonu Başkurdistan Cumhuriyeti Kültür ve Ulusal Siyaset Bakanlığı

Eseri Yayına Hazırlayanlar:

Başkurtça Bölümü:
Doç. Dr. Minlegali Nadergulov

Türkiye Türkçesi:
Ahat Salihov

Türkçe Düzelti:
Farma Ertürk

Kitabı Derleyen ve Yayına Hazırlayan:
Ahat Salihov

İnceleyen:
Prof. Dr. Firdevis Hisamitdinova

Grafik Tasarım:
Yunus Emre Yüce

Халыҡ-ара ТЮРКСОЙ ойошмаһы

Рәсәй Федерацияһы Башҡортостан Республикаһы Мәҙәниәт һәм милли сәйәсәт министрлығы

Китапты баҫмаға әҙерләнеләр:

Башҡортса өлөшө:
Филология фәндәре кандидаты
Миңлеғәли Нәҙерғолов

Төрөксәгә тәржемә:
Тарих фәндәре кандидаты
Әхәт Сәлихов

Төрөксә тексты корректоры:
Фатма Эртюрк

Төҙөүсе һәм баҫмаға әҙерләүсе:
Тарих фәндәре кандидаты
Әхәт Сәлихов

Рецензенты:
филология фәндәре докторы
Фирҙәүес Хисамитдинова

Верскалаусы:
Юнус Эмре Юдже

www.turksoy.org
turksoy@turksoy.org

Kapak Tasarımı:
Ahat Salihov - Yunus Emre Yüce

© Minlegali Nadergulov, 2009
© Ahat Salihov, 2009
© TÜRKSOY, 2009

ISBN : 978-975-7213-29-1

Baskı:
Ankamat Matbaacılık Sanayi Limited Şirketi
30. Cadde 538. Sok. No. 60 İvedik Organize Sanayi Bölgesi - ANKARA
Telefon: (0.312) 394 54 94 - Faks: (0.312) 394 54 96

İçindekiler – Йөкмәткеhe

Değerli Okurlar! (TÜRKSOY Genel Müdürü Düsen Kaseinov'un Sunuşu) – Ҡәҙерле уҡыусылар! (ТЮРКСОЙ Генераль директоры Дүсән Касеиновтың баш һүҙе) 5

Yeni Kitap Kutlu Olsun! (Başkurdistan Başbakan Yardımcısı, Kültür ve Ulusal Siyaset Bakanı İldus İlişev'in Sunuşu) – Ҡотло булһын яңы китап! (Башҡортостан Республикаһы Премьер-министры урынбасары, Мәҙәниәт һәм милли сәйәсәт министры Илдус Илешевтың баш һүҙе) 7

Değerli Yâdigarlar (Minligali Nedergulov) – Ҡиммәтле ҡомартҡылар (Миңлеғәли Нәҙерғолов) 8

Başkurt Şecereleri Hakkında (Ahat Salihov) – Башҡорт шәжәрәләре хаҡында (Әхәт Сәлихов) 10

Eski Şecereler – Боронғо шәжәрәләр 25

Tamyan İli Başkurtları Şeceresi 27

Kara Tabın (Irekti) Uruğunun Şeceresi 34

Orijinal Nüshadan Yapılmış Kopyadan (Üsergen, Bürcen, Kıpçak Ve Tamyan Urukları Tarihinden) 48

Baylar İli Başkurtları Şeceresi 50

Merkit-Min İlçesi Başkurtları Şeceresi 61

Üsergen Uruğu Şeceresi 74

Боронғо шәжәрәләр – Eski Şecereler 81

Тамъян иләүе башҡорттары шәжәрәһе 82

Ҡара табын (ирәкте) ырыуының шиғри шәжәрәһе 91

Подлинныйның копиясындан [үҫәргән, бөрйән, ҡыпсаҡ һәм тамъян ырыуҙары тарихынан] 107

Байлар иләүе башҡорттары шәжәрәһе 110

Меркет-мең волосы башҡорттары шәжәрәһе 122

Үҫәргән ырыуы шәжәрәһе 135

Yeni Şecereler – Хәҙерге шәжәрәләр 143

Şema Şeklindeki Şecereler – Схема рәүешендәге шәжәрәләр

Başkurdistan Cumhurbaşkanı Murtaza Rahimov'un Şeceresi 145

Башҡортостандың Президенты Мортаза Ғөбәйҙулла улы Рәхимовтың нәҫел шәжәрәһе 146

Meşhur Başkurt Tarihçisi Ord. Prof. Dr. Ahmet Zeki Velidi Togan'ın Şeceresi 147

Мәшһүр башҡорт тарихсыһы профессор, доктор Әхмәтзәки Вәлиди Туғандың шәжәрәһе 148

Kuvakan Uruğu Şerip Köyü Başkurtlarından Şeyh Zeynulla İşan Resulev'in Şeceresi 149

Ҡыуаҡан ырыуы Шәрип ауылы башҡорто шәйех Зәйнулла ишан Рәсүлевтың нәҫел шәжәрәһе 150
Başkurdistan Halk Şairi Mustay Kerim'in Şeceresi 151
Башҡортостандың Халыҡ шағиры Мостай Кәримдең нәҫел шәжәрәһе 152
Başkurdistan Halk Yazarı Ahiyar Hakimov'un Şeceresi 153
Башҡортостандың халыҡ яҙыусыһы Әхиәр Хәкимовтың нәҫел шәжәрәһе 154
İç Yılan Uruğu Başkurtlarından Başkurdistan Halk Şairi Nazar Necmi'nin Şeceresi 155
Эске Йылан ырыуы башҡортто Башҡортостандың Халыҡ шағиры Назар Нәжмиҙең шәжәрәһе 156

Liste Şeklindeki Şecere – Исемлек рәүешендәге шәжәрә

Meşhur Başkurt Tarihçisi Ord. Prof. Dr. Ahmet Zeki Velidi Togan'ın Şeceresi – Мәшһүр башҡорт тарихсыһы профессор, доктор Әхмәтзәки Вәлиди Туғандың шәжәрәһе 157

Eski Şecerelerin Kopyaları – Боронғо шәжәрәләрҙең копиялары 173
Tamyan İli Başkurtları Şeceresi – Тамъян иләүе башҡорттары шәжәрәһе 174
Kara Tabın (Irekti) Uruğunun Şeceresi – Ҡара табын (ирәкте) ырыуының шәжәрәһе 176
Orijinal Nüshadan Yapılmış Kopyadan (Üsergen, Bürcen, Kıpçak Ve Tamyan Urukları Tarihinden) – Подлинноййың копияһынан (үҫәргән, бөрйән, ҡыпсаҡ һәм тамъян ырыуҙары тарихынан) 180
Baylar İli Başkurtları Şeceresi – Байлар иләүе башҡорттары шәжәрәһе 182
Merkit-Min İlçesi Başkurtları Şeceresi – Меркет-мең волосы башҡорттары шәжәрәһе 183
Şecereler İncelemelerinde Bulunan Başkurt Bilim Adamlarından Rizaitdin Fahretdinov – Шәжәрәләрҙе тикшереүсе башҡорт ғалимы Ризаитдин Фәхретдинов 184
Şecereler İncelemelerinde Bulunan Başkurt Bilim Adamlarından Muhametselim Ümitbayev – шәжәрәләрҙе тикшереүсе башҡорт ғалимы Мөхәмәтсәлим Өмөтбаев 185

Özet – Һығымта 186

Değerli okurlar!

Türk halklarında şecere, soy ağacını yapma geleneği çok eski devirlerden gelmektedir. Bunları açıkça Orhun-Yenisey yazıtlarından da görebiliriz. Şecerelerden sadece ayrı boyların, urukların, halkların değil, tüm Türk dünyasının tarihini de öğrenmek mümkündür. Şecereler Türklerin kökünün, kan kardeşliklerinin, akrabalık bağlarının açıklanması için çok değerli bir kaynaktır. Başkurt şecerelerinin bazı örneklerini içine alan bu kitap Başkurtların tarihi, etnik köklerini araştıranlar için çok önemli olacaktır. Atalarını, kardeşlerini, tarihini ve kültürünü unutmayan halkın bugünü güvenli, geleceği ümitlidir. Özgün ve özenle hazırlanan bu eseri tüm Türk dünyası okurlarının sevinçle ve sıcaklıkla kabul edeceklerine inanıyorum.

Başkurt Şecerelerini Türk Dünyasına tanıtan bu eseri yayınlatmayı öneren Başkurdistan Cumhuriyeti Kültür ve Ulusal Siyaset Bakanı İldus İlişev'e ve Rusya Bilimler Akademisi Ufa Bilim Merkezi Tarih, Dil ve Edebiyat Enstitüsü müdürü Prof. Dr. Firdevis Hisamitdinova'ya, kitabı yayına hazırlayan Minligali Nadergulov ile Ahat Salihov'a ve tüm emeği geçenlere teşekkürlerimi sunarım.

Düsen Kaseinov
Uluslararası TÜRKSOY Teşkilatı
Genel Müdürü

Ҡәҙерле уҡыусылар!

Төрки халыҡтарында шәжәрә - нәҫел-нәсәп сылсыләһе төҙөү бик борондан килә. Быны Орхон-Йәнәсәй ташъяҙмалары ла асыҡ дәлилләп тора. Шәжәрәләрҙә айырым араның, ырыуҙың, халыҡтың ғына түгел, дөйөм төрки донъяһының да тарихы ята. Улар төркиҙәрҙең генетик тамырҙарын, ҡан-ҡәрҙәшлек, туғанлыҡ мөнәсәббәтәрен асыҡлауҙа һәм өйрәнеүҙә ҡиммәтле сығанаҡ булып хеҙмәт итә ала. Башҡорт шәжәрәләренең айырым өлгөләренән тупланған был йыйынтыҡтың халыҡ тарихы менән ҡыҙыҡһыныусылар өсөн дә, генетик бәйләнештәрҙе юллаусылар өсөн дә әһәмиәте ҙур. Ата-бабаларын, ҡан-ҡәрҙәштәрен онотмаған халыҡтың бөгөнгөһө ышаныслы, киләсәге өмөтлө. Китаптың бөтә төрки донъяһында яратып, йылы ҡабул ителеренә һис ниндәй шик юҡ.

Башҡорт шәжәрәләрен төрки донъяһына таныттыуҙы тәҡдим иткән Башҡортостан Республикаһы Мәҙәниәт һәм милли сәйәсәт министры Илдус Илишевҡа һәм Рәсәй Фәндәр академияһы Өфө фәнни үҙәге Тарих, тел һәм әҙәбиәт институты мөдире Фирҙәүес Хисаметдиноваға, ошо китапты баҫыуға әҙерләгән филология фәндәре кандидаты Миңлеғәли Нәҙерғоловҡа, тарих фәндәре кандидаты Әхәт Сәлиховҡа һәм башҡа ярҙам күрһәтеүселәргә рәхмәтемде белдерәм.

Дүсән Касеинов
Халыҡ-ара ТЮРКСОЙ ойошмаһы
Генераль директоры

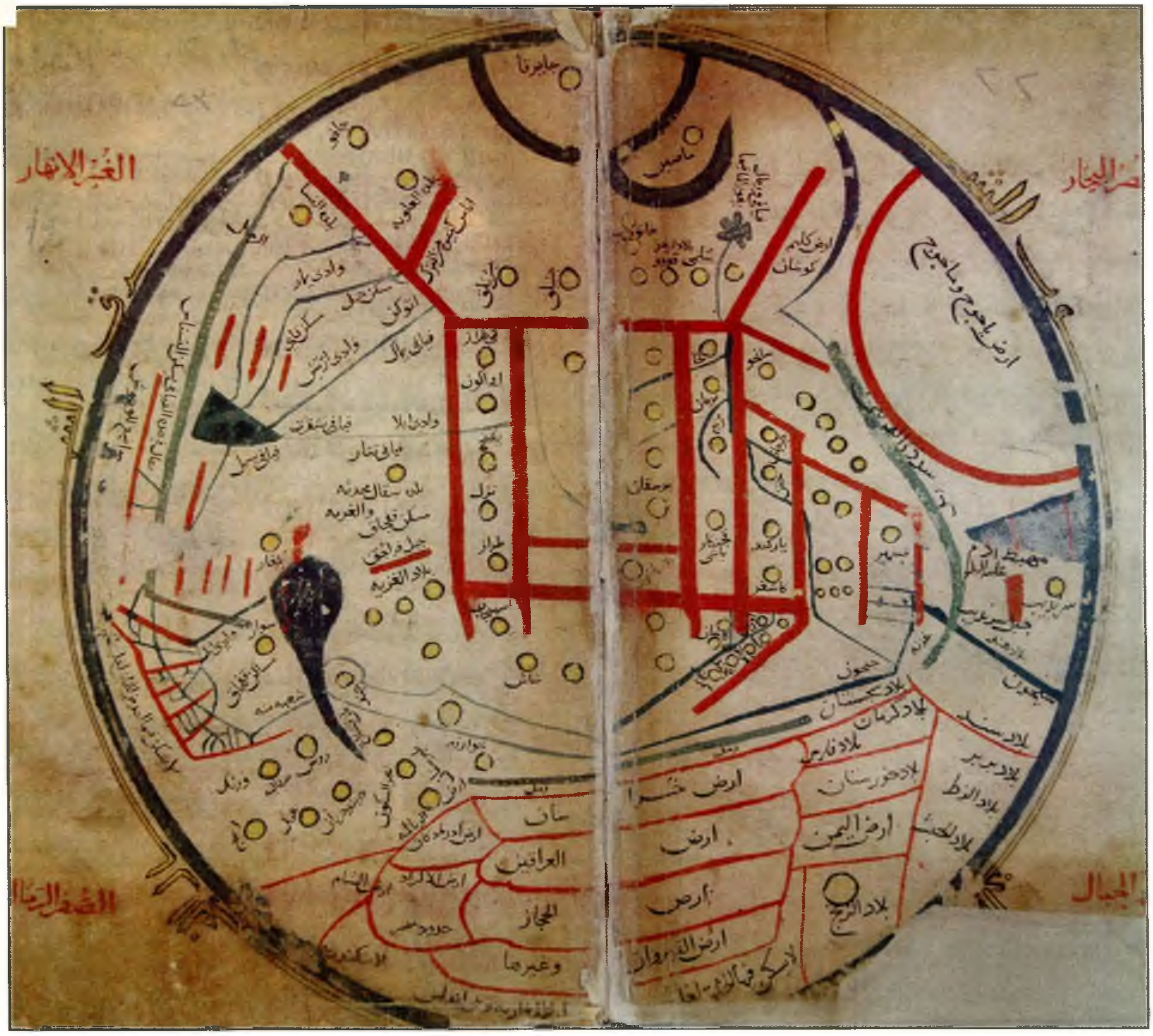

XI. asırda Mahmut Kaşgarlı tarafından çizilmiş ilk Türk Dünyası haritası. Burada Başkurtların yaşadığı topraklar da gösterilmiştir.

XI быуатта Мәхмүт Ҡашғари тарафынан эшләнгән тәүге төрки донъяһы картаһы. Бында башҡорттар йәшәгән ер ҙә күрһәтелгән.

Yeni kitap kutlu olsun!

Son yıllarda Başkurdistan Cumhuriyeti Hükümetinin kararlarına uygun olarak cumhuriyetimizin şehir ve köylerinde büyük şenliklerle Şecere Bayramları yapılmaktadır. Bu bayramın esas amacı kimliği silinmiş halkı kimliğine kavuşturmak, genç kuşaklara tarihi anlatmak, ata-babalara saygı duygusunu aşılamak, neslini, akrabalarını tanımaya ve onlara değer vermeyi öğretmektir. Başkurtlarda şecere yapma geleneği asırlar öncesindeki zamanlardan gelmektedir. Eski zamanlarda insanların yedi ceddini bilmesi mutlak gerekli sayılmıştır. Bazı dönemlerde bu önemli gelenek unutulmaya yüz tuttu. Bilim adamlarımız tarafından hazırlanan ve uluslararası TÜRKSOY teşkilatı tarafından Başkurtça ve Türkçe yayınlanan bu kitap Başkurt şecerelerini dünya çapında tanıtacak ve şecere geleneğinin halkımız arasında ne kadar güçlü ve bir şekilde yaygın olduğunu gösterecektir.

Bu kitabın yayınlanmasını desteklediği için Rusya Bilimler Akademisi Ufa Bilim Merkezi Tarih, Dil ve Edebiyat Enstitüsü Müdürü Prof. Dr. Firdevis Hisamitdinova'ya, kitabı hazırlayan Minlegali Nadergulov ve Ahat Salihov'a, kitabın Türkçe elyazısını okuyan ve önemli düzeltmelerde bulunan Prof. Dr. İsenbike Togan'a, ve Başkurt Şecerelerinin dünya çapında tanınmasına fırsat yaratan Uluslararası TÜRKSOY teşkilatı Genel Müdürlüğüne şükranlarımı sunarım.

Başkurt Şecereleri kitabı kutlu olsun!

İldus İlişev
Başkurdistan Cumhuriyeti Başbakan Yrd.
Kültür ve Ulusal Siyaset Bakanı

Ҡотло булһын яңы китап!

Һуңғы йылдарҙа, хөкүмәт ҡарарына ярашлы, республикабыҙ ауылдарында һәм ҡалаларында шаулап-гөрләп шәжәрә байрамдары уҙа. Уларҙың төп маҡсаты – халыҡты манҡортлоҡтан ҡотҡарыу, йәш быуында тарихҡа, ата-бабалар мираҫына хөрмәт тойғоһо тәрбиәләү, нәҫеленде, туғандарыңды белергә һәм ҡәҙерләргә өйрәтеү. Шәжәрә төҙөү башҡорт халҡында сал быуаттарҙан килә. Элек-электән ете быуын ата-олатаңды белеү һәр кем өсөн мотлаҡ һаналған. Ҡыҙғанысҡа ҡаршы, бер осорҙа был изге йола тамам һүнде, юҡҡа сығыу сигенә етте. Ғалимдарыбыҙ тарафынан әҙерләнеп, халыҡ-ара ТЮРКСОЙ ойошмаһы ярҙамында башҡорт һәм төрөк телдәрендә баҫыласаҡ был китап айырым башҡорт шәжәрәләрен донъя кимәлендә танытасаҡ, шәжәрә яҙыу традицияһының халҡыбыҙҙа ни тиклем көслө һәм бай булғанлығын күрһәтәсәк.

Был китапты баҫтырырға ярҙам иткәне өсөн Рәсәй Фәндәр академияһы Өфө фәнни Үҙәге Тарих, тел һәм әҙәбиәт институты директоры профессор, филология фәндәре докторы Фирҙәүес Хисамитдиноваға, китапты әҙерләүсе Миңлеғәли Нәҙерғолов һәм Әхәт Сәлиховҡа, китаптың төрөксә ҡулъяҙмаһын уҡыған һәм мөһим төҙәтеүҙәрҙәр эшләгән профессор, доктор Иҫәнбикә Туғанға, ғөмүмән халыҡ-ара ТЮРКСОЙ ойошмаһы генераль дирекцияһына оло рәхмәтемде белдерәм.

Төклө аяғың менән, "Башҡорт шәжәрәләре"!

Илдус Илешев
Башҡортостан Республикаһы
Премьер-министр урынбаҫары,
Мәҙәниәт һәм милли сәйәсәт министры

Değerli Yadigârlar

Geçmiş asırlardan günümüze ulaşan Başkurt el yazma kaynakları arasında şecereler önemli yer tutmaktadır. Bu gün Rusya Federasyonu'nun çeşitli arşiv ve kütüphanelerinde 150'den fazla soy ağacı belgeleri bulunmaktadır. Yine şecereler insanların özel kolleksiyonlarında da muhafaza edilmektedir. Şecerelerin birkaç çeşidi vardır. Biri sadece isimler zincirinden oluşur diğeri ise, adlar zinciri ve kısa metinlerden oluşur. Üçüncü şekli ise, tamamen metinden oluşur. Eski şecerelerde boyların yaşadığı topraklar da anlatılır.

Akademisyen R.G. Kuzeyev'e göre, Başkurt şecereleri XV-XVI. asırlarda kaydedilmeye başlamıştır (*Başkirskiye Şecere*/ Sost., Per. Tekstov i Komment. R.G. Kuzeeva.-Ufa: Başknigoizdat: 1960, S.9). Karagay-Kıpçak, Yurmatı, Min (Bin) boylarının şecereleri bu türdendir. Malesef, onların asıl nüshaları korunmamıştır. Günümüze kadar sadece onların XIX-XX. asrın başlarında yapılmış kopyaları ulaşmıştır.

Çok eski zamanlarda şecereleri şiir şeklinde yazma geleneği de vardı. Örneğin, Üsergen ve İrekti boylarının şecereleri şiirle anlatılmıştır.

Başkurt şecerelerini öğrenim ve yayınlama XIX. asrın sonlarında başlamıştır. Tanınmış bilim adamı Muhametselim Ümitbayev 1897 yılında *Yadigâr* adlı kitabında Kisi (Küçük) Tabın, Yumran Tabın ve Eyli boyları şecerelerinden parçalar neşretmiştir. 1913-1914 yıllarında Şura der-

Ҡиммәтле ҡомартҡылар

Үткән быуаттарҙан беҙҙең көндәргәсә килеп еткән башҡорт яҙма сығанаҡтары араһында шәжәрәләр айырым урын тота. Әлеге ваҡытта төрлө архивтарҙа һәм китапхана фондтарында 150-нән артыҡ генеалогик яҙма һаҡланғанлығы мәғлүм, улар шулай уҡ шәхси коллекцияларҙа ла осрай. Шәжәрәләрҙең төрлө төрҙәре бар; береүҙәре тик исемдәр теҙмәһенән генә тора, икенселәрендә исемдәр сылбыры ҡыҫҡа-ҡыҫҡа текст менән аралашып килә, өсөнсөләре иһә тотошлайы менән хикәйәләүгә ҡоролған. Боронғоларында, ғәҙәттә, ырыуҙың биләп йәшәгән ерҙәре лә күрһәтелер булған.

Академик Р. Ғ. Кузеев билдәләүенсә, башҡорт шәжәрәләре XV-XVI быуаттарҙа уҡ ҡағыҙға теркәлә башлаған (ҡара: Башкирские шежере / Сост., пер. текстов и коммент. Р. Г. Кузеева. – Уфа: Башкнигоиздат, 1960, 9-сы бит). Ундайҙарға Ҡарағай-Ҡыпсаҡ, Юрматы, Мең ырыуҙары шәжәрәләре ҡарай. Ләкин улар төп нөсхәлә һаҡланып ҡалмаған, беҙҙең заманға XIX - XX быуат башы күсермәләрендә килеп еткән.

Борон-борондан башҡорттарҙа ырыу тарихын теҙмә, йәғни шиғри, рәүештә яҙыу ғәҙәте лә йәшәгән. Үҫәргән һәм Ирәкте ырыуы шәжәрәләре – быға асыҡ дәлил.

Башҡорт шәжәрәләрен өйрәнеү һәм баҫтырыу эше XIX быуат аҙағында уҡ башлана. Күренекле мәғрифәтсе ғалим Мөхәмәтсәлим Өмөтбаев үҙенең 1897 йылда нәшер ителгән "Ядкәр" исемле китабына Кесе Табын, Йомран Табын

gisinde Eyli ve Kırgız uruklarına ait soy ağacından parçalar, 1927 yılında *Başkurt Aymağı* dergisinin 4. sayısında Sagit Miras tarafından Kıpçak, Yurmatı ve Kara-Tabın (İrekti) uruklarının şecereleri yayınlanmıştır.

Başkurt şecereleri ayrı kitap olarak ilk defa 1960 yılında tarihçi ve etnograf R.G. Kuzeev tarafından yayınlanmıştır. Başkurt Şecereleri adlı bu kitap bilim adamları tarafından sıcak ve olumlu karşılamış, ve bu eserin boyların tarihlerini öğrenmede büyük katkısı olmuştur.

XIX-XX. asrın başlarında istinsah edilmiş 27 şecereyi içeren diğer bir derleme kitabı, 2002 yılında R.M. Bulgakov ve M.N. Nedergulov tarafından neşredilmiştir.

Okurların dikkatine sunulan bu üçüncü kitapta ise eski ve çağdaş şecereler yer almaktadır. Eski dönemlere ait şecereler XIX-XX. asrın başlarında istinsah edilmiş kopyalarından alınmıştır. Yeni şecereler ise, Rusya Bilimler Akademisi Ufa Bilim Merkezi Tarih, Dil ve Edebiyat Enstitüsü araştırmacıları tarafından insanların isteği üzerine hazırlanmıştır. Tabii ki, yeni şecereler açıklama metinleri içermemektedir ve sadece soy ağacından oluşmaktadır.

Doç. Dr. Minlegali Nadergulov

һәм Әйле ырыуы шәжәрәләренән өҙөктәр индергән. 1913-1914 йылдарҙа "Шура" журналы биттәрендә Әйле һәм Ҡырғыҙ ырыуы шәжәрәләренән өҙөктәр баҫыла. 1927 йыл "Башҡорт аймағы" журналының 4-се һанында Сәғит Мирас тарафынан Ҡыпсаҡ, Юрматы һәм Ҡара-Табын (Ирәкте) ырыуҙары шәжәрәләре нәшер ителә.

Башҡорт шәжәрәләре айырым йыйынтыҡ рәүешендә 1960 йылда донъя күрә. Тарихсы-этнограф Р. Ғ. Кузеев әҙерләп сығарған "Башҡорт шәжәрәләре" китабы фән белгестәре тарафынан юғары баһа ала һәм боронғо ырыу тарихтарын өйрәнеүгә киң юлдар аса.

Милли генеалогик яҙмаларҙың икенсе йыйынтығы 2002 йылда нәшер ителде. Р.М. Булгаков менән М. Х. Нәҙерғолов әҙерләп баҫтырған рус телендәге был китапҡа XIX-XX быуат башында күсерелгән 27 шәжәрәнең тексы индерелгән.

Уҡыусылар иғтибарына тәҡдим ителгән был өсөнсө йыйынтыҡ боронғо һәм хәҙерге шәжәрәләрҙең айырым үрнәктәренән тора. Боронғо шәжәрәләр ғәрәп графикаһындағы ҡулъяҙма ҡомартҡылар рәүешендә XIX-XX быуат баштарынан һаҡланып ҡалған, хәҙергеләре иһә һуңғы бер-ике йыл эсендә төрлө кешеләрҙең заказы буйынса Рәсәй Фәндәр академияһы Өфө фәнни үҙәгенең Тарих, тел һәм әҙәбиәт институты ғалимдары тарафынан әҙерләнгән. Тәбиғи, хәҙерге шәжәрәләр исемдәр теҙмәһенән (схеманан, ырыу йәки ара ағасынан) ғына тороп, һис ниндәй текст һәм аңлатмалар менән оҙатылмай.

Миңлеғәли Нәҙерғолов
филология фәндәре кандидаты

Başkurt Şecereleri Hakkında

Başkurt aydınlarından Muhametselim Ümitbayev (1841-1907) *Yadigâr* adlı kitabında *"Başkurtlar şecereleri, yıldızları ve destanları bilmelidir"* demiştir. Hayatını bu söze uygun olarak geçiren bu bilim adamı, ömrünü kendi uruğunun soy ağacını ve tarihini öğrenmeye vakfetmiştir. Onun bu özlü sözü Başkurtların hakikaten kendi tarih ve şecerelerine ne kadar çok önem verdiklerini göstermektedir.

Dünya halklarının çoğu kendi soyunun ortaya çıkışını öğrenmeye çalışmış ve hâlâ çalışmaktadır. Başkurtlar da kesin tarihi belli olmayan eski zamanlardan başlayıp soy ağacı yapmaya başlamışlardır.

Reşideddin'in *Cami'üt-Tevarih* (XIV. yy.), Ebülgazi Bahadır Han'ın *Şecere-i Terakime* ve *Şecere-i Türk* (XVII yy.) adlı eserleri şecereler kullanılarak yazılmıştır.

Osmanlı Devletinde Hz. Muhammed soyundan gelenlerin, yani seyyidlerin soyağaçları *Nakibu'l eşraf* adı verilen bir makam tarafından tutulmuştur. Bu müessese yakın tarihlere kadar faaliyetini devam ettirmiştir. Soyağaçların çoğu rulo şeklinde ve kırmızı-siyah mürekkeple yazılmıştır. XVI. asırda şecere modası yaygınlaşmıştır, şecerelerin belli bir kısmı da tezhipli ve madalyonlu minyatürler halindedir. Bu tür yazma eserlere *Zübtetü't-Tevarih, Subhatu'l-Ahbar* ve *Silsile-name* denilmiştir. İstanbul, Edirne ve Konya'da bunları yapan atölyeler kurulmuş, ekoller oluşturulmuştur. Bunun gibi çalışmalara Mevlevi

Башҡорт шәжәрәләре хаҡында

Башҡорт мәғрифәтсеһе Мөхәмәтсәлим Өмөтбаев (1841-1907) "Ядкәр" исемле китабында башҡорттар шәжәрәһен, йондоҙҙарҙы һәм дастандарын белергә тейеш тигән. Әйткән һүҙҙәренә ярашлы итеп йәшәгән ғалим ырыуының шәжәрәһен һәм тарихын өйрәнеүгә күп көс һалған. Уның был һүҙҙәре башҡорттарҙың ысынлап та үҙ тарихына һәм шәжәрәләренә бик ҙур әһәмиәт биреүҙәрен күрһәтә.

Донъя халыҡтарының күбеһе үҙҙәренең сығышын өйрәнергә тырышҡан. Башҡорттар ҙа бик борондан башлап ырыуҙарының тарихын өйрәнгән, шәжәрәләрен төҙөгән. XIV быуатта Рәшеттәтдиндең "Жәмиг әт-тәуарих", XVII быуатта Әбүлғази Баһадир хандың "Шәжәрәи тәрәкимә" һәм "Шәжәрәи төрк" әҫәрҙәре шәжәрәләр ҡулланылып яҙылған.

Ғосманлы дәүләтендә Мөхәмәт пәйғәмбәр нәҫеленән килгән сәйеттәрҙең шәжәрәләрен "Накиб-ул' әшрәф" исемендәге ҡоролош теркәп барған. Был идара XX быуаттың баштарына хәтлем эшләп килгән. Шәжәрәләрҙең күбеһе рулон рәүешендәге ҡағыҙға ҡыҙыл-ҡара төҫ менән яҙылған. XVI быуатта Ғосманлы империяһында шәжәрә модаһы киң таралған булған һәм ҡайһы берҙәре биҙәкле медальон формаһындағы миниатюра һымаҡ эшләнгән. Бындай әҫәрҙәр "Зүбтәтү'т-тәуарих", "Сүбһәтү'ләһбар" һәм "Силсилә-намә" тип атала. Истанбул, Әдирнә, Конъя ҡалаларында

dergâhları da katılmıştır (Sadi Bayram, "Silsile-nameler ve İrlanda-Dublin, Chester Beatty Library'de Bulunan 1598 Tarihli Zübdetü't-Tevarih". *Vakıflar Dergisi*. 1994. s.52).

Prof. Dr. Sübidey Togan'ın izlenimlerine göre, Amerika Birleşik Devletleri'nde İncillerin arkasına aile fertlerinin doğum ve ölüm tarihleri kaydedilmekte ve bu kayıtlara dayanarak soy ağacı çıkarılmakta olduğunu öğrenmekteyiz. Aynı şekilde eski zamanlarda Başkurtlar da Kuran kitabının arkası ve kenarlarına buna benzer kayıt tutmuşlardır. Prof. Dr. İsenbike Togan'a göre, Türkiye'de de eskiden bu gelenek çok yaygındı.

Ahmet Zeki Velidi Togan'ın şecereler hakkındaki görüşleri

Tanınmış tarihçi Ahmet Zeki Velidi Togan'ın *Tarihte Usul* kitabında şecerelerin gelişim tarihi anlatılmaktadır. Bu bilgilerin önemli olduğunu düşünerek *Şecereler (geneologie)* bölümünü kitaba alıntı olarak eklemek istedik:

Eski Yunanlılar Olimpia'da galip gelenlerin listelerini, keza Atina zadegânı Archonotlerin şecerelerini tertip ederlerdi. Roma'da da konsüllerin hükümet senelerini sonra da papaların papalık senelerini gösteren listeler bulundurmuşlardır. Bizde Osmanlı devrinde mülkiye memurlarının, vezirlerin, şeyhulislamların listesi tutulmuştur ki Katip Çelebi'nin *Takvim üt-tevarih*'ine eklenmiştir. Germen kavimlerinin zadegânı arasında da ensabın

уларҙы эшләүсе оҫтаханалар, мәктәптәр ҡоролған. Был эшкә мәүләүи тәриҡәтенең тәккәләре ла ҡатнашҡан (Sadi Bayram, Silsile-nameler ve İrlanda-Dublin, Chester Beatty Library'de Bulunan 1598 Tarihli Zübdetü't-Tevarih. Vakıflar Dergisi. 1994. S.52).

Профессор, доктор Сүбидәй Туған күҙәтеүҙәре буйынса, Америка Ҡушма Штаттарында Инжилдең аҙағына ғаилә ағзаларының тыуған һәм үлгән ваҡытын теркәү йолаһы йәшәп килә. Кәрәккән саҡта кешеләр был яҙмаларға таянып нәҫел ептәрен асыҡлай ала. Боронғо заманда башҡорттар ҙа Ҡөрьәндең аҙағына йә ситтәренә бындай мәғлүмәттәрҙе теркәгән. Профессор, доктор Иҫәнбикә Туған әйтеүенсә, элек Төркиәлә лә был йола киң таралған булған.

Әхмәтзәки Вәлиди Туған шәжәрәләр тураһында

Шәжәрәләр тураһындағы мәғлүмәттәр тарихсы Әхмәтзәки Вәлиди Туғандың "Тарихта ысул" тигән китабында ла бирелгән. Түбәндә телгә алынған китаптың "Шәжәрәләр (генеалогия)" бүлеген килтерәбеҙ:

Боронғо гректар Олипмиала еңеүселәрҙең исемлек һәм Афина аҡһөйәктәре Анхонттарҙың шәжәрәләрен төҙөгәндәр. Римда консулдарҙың хөкөм һөргән йылдарын, һуңынан папаларҙың папалыҡ йылдарын күрһәткән документар тотҡан. Беҙҙә Ғосманлы дәүерендә дәүләт кешеләренең, вәзирҙәрҙең, шәйхелисламдарҙың исемлеге төҙөлгән һәм Кәтиб Чәләбинең "Тәҡүим үт-

zaptına ve şecerelerin tertibine ehemmiyet verilmiştir. Mamafih şecere tutmak usulü daha ziyade Şark kavimlerinin âdetidir. Bunlardan Moğol devrine ait ensap çok mazbuttur. Çengiz'in ecdadından ve ahfadının 1300 senesine kadarki şecerelerinin Reşideddin'in idaresine tertip edilen nüshası *Şu'bi Pencgâne* ismi ile maruf olmuşlardır, ki bazı yerleri Uygur harfleriyle yazılan [bu eserin] yegane nüshası Topkapı Sarayında (N.2937) bulunmaktadır. Bu eser Temürlüler devrinde *Mu'iz al-ansab* ismi verilerek 1426 (H. 830) senesine kadar getirilmiştir, sonra Hüseyin Baykara zamanında bir daha ilaveler yapılmıştır ki nüshaları Paris Milli Kütüphanesinde (anc. Fond Persan, N. 67) ve Londra'da British Museum'da (Rieu, *Catalogue of Persan manuscripts,* s.183) bulunmaktadır. Bu şecerelerde bazen ufak çocuklar, çocukken ölenler bile kaydedilmiştir ve çocukların anneleri ve bunların hangi kabileden geldikleri de zikredilmektedir. Bir de Topkapı Sarayında Baysungur Mirza'nın hat ve resim albümünde (hazine kısmı N. 2152) Temür'ün, selef ve haleflerin Uygur harfleri ile yazılmış şeceresi vardır ki Alangua ve Temür ve Şahruh dâhil olmak üzere birçokların resimleri de verilmiştir. Kazak urukları arasında yaşayan Çengiz oğulları bütün son asırlarda kendi ensap ve şecerelerini itina ile zapt etmişlerdir Bunları Kazaklardan Şahkerim ve Kazanlı Ahund Kurbanali neşretmişlerdir. Almanya'da şecereleri toplayan, onları muhafaza eden ve neşriyatta bulunan genealogie cemiyetleri vardır. Bunlardan "Gotha Cemiyeti" nin

тәуарих"ына индерелгән. Герман халыҡтарының аҡһөйәктәре араһында ла нәҫелдең теркәлеүенә һәм шәжәрәләрҙең төҙөлөүенә әһәмиәт бирелгән. Шулай ҙа шәжәрә төҙөү көнсығыш халыҡтарына хас бер ғәҙәт. Улар араһынан Монгол дәүеренә ҡараған нәҫел яҙмалары күп. Сынғыҙ хандың ата-бабалары һәм ейәндәренең 1300 йылына тиклемге шәжәрәләренең Рәшитәддин заманында төҙөлгән нөсхәһе "Ша'би пенжганә" исеме менән мәшһүр була. Уның ҡайһы бер өҙөктәре уйғур хәрефтәре менән яҙылған берҙән-бер нөсхәһе Төпҡапы һарайында (№2937) һаҡлана. Был әҫәр Тимерлеләр дәүерендә "Му'из әл-әнсәб" исеме менән 1426 (һижри 830) йылға тиклем килтерелгән, һуңынан Хөсәйен Байҡара ваҡытында өҫтәлмәләр эшләнгән варианты Париж милли китапханаһында (anc. Fond Persan, №67) һәм Лондондағы Британ музейында (Rieu, Catalogue of Persan manuscripts, s.183) һаҡлана. Был шәжәрәләрҙә бәләкәй балалар ҙа, хатта бала саҡта үлеп ҡалғандар ҙа теркәлгән һәм балаларҙың әсәләренең ниндәй ырыуҙан булыуҙары ла телгә алынған. Төпҡапы һарайында Байсунғур Мирзаның каллиграфия һәм рәсем альбомында (Хазина бүлеге, № 2152) Тимерҙең ата-бабалары һәм тоҡомдарының уйғур хәрефтәре менән яҙылған шәжәрәһе бар һәм араларында Алангуа, Тимер, Шаһруһтың һәм башҡаларҙың һүрәттәре төшөрөлгән. Ҡаҙаҡ ырыуҙары араһында йәшәгән Сыңғыҙ хан тоҡомдары ла һуңғы быуатҡа хәтлем шәжәрәләрен теркәп барғандар. Уларҙы ҡаҙаҡтарҙан Шаһкәрим һәм ҡаҙанлы ахун Ҡорбанғәли нәшер иткән. Германияла шәжәрәләрҙе

neşriyatı başta gelmektedir. "Gotha Saray takvim neşriyatı" ismini taşıyan bu dergi 1764'ten beri her sene çıkıyor. Yine Herald Cemiyeti tarafından neşredilmekte olan *Deutsches Geschlechtsbuch* şimdiye kadar 56 cilt çıkmıştır. Türkiye'de pek bol olan bu nevi ensap defterlerin cem ve zaptına itina edilmiştir (Ahmet Zeki Velidi Togan, *Tarihte Usul,* İstanbul. 1962. s. 53-54).

Şecere kelimesi anlamı nedir?

Şecere kelimesi *ağaç* anlamını taşıyan Arapça kelimeden gelmekte ve birçok Türk halklarında *soy ağacı* manasında kullanılmaktadır. Bu kelime Türkiye Türkçesinde – *şecere*, Azerbaycanca – *şäcärä*, Başkurtça – *şäjärä*, Kazakça – *şäjirä*, Kırgızca – *sancıra*, Özbekçe – *şäcärä*, Tatarca – *şäcärä*, Türkmence – *şecere*, Uygurca – *şäjirä* şeklindedir *(Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü (Kılavuz kitap)* I. 1992. s 816). Başkurt dilinin açıklamalı sözlüğünde *şäjärä* sözünün Arapça köklü olduğu belirtilerek iki anlamı verilmiştir. Birinci anlamı belli bir soyun ortaya çıkışını, yayılmasını gösteren ve soy ağacı veya bu bilgileri içeren bir tür tarih yazımı, diğeri ise ağaç (*şäjärä ağacı* – soy aşacı, soy ağacı şeması)'tır. (*Başkort Telenen Hüzlege.* İke Tomda. Tom II. Moskova, 1993. S. 685).

Şecere sözü Başkurtlarda esas olarak soy ağacı manasında kullanılmaktadır. Ancak bu terim sadece bununla sınırlı değildir ve çok daha geniş bir anlama sahiptir. Başkurt şecereleri yazılış şekillerine ve içlerindeki bilgilere göre birbirinden farklı olabiliyor. Bazı şecereler sadece soy ağacı

йыйған, һаҡлаған һәм баҫтырған генеалогия йәмғиәттәр бар. Улар араһында Гота йәмғиәтенең нәшриәте алда бара. "Гота һарай календарь баҫмаһы" исемендәге журнал 1764 йылдан алып һәр йыл сығарыла. Тағы Һералд йәмғиәте сығарған "Deutsches Geschlechtsbuch" баҫмаһының әлеге көнгә ҡәҙәр 56 томы донъя күрҙе. Төркиәлә лә нәҫел дәфтәрҙәре бик күп. Уларҙы йыйыуға һәм теркәүгә ҙур иғтибар бирелә (Әхмәтзәки Вәлиди Туған, Тарихта ысул, Истанбул. 1962. 53-54 бит).

Шәжәрә һүҙенең мәғәнәһе

"Шәжәрә" һүҙе ғәрәпсә ағас тигәнде аңлата.Күп кенә төрки телдәрендә нәҫел ағасы мәғәнәһендә ҡулланыла. Төрөксә – шәджәрә, азербайжанса – шәджәрә, башҡортса – шәжәрә, ҡаҙаҡса – шәжирә, ҡырғыҙса – санджыра, үзбәксә - шәджәрә, татарса – шәжәрә, төркмәнсә шежере, уйғырса – шәжирә тип әйтелә (Karşılaştırmalı Türk Lehşeleri Sözlüğü (Kılavuz kitap). I. 1992. s 816). Башҡорт теле һүҙлегендә "шәжәрә" һүҙенең ғәрәпсәнән килеүе һәм ике мәғәнәһе булыуы билдәрелгән. Беренсеһе, билдәле бер нәҫел-ырыуҙың килеп сығышын, таралышын күрһәткән генеологик яҙма, икенсеһе иһә ағас (шәжәрә ағасы, нәҫел-ырыуҙың тармаҡланып китеүен күрһәткән һыҙма) тип әйтелгән (Башҡорт теле һүҙлеге. Ике томда. Том II. Мәскәү, 1993. 685 б.)

Шәжәрә һүҙенең башҡортса төп мәғәнәһе, нәҫел-ырыуҙың тармаҡланып китеүен күрһәтеү өсөн ҡулланыла. Тик

içermektedir. Diğerlerinde ise vakayinameye yaklaşan tarihi bilgiler, rivayetler, tarihi vesika ve kitaplardan kopya edilmiş materyaller bulunmaktadır.

Göçebe halkların şecerelerinde geleneksel olarak sadece erkek tarafının bağları kaydedilmiştir. Başkurt soy ağacına sadece erkeklerin yazılması akademisyen Rail Kuzeev'e göre, ekzogami adetine bağlıdır. Başkurt urukları bazen birkaç parçaya ayrılmış ve bazen de aksine birleşmişlerdir. Bu durumda ekzogami prensibi soy ağacının doğru korunmasını sağlamıştır. Daha sonra bu geleneğin ilk amacı yanında, şecerelere olaylar ve rivayetler eklenmiş ve bunlar uruğun tarihini yansıtan belgeler haline dönüşmüştür (Kuzeev R.G., *Başkirskiye Şecere.* Ufa. 1960. s. 8.).

Bu durumu bir bilim kadınının aşağıdaki sözleri çok güzel bir şekilde ifade etmektedir: "Benim adım çocukken babamın şeceresinde yoktu, evlenirsem de eşimin şeceresine kaydedilmeyecektir. Yani şecerelere göre ben yokum". Ancak bazı Başkurt şecerelerinde kadınların isimlerini görebiliyoruz. Bunlar daha sonraki zamanlarda ortaya çıkmıştır.

"Şecere" kelimesinin Arapça anlamı "ağaç" olsa da eski şecerelerin çoğu çizgilerle birleştirilen halkalar şeklindedir. Bu şekildeki şecereler hem Anadolu'da, hem Orta Asya'da ve hem de İdil-Ural boyunda çok yaygın olmuştur. Reşideddin'in *Şu'bi Pençgane* adlı meşhur eserindeki ve Osmanlı devletinde ortaya çıkan *Sübhatü'l Ahbar* kitabındaki geneolojik şemalar böyle

бының менән генә сикләнмәй, киңерәк мәғәнәгә эйә. Сөнки башҡорт шәжәрәләре яҙылыуына һәм эсендәге мәғлүмәттәргә ҡарап бер береһенән айырылып тора. Бәғзеләре бары тик нәҫел шәжәрәһе ғенә булһа, башҡалары тарихи мәғлүмәт, риүәйәт, тарихи китап алынған материалдар менән тулыландырылған.

Күсмә халыҡтарҙың шәжәрәләрендә ғәҙәттә ир-ат ҡына яҙылған булған. Башҡорттарҙа ла ир-аттың ғына исеме яҙылыуы, академик Рәил Кузеевтың фекере буйынса, экзогамияға бәйле. Башҡорт ырыуҙары бер нисәүгә бүленә алған, ҡайһы берҙәре, киреһенсә лә, берләшә алған. Был ваҡытта ла экзогамия принцибы нәҫел бәйләнешен дөрөҫ итеп төҙөүҙе талап иткән. Һуңынан был йоланың төп маҡсаты үҙгәреп шәжәрәгә ваҡиғалар һәм риүәйәттәр өҫтәлеп ырыуҙың тарихын сағылдырған документҡа әүерелгән (Кузеев Р.Г., Башкирские шежере. Уфа. 1960. 8 б.).

Был ғөрөфтө бер ҡатын ғалимәнең әйткән һүҙҙәре ҡыҫҡаса ошо рәүештә асыҡлай: "Минең исемем бала саҡта атайымдың да, кейәүгә сыҡҡас иремдең дә шәжәрәһенә яҙылмаясаҡ". Шулай ҙа ҡайһы бер башҡорт шәжәрәләрендә ҡатын ҡыҙ исемдәре бирелгән. Был күренеш һуңғы заман барлыҡҡа килгән булһа кәрәк.

"Шәжәрә" һүҙенең ғәрәпсә мәғәнәһе "ағас" булһа ла, боронғо шәжәрәләрҙең күпселеге һыҙыҡтар менән тоташтырылған түңәрәктәр рәүешендә төҙөлгән. Был форма Анатолия, Урта Азия һәм Урал-Волга буйында

hazırlanmıştır. Başkurt şecerelerinin çoğu da bunun gibidir. Onların bazıları çizgilerle birleştirilen isimler listesi şeklindedir. Rail Kuzeev'in *Başkurt şecereleri* kitabının 264. sayfasında ağaç şeklinde yapılmış Kıpçak boyunun şeceresi yayınlanmıştır. Bu soy ağacı 1900 yılında Hasan Bayazitov tarafından yapılmıştır. Başkurdistan'da bu şekilde yapılan başka bir şecereye hiç rastlanmamaktadır. Sadece günümüzde hazırlanan bazı şecereler ağaç şeklinde yapılmaktadır. Bu yüzden soy ağaçlarının ağaca benzetilerek yapılması son dönemlerde ortaya çıkmıştır denilebilir.

Tarih açısından şecerelerin önemi

Şecereler Başkurtlar tarafından yazılan en önemli Başkurt tarihi kaynaklardandır. Tabiî ki, onların çoğunda gerçek tarihi olaylarla birlikte mitolojiden, rivayetlerden alınan bilgiler de bulunmaktadır. R. Kuzeev tarafından 1960 yılında Başkurt şecerelerinin kitap olarak yayınlatılması XVII. asra kadar ki Başkurdistan tarihine kaynak açısından büyük katkı sağlamıştır. O zamana kadar o dönem kaynaklarında eksiklik hissedilmiştir.

Araştırmacılara göre, önce şecere geleneği sözlü olarak yaşamıştır. Sonra XV-XVI. asırlar civarında bazı boyların şecereleri büyüyünce ve hafızada tutulması zorlaşınca kâğıda geçirilmeye başlamıştır. Örneğin, Yurmatı uruğunun şeceresi Tetiges Bey tarafından anlatılmış Molla Baki tarafından kaydedilmiştir. Tetiges Bey hicri 972, miladi 1564-1565 yılında

киң таралған булған. Рәшетәддиндең "Шу'би пенжганә" исемле мәшһүр әҫәрендәге, Ғосманлы дәүләтендә барлыҡҡа килгән "Сүбһәтү'л-әһбар" китабындағы нәҫел-ырыу яҙмалары ла шулай эшләнгән. Башҡорт шәжәрәләренең күбеһе лә был шәкелдә яҙалған. Бәғзеләре һыҙыҡтар менән тоташтырылган исемдәр рәүешендә лә була. Башҡорттар араһында ағас рәүешендә эшләнгән ҡыпсаҡ шәжәрәһе бар. Ул Рәил Кузеевтың "Башҡорт шәжәрәләре" китабында басылған (264 б.). Был генеологик һыҙманы 1900 йылда Хәсән Баязитов эшләнгән. Быңдай формала эшләнгән шәжәрә башҡа бер ерҙә лә осрамай. Хәҙерге көндә төҙөлгән шәжәрәләрҙең ҡайһы берҙәре генә ағас шәкелендә эшләнә. Быға нигеҙләнеп генеологик ағас рәүешендә эшләү тик һуңғы замандарҙа ғына барлыҡҡа тип әйтергә була.

Тарих өсөн шәжәрәләрҙең әһәмиәте

Шәжәрәләр – башҡортарҙың иң мөһим яҙыулы тарихи сығанаҡтарының береһе. Уларҙың күбеһендә булған хәлдәр менән бергә мифологиянан, риүәйәттәрҙән алынған мәғлүмәттәр ҙә теркәлгән. Р. Кузеев 1960 йылда башҡорт шәжәрәләрен китап итеп баҫтырыуы Башҡортостандың XVII быуатҡа ҡәҙәр тарихы буйынса сығанаҡтарҙы байытыуға ҙур ярҙам итә. Ул ваҡытҡа тиклем быңдай сығанаҡтар аҙ билдәле була.

Ғалимдар әйтеүенсә, шәжәрә йолаһы башта һүҙле булып йәшәп килә. Аҙаҡтан XV-XVI быуаттарҙа,

vefat etmiştir. Yani Yurmatıların şeceresi XVI. asrın ortalarında yazılmıştır (Kuzeev R.G. *Başkirskiye Şecere*. Ufa. 1960. s. 8.).

Tarihçi Ahmet Zeki Velidi Togan gençken Rusya'da bulunduğu zamanlarda (1913) meşhur aydınlardan Rizaitdin Fahretdinov tarafından yayınlatılan *Şura* dergisinde çıkan *Bürcen Başkurtları* adlı makalesinde Başkurt tarihini yazmak için diğer kaynaklarla birlikte Başkurt şecere ve rivayetlerinin incelenmesinin, Başkurtların gerçek tarihini öğrenmede, Başkurtları meydana getiren etnik gurupların açıklaması açısından önemli bir kaynak olduğunu vurgulamıştır.

Şecereleri öğrenim tarihinden

Başkurtların soy ağaçları XVIII. asrın sonundan başlayıp Rus ve Başkurt araştırmacıların incelemelerinde kullanılmaya ve daha sonra yayınlatılmaya başlamıştır. XX. asrın başlarında bu konuyla ilgilenen Başkurtlardan Muhametselim Ümitbayev, Rizaitdin Fahretdinov gibi şahsiyetlerin çalışmaları önemlidir. Sovyet dönemi başlarında "Başkurdistanı Öğrenme Cemiyeti" üyeleri diğer konularla birlikte şecereleri de öğrenmeye çalışmışlardır.

XX. asrın ortalarında Başkurtların şecereleri daha da ciddi araştırmalara tabi tutulmuştur. 1960 yılında Rail Kuzeev tarafından Ufa'da Rusça *Başkurt Şecereleri* adlı kitap yayınlanmıştır. Bu kitapta toplam 25 şecerenin transliterasyon metni, çevirisi ve açıklamaları neşredilmiştir. Bu tarihten sonra XX. asrın sonuna kadar

ҡайһы бер ырыуҙарҙың шәжәрәләренең күләме ҙурая һәм уларҙы иҫтә тотоуы ҡыйынлаша. Шуның өсөн уларҙы ҡағыҙға теркәй башлайҙар. Мәҫәлән, юрматы ырыуының шәжәрәһе Тәтегәс бейҙең һөйләүе буйынса Баҡи мулла тарафынан яҙып алына. Тәтегәс бей һижри 972, милади 1564-1565 йылдар араһында вафат иткән. Йәғни, юрматы шәжәрәһе XVI быуаттың урталарында яҙыла (Кузеев Р.Г. Башкирские шежере. Уфа. 1960. 8 б.).

Тарихсы Әхмәтзәки Вәлиди Туған Рәсәйҙә йәшәгән осорҙа 1913 йылында күренекле ғалим Ризаитдин Фәхретдинов редакторлығында сығарылған "Шура" журналында баҫылған "Бөрйән башҡорттары" исемле мәҡәләһендә башҡорт тарихын дөрөҫ итеп яҙыу, башҡорттарҙың этник төркөмдәрен асыҡлау өсөн башҡорт шәжәрә һәм риүәйәттәренең мөһим сығанаҡ булыуын билдәләп үтә.

Шәжәрәләрҙе өйрәнеү тарихынан

Башҡорт шәжәрәләре XVIII быуаттың аҙағынан башлап рус һәм башҡорт ғалимдарының тикшеренеүҙәренда ҡулланыла һәм һуңынан баҫыла башлана. XX быуаттың башында был теманы тикшереүсе башҡорт ғалимдары Мөхәмәтсәлим Өмөтбаев, Ризаитдин Фәхретдинов һ.б. хеҙмәттәре мөһим. Совет осороноң тәү йылдарында Башҡортостанды өйрәнеү йәмғиәтенең ағзалары башҡа мәсьәләләр менән бергә шәжәрәләрҙе лә тикшерә башлай.

XX быуаттың уртаһында башҡорт

bu türlü büyük edisyon-kritik çalışmaları yapılmamıştır. Ancak şecere araştırmaları devam etmiştir. İlmi araştırmalarda ve dergilerde bazı şecereler yayınlanmış ve incelenmiştir.

1972 yılında Ufa'da Sovetler Birliği Bilimler Akademisi Eski Elyazmalar Araştırma Komisyonu'nun Güney Ural Şubesinin kurulması bu yöndeki çalışmaları teşvik etmiştir. Tarih, Dil ve Edebiyat Enstitüsü'nde kurulan Eski Elyazmalar Araştırma Grubu tarafından şecerelerin toplanması ve incelenmesi yapılmıştır. Başkurt şecereleri bu dönemde dil, edebiyat, etnografya, tekstoloji açısından incelenmeye alınmıştır. Soy ağacı yazmaları 6 ciltlik *Başkurt Edebiyatı Tarihi*'nde (Baş redaktörü ve *Şecereler* bölümünün müellifi Gaysa Hüseyinov), Reyse Halikova'nın *XVIII-XIX asır Başkurt Şecereleri ve Resmi Bilgilerinin Dili* kitabında ve çok sayıda yayınlanan edisyon-kritik araştırmalarda kullanılmıştır. Başkurdistan Bilimler Akademisi'nin asli üyelerinden olan Gaysa Hüseyinov'un şecereler hakkında araştırmaları ve bazı şecerelerin metinleri yayınlanmıştır. Bundan başka bu dönemde şecereler çok sayıda doktora tezinin malzemesi olarak da kullanılmıştır.

1998 yılında İşmuhamet Galyautdinov tarafından Eyli boyunun şeceresini içeren Tacetdin Yalçıgul'un *Tarih Name-i Bulgar* eseri dil açısından incelenmiş ve metinlerinin edisyon-kritik metni, Başkurtça ve Rusça çevirisi ile beraber kitap halinde neşredilmiştir.

шәжәрәләре етди рәүештә тикшереләбашлана. 1960 йылда Рауил Кузеев Өфөлә рус телендә "Башҡорт шәжәрәләре" исемле китабын баҫтырған. Был китапта бөтәһе 25 шәжәрәнең тексты, тәржемәһе һәм аңлатмалары нәшер ителә.

Был китап баҫылғандан һуң быуат аҙағына тилем быңдай ҙур текстологик хеҙмәт ҡабаттан баҫылмаһа ла, шәжәрә тикшереүҙәре дауам итә. Ғилми тикшереүҙәрҙә һәм журналдарҙа айырым шәжәрәләр донъя күрә.

1972 йылында Өфөлә Советтар Союзы Фәндәр академияһы археография комиссияһының Көнъяҡ Урал булексәһе ойошторолоуы шәжәрә тикшереүҙәрен дә көсәйтә. Тарих, тел һәм әҙәбиәт институтында барлыҡҡа килгән археография төркөмө шәжәрәләрҙе йыйыу һәм тикшереү эше менән шөғөлләнә. Башҡорт шәжәрәләре ул дәүерҙә тел, әҙәбиәт, этнография, текстология яғынан тикшерелә. Генеалогия яҙмалар 6 томлыҡ "Башҡорт әҙәбиәте тарихы"нда (баш мөхәрире һәм шәжәрәләр бүлеге авторы Ғайса Хөсәйенов), Рәйсә Халикованың "XVIII-XIX быуат башҡорт шәжәрәләре һәм рәсми документтарҙың теле" исемле китабында һәм күп һанда баҫылған археография һәм текстология тикшереүҙәрендә ҡулланыла. Башҡортостан Фәндәр академияһы ағзаһы Ғайса Хөсәйенов шәжәрәләр тураһында тикшереүҙәр һәм ҡайһы бер шәжәрәләрҙе баҫтыра. Бынан тыш был осорҙа шәжәрәләр бик күп докторлыҡ һәм кандидатлыҡ диссертацияһы өсөн материал булып ҡулланыла.

XX. asrın doksanlı yıllarında Kadim Aralbayev tarafından Membet uruğu şeceresi yayınlanmıştır. Günümüzde şecerelere Minligali Nadergulov ve Ramil Bulgakov'un önem vermeye başladıklarını söyleyebiliriz. M. Nadergulav tarafından 1993-1994 yıllarında *Agidel* dergisinde Yurmatı, Karagay-Kıpçak, Üsergen-İrekti uruklarının şecereleri yayınlatılmıştır. Aynı zamanda Rail Kuzeev, *Başkurt Soy Ağaçları* projesini hazırlamış ve Minligali Nadergulov ile Ramil Bulgakov'u da projeye katılmaya davet ederek Başkurdistan Cumhurbaşkanı Murtaza Rahimov'tan projeyi desteklemesi talebinde bulunmuştur. Cumhurbaşkanının desteği ile proje üzerindeki çalışmalar başlatılmıştır. O zamanlarda biz de R. Kuzeev tarafından bu projeye katılmak için davet edilmiştik. Maalesef, katılma imkânımız olmadı. Proje çalışmaları sırasında 1997 yılında adı geçen araştırmacı Ramil Bulgakov ile birlikte Muhametselim Ümitbayev tarafından hazırlanan Yumran-Tabın volosı (ilçesi) soyağacı ayrı kitap olarak neşredilmiştir. Bunun dışında bazı inceleme sonuçlarını yansıtan makaleler de ortaya çıkmıştır. 2000 yılında Başkurt şecereleri projesinin başkanı R. Kuzeev ciddi bir hastalığa yakalanmıştı. Bundan dolayı projelendirilen çalışmalar sonuçlandırılamamıştır. 2002 yılında Başkurdistan'ın başkenti Ufa'da Bütün Dünya Başkurtları Kurultayın toplanması dolayısıyla M. Nadergulov ve R. Bulgakov tarafından hazırlanan malzemelerin Rusça kısmı *Kitap* yayınevi tarafından

1998 йылында Ишмөхәмәт Ғәләүетдинов Әйле ырыуының шәжәрәһе эсендә булған Тажетдин Ялсығолдоң "Тарих намә-и Болғар" исемле әҫәре тел яғынан тикшерелә һәм тексы башҡортса һәм русса тәржемәһе китап итеп нәшер ителә.

XX быуаттың 90-сы йылдарында Ҡәҙим Аралбаев мәмбәт ырыуы шәжәрәһен баҫтыра. Был ваҡытта Миңлеғәли Нәҙерғолов менән Рәмил Булгаков та был темаға тағы ла ҙурыраҡ әһәмиәт бирә башлай. М.Нәҙерғолов 1993-1994 йылдарҙа "Ағиҙел" журналында юрматы, ҡарағай-ҡыпсаҡ, үҫәргән, ирәкте ырыуҙарының шәжәрәләрен баҫтыра. Шул уҡ ваҡытта Рауил Кузеев "Башҡорт шәжәрәләре" проектын әҙерләй һәм Миңлеғәли Нәҙерғолов менән Рәмил Булгаковты ҡатнашырға саҡыра. Проектты тормошҡа ашырыу өсөн ярҙам итеүен һорап Башҡортостан президенты Мортаза Рәхимовҡа мөрәжәғәт итә. Президенттың хуплауы менән проект өҫтөндә эш башлана Ул ваҡытта Р.Кузеев мине лә был проектҡа ҡатнашырға саҡырғайны. Үкенескә, ул ваҡытта проекттарына ҡушылыу мөмкин булманы. Проект өҫтөндә эшләү ваҡытында Рәмил Булгаков менән Миңлеғәли Нәҙерғолов 1997 йылда Мөхәмәтсәлим Өмөтбаев тарафынан әҙерләгән Йомран-Табын волосы шәжәрәһен айырым китап итеп нәшер итә. Бынан башҡа тикшереү һөҙөмтәләре айырым мәҡәләләр рәүешендә лә баҫыла. 2000 йылында

yayınlanmıştır. *Başkirskiya Rodoslovnıye* adı altında neşredilen bu kitap 27 Başkurt şeceresini içermektedir. Yayınlanan belgeler, Rail Kuzeev'in *Başkurtların Ortaya Çıkışı* adlı kitabındaki gibi Başkurtları yaşadıkları coğrafi bölgelere göre ayırarak incelenmiştir (a.g.e. s. 24): Güney-Doğu, Kuzey-Doğu, Güney-Batı ve Kuzey-Batı Başkurdistan Şecereleri.

Türkiye'de yayınlanan Başkurt Şecereleri

Türkiye Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yürütülen *Başlangıcından Günümüze kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatı Antolojisi* projesinin iki (29-30) cildi Başkurt edebiyatına ayrılmıştır. 2004 yılında yayınlanan 29. cildindeki Rusya dönemi edebiyat bölümünde Yurmatı, Karagay-Kıpçak, Üsergen ve Membet Boyları olmak üzere 4 Başkurt şeceresinin Latin harfleriyle yapılmış transkripsiyonu ve Türkiye Türkçesine çevirisi yayınlanmıştır. Bu kitapta Türkiye'de Başkurt şecereleri ilk defa yayınlanmıştır.

Bugünkü Başkurtlar için şecereler neden önemli

Türk bilim adamlarından Hikmet Tanyu, Türkiye'de yaşayan tanınmış muhacir Başkurt bilgini Abdulkadir İnan'ın hayatını anlatırken onun bütün Başkurtlar gibi şecerisini iyi bildiğini söylemiştir (Hikmet Tanyu, Professor Ebdelkadir İnan. *Agizel.* 1994. No: 2. S.149). A.İnan hatıralarında da kendisinin soy ağacını bu şekilde vermekmedir: Bikkul – Gaziböri – Gabdelcelil

"Башҡорт шәжәрәләре" проектының етәксеһе ҡаты ауырыуға дусар була. Шуның өсөн проектланған эштәр аҙағына тиклем еткерелмәй. 2002 йылында Башҡортостандың башҡалаһы Өфөлә Бөтөн донъя башҡорттары ҡоролтайы үткәрелеүе сәбәбле М.Нәҙерғолов һәм Р.Булгаковтың әҙерләгән мәғлүмәттәрҙең русса бүлеге "Китап" нәшриәтендә көн күрә. "Башкирские родословные" исемле был китапҡа 27 башҡорт шәжәрәһе баҫыла. Нәшер ителгән материалдар Р.Кузеевтың "Происхождение башкирского народа" китабында ҡулланылған башҡорттарҙы йәшәгән урындарына бәйләп дүрт группаға айырып тикшереү принцибына нигеҙләнеп бүленә (24 б.): Көньяҡ-Көнсығыш, Төньяҡ-Көнсығыш, Көньяҡ-Көнбайыш һәм Төньяҡ-Көнбайыш Башҡортостан шәжәрәләре.

Төркиәлә баҫылған башҡорт шәжәрәләре

Төркиә мәҙәниәт һәм туризм министрлығының "Барлыҡҡа килеүенән алып бөгөнгө көнгә тиклемге Төркиә тышындағы төрки халыҡтары әҙәбиәте антологияһы" проектының ике томы (29-30) башҡорт әҙәбиәтенә бағышланған. 2004 йылда донъя күргән 29-сы томында "Рәсәй дәүере әҙәбиәте" бүлегендә юрматы, ҡарағай-ҡыпсаҡ, үҫәргән һәм мәмбәт ырыуҙарының шәжәрәләре латин хәрефтәре менән башҡортса һәм төрөксәгә тәржемәһе бирелгән. Башҡорт шәжәрәләре Төркиәлә беренсе тапҡыр был китапта баҫылды.

– Süleyman – Muzaffer – Abdulkadir (Fethilkadir) (İnan Ebdelkadir, Törkiyege Kilgenden Aldağı Tormoşomdan Beğze Hetireler. *Agizel.* 1994. No: 1. S. 85).

Gerçekten Başkurtlar için şecereler büyük önem taşımaktadır. Son zamanlarda unutulmaya yüz tutan şecerelerin yeni şekilleri ortaya çıkmaya başladı. Rusya Bilimler Akademisi Ufa Bilim Merkezi Tarih, Dil ve Edebiyat Enstitüsü uzmanları tarafından arşiv araştırmaları yapılarak tarihi belgelere dayanılan soy ağaçları düzenlenmektedir. Okuyucu bunların bazı örnekleri ile bu kitapta da tanışabilecektir.

Yine Başkurdistan'da 2006 yılında resmi olarak Şecere Bayramları yapılmaya başlandı. Ana amacı eski geleneklerin korunması, kuşaklar arası bağların sağlanması, milli kültürün geliştirilmesi ve yeni nesillere aktarılması olan bu etkinlik içerisinde soy ağaçları yapılmakta, "Benim Kalem Ailem", "Halkımın Oyunları" gibi yarışmalar düzenlenmektedir. "Benim Kalem Ailem" etkinliğinde bir soyu temsil eden ailenin tüm kuşaklarından oluşan gruplar yarışmaktadır. Böylece Şecere bayramları çok coşkulu ve neşeli geçmektedir.

Transliterasyon ve çeviri hakkında

Bu kitapta 6 adet eski, 7 adet yeni şecere Türkçe çevirileriyle yer almakta olup ayrıca 5 eski şecerenin de örnekleri yayımlanmaktadır. Eski şecerelerin Başkurtçası için günümüzde Başkurdistan'da kabul edilmiş Kiril harfli çağdaş Başkurt transliterasyon sistemlerinden biri kullanılmıştır. Bu çalışmamızda bugünkü edebi Başkurt

Шәжәрәләрҙең хәҙерге көндәге әһәмиәте

Төрөк тикшеренеүсеһе Хикмәт Танйу Төркиәлә йәшәгән башҡорт ғалимы Әбделҡадир Инан тураһында: "Бөтә башҡорттар кеүек үк, ул үҙ шәжәрәһен яҡшы белә ине", – тигән (Танйу Хикмәт, Профессор Әбделҡадир Инан. Ағиҙел. 1994. № 2. 149 бит). Ысынлап та, Ә.Инан ғилми хеҙмәттәрендә үзен халыҡ йолаларының белгесе итеп таныта һәм хәтирәләрендә шәжәрәһен түбәндәгесә бирә: Биккол – Ғазибүре – Ғәбделйәлил – Сөләймән – Мозаффар – Әбделҡадир (Фәтхелҡадир) (Инан Әбделҡадир, Төркиәгә килеүҙән алдағы тормошомдан бәғзе хәтирәләр. Ағиҙел. 1994. № 1. 85 бит).

Башҡорттарҙың тормошонда хәҙерге көндә лә шәжәрәләр мөһим роль уйнай. Һуңғы йылдарҙа онотола башлаған шәжәрәләр яңынан донъя күрә башланы. Тарих, тел һәм әҙәбиәт институты белгестәре архив тикшереүҙәре эшләнеп тарихи документтарға таянып яңы шәжәрәләр төҙөйҙәр. Уларҙың ҡайһы бер үрнәктәре был китапҡа индерелде.

Бынан тыш Башҡортостанда 2006 йылынан башлап рәсми рәүештә "Шәжәрә байрамдары" үткәрелә. Төп маҡсаты боронғо йолаларҙы һаҡлау, нәҫелдәр араһындағы бәйләнештәрҙе нығытыу, милли мәҙәниәтте үҫтереү һәм йәштәргә өйрәтеү булған был сараларҙың нигеҙендә лә шәжәрәләр ята. Байрам эсендә "Минең ғаиләм – минең ҡәлғәм", "Халҡымдың уйындары" һымаҡ ярыштар ҙа үткәрелә. "Минең ғаиләм – минең ҡәлғәм" ярышына бер тоҡомдоң иң йәшенән алып олоһона тиклем һәр быуын вәкиле ҡатнаша. Шулай итеп шәжәрә байрамдары

dili kuralları göz önünde bulundurularak transliterasyon yapılmıştır. Diğer transliterasyon sisteminde ise daha çok günümüz Başkurtçasına yaklaştırmayı öngörmektedir. Bu kitapta Başkurtça yayınlanan şecerelerin transliterasyonu Merkezi Tarih, Dil ve Edebiyat Enstitüsü Edebiyat Bölümü müdürü Doç. Dr. Minligali Nadergulov tarafından yapıldı. Biz ise Türkiye Türkçesine çevirisini yapmaya çalıştık ve bunu yaparken transliterasyon usulü ve bugünkü Başkurtçayı dikkate aldık. Bilindiği gibi, Arap harfli eski İdil-Ural Türkçesinde *gayn* ile *'ayn*'ın değiştirilerek yazılması çok görülmektedir. Ancak yerli telaffuza göre eskiden beri daha çok *gayn* olarak okunan ve çağdaş yazı dilinde eskiden *gayn* ve *'ayn* ile yazılan kelimeler *"Ғ"* (gırtlaktan gelen *G* harfi) ile yazılmaktadır. Fakat burada söylenenlerden farklı durumlar da olabiliyor. Örneğin, Başkurtlarda aynı kökten olan fakat farklı yazılan adlar var: *Абдулла (Abdulla) – Ғабдулла (Gabdulla), Әлиә (Aliya) – Ғәлиә (Galiya), Айытбай (Ayitbay) – Ғәетбай (Gayitbay), Әдилә (Adile) – Ғәдилә (Gadile).* Başka isimlerin yazılışında da buna benzer durumlar görülebilir. Bu yüzden isimlerin Türkçe yazılışındaki yukarıdaki hususları hesaba alarak yapmayı doğru bulduk. Çünkü Arap harfli metinleri doğrudan doğruya Türkiye Türkçesine aktarırken eski İdil-Ural Türkçesindeki *Gali* ismi *Ali* şeklinde yazılabilir ve böyle bir transkripsiyon isimlerin nasıl söylendiğini yansıtmaz.

Bu kitabın Türkçe kısmında dilciler tarafından teklif edilen hiç bir özel trans-

күңелле һәм ҡыҙыҡлы үтеп килә.

Транслитерация һәм тәржемә тураһында

Был китапта 6 дана боронғо, 7 дана яңы шәжәрә, уларҙың тәржемәһе һәм 5 боронғо шәжәрәнең оригиналы бирелгән. Боронғо шәжәрәләрҙең башҡортса тексы әҙерләнгәндә хәҙерге башҡорт теле нигеҙендәге транслитерация системаһы ҡулланылды. Башҡортостанда ҡайһы бер саҡта ҡулланылған башҡа транслитерациялар былдағыға ҡарағанда хәҙерге башҡорт теленә тағы ла яҡынырак итеп эшләнә. Бында боронғо текстың яҙылыуына яҡын итеп эшләнде. Шәжәрәләрҙең транслитерацияһын Тарих, тел һәм әҙәбиәт институты Әҙәбиәт бүлеге мөдире филология фәндәре кандидаты Миңлеғәли Нәҙерғолов башҡарҙы. Төрөк теленә тарафымдан тәржемә иткән ваҡытта был транслитерация ысулы һәм хәҙерге башҡорт теле иғтибарға алынды. Билдәле булыуынса, ғәрәп хәрефле боронғо Урал-Волга төркисәһендә *"гайн"* менән *"айн"* хәрефтәре буталып яҙылыуы осрай. Тик башҡортса әйтелештә күберәк *"гайн"* итеп әйтелеүе һәм әлеге башҡортса яҙыуҙа ла элек *"гайн"* һәм *"айн"* менән яҙылған һүҙҙәр *"Ғ"* менән яҙыла. Бынан башҡа осраҡтар ҙа була. Мәҫәлән, башҡортсала тамыры бер, яҙылышта иһә ике төрлө итеп яҙылған исемдәр бар: *Абдулла – Ғабдулла, Әлиә – Ғәлиә, Айытбай – Ғәйетбай, Әҙилә – Ғәҙилә.* Башҡа исемдәрҙең яҙылыуында ла оҡшаш хәлдәр бар. Уның өсөн исемдәрҙең төрөксә яҙылыуында өҫтә әйтеп үткәндәрҙе күҙ уңында тотоп яҙыуҙы дөрөҫ булыр тип уйланым. Сөнки ғәрәп хәрефле яҙыуҙар туранан

kipsıyon sistemi kullanılmadı. İsimlerin yazılışında ise Türkiye Türkçesi telaffuzuna uygun harfler kullanılmaya çalışıldı. Örneğin, bazı yerlerde Başkurtçadaki *"Ә"* harfi yerine *"A"; "O"* ile *"Ө"* yerine *"U"*, *"Ж"* yerine *"C"* harfleri yazıldı. *"Ҡ"* ,*"K"; "Ғ", "Г",; "X"* ,*"Һ", "H"* ile *"Ң"* harfleri yerine sadece *"K", "G", "H", "N"* yani tek harf kullanıldı.

Başkurtça kısmında metinlerin sonunda bir çok Arapça-Farsça kelime anlaşılmayacağı düşüncesiyle açıklanmıştır. Türkçe çeviride buna fazla ihtiyaç duyulmamıştır. Bunun birinci sebebi, çağdaş Başkurt edebi dilinde kullanılmayan bazı Arapça veya Farsça kelimelerin Türkiye Türkçesinde hala aktif olarak kullanılmasıdır. Diğer bir sebep ise, çeviri sırasında bu eski kelimelerin günümüz Türkçesindeki ifade şekli ile sadeleştirilmiş olmasıdır.

Kuşak bağlarını anlatan sayılar sistemi

Kitapta kuşakların bağlarını açıklamak için sayı sistemi kullanılmıştır. Bu sistem daha önce Avrupa'da kullanılmaya başlamıştır. Başkurdistan'da ise sayılar sistemi ilk defa M. Nadergulov ile R. Bulgakov tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Şöyle bir örnek verelim:

1. Baygutlu

2.1. Davut

3.2. Muhametsalih

4.3. Hasan

5.4. Gümer

6.5. Gubaydulla

төрөк теленә күсергәндә боронғо Урал-Волга төркисәһендәге *Ғәли* исемен *Али* тип яҙырға мөмкин.

Был китаптың төрөксә өлөшөндә телселәр тарафынан тәҡдим ителгән бер ниндәй ҙә махсус транслитерация системалары ҡулланылманы. Исемдәрҙең яҙылышында төрөк әйтелешенә тура килгән хәрефтәр бирелде. Мәҫәлән, төрөксә вариантында ҡайһы бер урындарҙа башҡортса *"Ә"* хәрефе урынына *"A", "O"* менән *"Ө"* урынына *"U"*, *"Ж"* урынына *"C"* хәрефтәре яҙылды. *"Ҡ"* менән *"K", "Ғ"* менән *"Г", "X"* менән *"Һ"*, *"H"* менән *"Ң"* хәрефтәре урынына бер төрлө генә *"K", "G", "H", "N"* хәрефтәре ҡулланылды.

Башҡортса өлөшөндә бик күп ғәрәпсә-фарсы һүҙҙәренә текстарҙың аҙағында аңлатыуҙар бирелгән. Төрөксәлә иһә быны өсөн артыҡ кәрәк юҡ. Сөнки, беренсенән, әлеге башҡорт әҙәби телендә ҡулланылмаған ҡайһы бер ғәрәпсә йәки фарсыса һүҙҙәр төрөксә актив рәүештә ҡулланыла. Икенсенән, тәржемә иткәндә был һүҙҙәр урынына хәҙерге төрөксәләге һүҙҙәр менән алмаштырылды.

Быуындар араһындағы бәйләнеште аңлатҡан һандар системаһы

Китапта быуындар араһындағы бәйләнеште аңлатыу өсөн һандар системаһы ҡулланылды. Был система тәү башлап Европала ҡулланыла башланды. Башҡортостанда иһә һандар системаһын иң беренсе булып М.Нәҙерғолов һәм Р.Булгаков ҡуллана башланы. Уны аңлатыу өсөн бер шәжәрә үрнәге килтерәйек:

1. Байғотло

2.1. Дауыт

7.6. Ahat

8.7. Asiya

9.7. Azamat

Burada ilk numara kişinin özel numarasıdır. İkinci numara babasının numarasıdır. Bu listeye göre Ahat'ın babasının Gubaydulla olduğu ve onun iki çocuğu olduğu anlaşılmaktadır. Burada 7 rakamı Ahat'ın özel numarası, 6 ise babası Gubaydulla'nın numarası olmaktadır. Ahat'ın özel numarası çocuklarının numarasında ikinci sırada yer almaktadır. Böylece kuşaklar arası bağlar açıklık kazanmaktadır.

Yeni soy ağaçları ise Tarih, Dil ve Edebiyat Enstitüsü tarafından hazırlanmış şecerelerdir. Onların Türkçesini Mehmet Karakaya ile birlikte hazırladık. Tarih, Dil ve Edebiyat Enstitüsü el yazmalar bölümünden alınan eski şecerelerin orijinalleri ile kopyalarının parçalarını bilgisayar ortamında Emre Yüce ile beraber birleştirdik.

Başkurt şecereleri üzerindeki çalışmamızı önerdikleri ve destek verdikleri için Başkurdistan Kültür ve Ulusal Siyaset Bakan İldus İlişev'e, Rusya Bilimler Akademisi Ufa Bilim Merkezi Tarih, Dil ve Edebiyat Enstitüsü müdürü Firdevis Hisamitdinova'ya ve Edebiyat Bölümü müdürü Minlegali Nadergulov'a, TÜRKSOY Genel müdürü Düsen Kaseyinov'a, TÜRKSOY Genel müdür yardımcısı Fırat Purtaş'a, kitabın elyazmasını okuyan ve önemli düzeltmelerle, bu makalenin yazılmasına tavsiyede bulunan Prof. Dr.

3.2. Мөхәмәтсалих

4.3. Хәсән

5.4. Ғүмәр

6.5. Ғөбәйҙулла

7.6. Әхәт

8.7. Асия

9.7. Азамат

Бында беренсе һан кешенең үҙенең махсус номеры. Икенсе һан иһә атаһының номеры. Был исемлек буйынса Әхәттең атаһының Ғөбәйҙулла (6) булыуы һәм ике балаһы булыуын аңларға мөмкин. Әхәттең махсус номеры (7) балаларының һандарында икенсе урында тора. Шулай итеп быуындар араһындағы бәйләнештәр асыҡлана.

Яңы шәжәрәләр Тарих, тел һәм әҙәбиәт институты тарафынан әҙерләнде. Уларҙың төрөксә вариантын Мәхмәт Ҡараҡая менән бергә әҙерләнек. Тарих, тел һәм әҙәбиәт институты Ҡулъяҙмалар бүлегенән алған боронғо шәжәрәләрҙең оригинал копияларын компьютерҙа Юнус Эмре Юдже менән бергә берләштерҙек.

Башҡорт шәжәрәләре өҫтөндә эшләүемде тәҡдим һәм ярҙам иткәндәре өсөн Башҡортостан Мәҙәниәт һәм милли сәйәсәт министры Илдус Илишевҡа, Рәсәй Фәндәр академияһы Өфө фәнни үҙәге Тарих, тел һәм әҙәбиәт институты мөдире Фирҙәүес Хисаметдиноваға һәм Әҙәбиәт бүлеге мөдире Миңлеғәли Нәҙерғоловҡа, ТЮРКСОЙ генераль директоры Дүсән Касеиновҡа, ТЮРКСОЙ генераль директор урынбаҫары Фырат Пурташҡа, китаптың төрөксә ҡулъяҙмаһын уҡыған һәм мөһим төҙәтеүҙәр һәм был мәҡәләнең яҙылыуы өсөн кәңәш биргән

İsenbike Togan'a, Türkçe düzeltilmesine yardımcı olan Fatma Ertürk'e ve yeni şecerelerin tasarımını yapmaya yardım eden Sergey Efimenko ile Mehmet Karakaya'ya, kitabın tasarımcısı Yunus Emre Yüce'ye, daha önce Türkçe yazılmış olan bu makalenin Başkurtçaya çevirmemizde yardım eden hemşerimiz Azat Kuldavletov'a şükranlarımızı bildiririz.

Ahat Salihov

профессор, доктор Иҫәнбикә Туғанға, төрөксә өлөшөн төҙәтергә ярҙам иткән Фатима Эртюркка һәм яңы шәжәрәләрҙе эшләргә ярҙам итеүсе Сергей Ефименко менән Мәхмәт Ҡараҡаяға, китаптың дизайнеры Юнус Эмре Юджеға, был мәҡәләм тәүҙә төрөксә яҙылыу сәбәбле уны башҡортсаға тәржемә итергә ярҙам иткән Азат Ҡолдәүләтовҡа рәхмәттәремде белдерәм.

Әхәт Сәлихов
тарих фәндәре кандидаты

Eski Şecereler

Боронғо шәжәрәләр

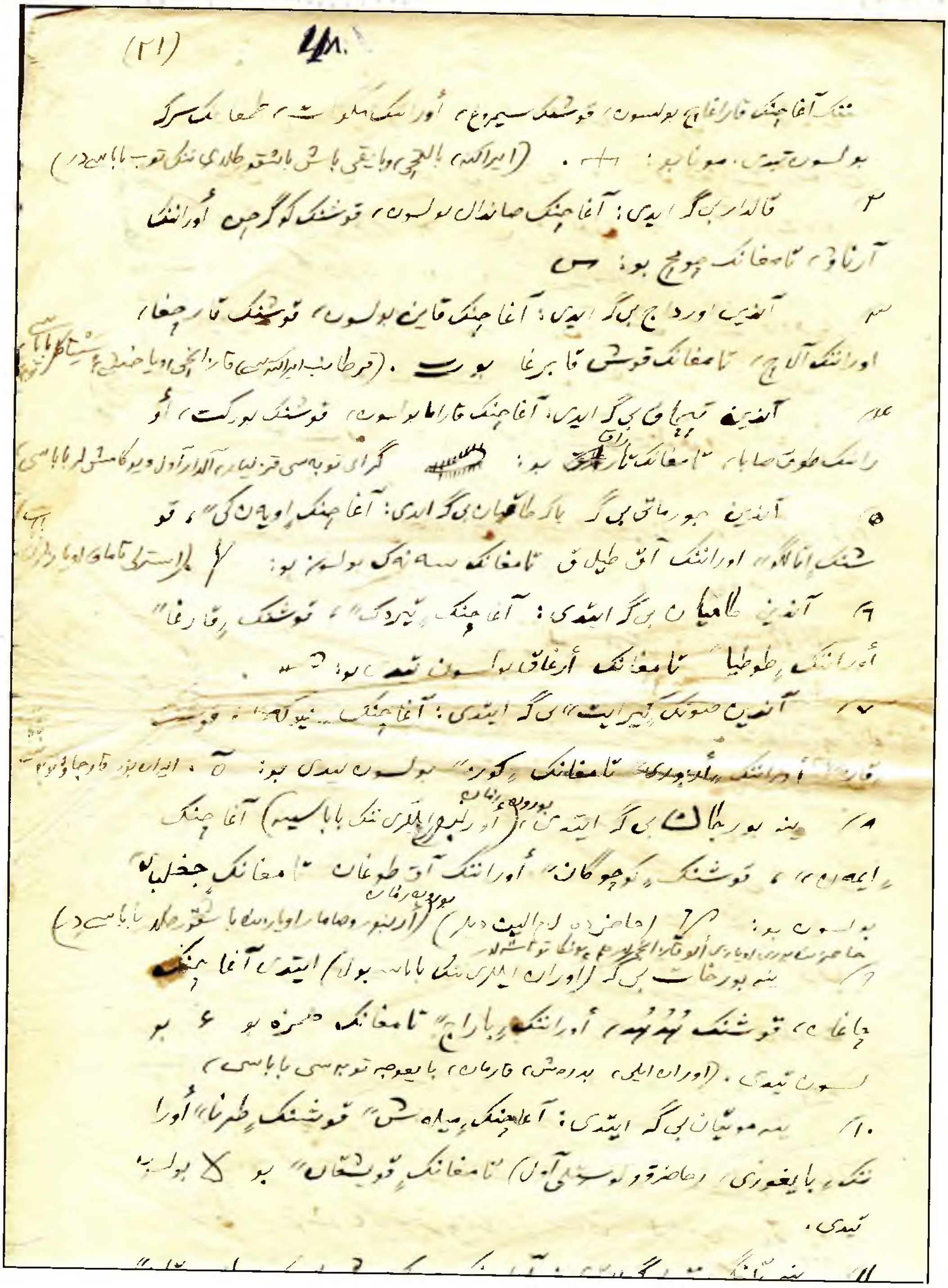

Garifulla Kiyikov'un XX. asrın başlarında yazdığı *Başkurt Tarihi* elyazmasından bir örnek. Burada her boyun ağacının, kuşunun, uranının (narası), tamgasının Cengiz Han tarafından belirlendiği anlatılmaktadır.

Ғәрифулла Кейековтың XX быуаттың баштарында яҙған "Башҡорт тарихы" ҡулъяҙмаһынан бер өҙөк. Бында һәр ырыуҙың ағасы, ҡошо, ораны, тамғаһы Сынғыҙ хан тарафынан билдәләнеүе аңлатыла.

[TAMYAN İLİ BAŞKURTLARI ŞECERESİ][1]

Tamyan boyu Başkurt şeceresinin 22 Mart 1820 tarihinde yapılmış kopyası bugün Rusya Bilimler Akademisi Ufa Bilim Merkezi arşivinde muhafaza edilmektedir (f.3, liste. 12, h.b. 36, k.50). Boyu 440x350 mm. Bu tarihi kaynağı ilmî açıdan ciddi araştıran ve *Başkurt Şecerelere* kitabında yayınlayan akademisyen R.G. Kuzeev'e göre, kopya eden kişi 1799 yılından önce yazılmış bir metni kullanmıştır; yani asıl nüshası bu tarihten daha önce yazılmış olmalıdır (Bak: *Başkirskie Şecere*/Sostavlenie, Perevod Tekstov, Vvedenie i Kommentarii R.G. Kuzeeva. Ufa: Başknigoizdat, 1960. S. 211).

Adı geçen *Başkurt Şecerelere* kitabında bu şecerenin metni tam olarak verilmemiştir. Oraya 50 b. sayfasındaki ilk satır kitaba alınmamıştır ve adlar kısmının sonundaki birkaç kuşaktaki isimler ise hiç kayedilmemiştir.

Asıl nüshadan nakil ve tercümedir.

(S. 50. b)

1745 yılında düzenlenmiş toprak sahipliği hakkındaki fermanı ve onunla birlikte eski belge kâğıdı İstepan Atayev padişahlık defterine kaydetmiştir. Bu ferman tüm Rusya yurdunu zapteden ve ona hükmeden ve saire, ve saire, ve saire ulu imparatoriçe Yelizaveta Bitrovna şahsından verilmiştir. O, fermanı ulu imparatoriçe hazretleri Orenburg valiliği evrak dairesinden Ufa nahiyesinin Kazan Yolunun önde gelen büyüklerine, Tamyan ilinden İşkıvat Mirzay oğlu[na] vermiştir. Bu hususu tevsik etmek üzere, 24 Ağustos 1745'te valiliğin evrak dairesinden devlet mührü basılmıştır. Damga vergisi için bir sum (para birimi), bir tin akçe alındı. İşbu toprak sahipliği hakkındaki ferman ve ekini Nogay Yolu Tamyan İli Başkurtları Ufa nahiyesinin arşivinden çıkardılar. 15 Haziran 1798 yılında belgelerin aslını Ufa vatandaşlık mahkemesinden tasdik ettirdiklerine dair belgelere İstepan Balavşin, Raybalinskoy, arşivci Krikoriy Babayev imza atmıştır. Belgeye dairenin padişahlık mührü basılıp vergi konulmuştur ve arşivci, arşiv numarası koymuştur. Bu şekilde P 351° HI 44 к. 22 Mart 1820 yılında işbu kopya yazıldı.

(S. 50. a)

Yine 961 yılından üç yıl sonra 964 yılında Ekim'in ikinci gününde üç uruktan yani, Tamyan İlinden Şagali Şagman Knez, Üsergen İlinden Bikbav Knez, Kıpçak İlinden Meşeveli Karakucak Knez davet üzerine Kazan'a yüce padişah Knez İvan Vasilyeviç'in huzuruna çıkmışlar. Padişah urukların daimi tabi olacakları vaatiyle yerlerini ölçtürüp, sınırlarını belirleyip arazilerini almışlar.

1. Şagali Şagman Knez oğlanları [2]

I. derece

2:1. Buraş oğlanları

3:1. Buralı oğlanları

II. derece

4:2. İlçekey oğlu

5:2. Kucambirde oğlu

6:2. Tanrıbirde oğlu

7:2. Yanbirde Knez. Padişaha gitmiştir.

8:3. Tukmayrık oğlu

9:3. Tukumbet'in oğulları

III. derece

10:4. Betkey oğlu

11:5. Silerdarhan oğlu

12:6. Cuvaşay oğlu

13:8. Aksarı oğlanları 3

14:9. Yulay oğlu

15:9. Kince oğlu

16:9. Küsken oğlu

17:9 Kulay oğlu

18:9. Kazan Tarhan oğlu

IV. derece

19:10. Mokaç oğlu

20:11. Musa oğlu
21:12. Kurçay[3] oğlanları
22:13. Cilkey oğlanları
23:13. Cıyınbay oğlu
24:13. Nogay oğlu
25:14. Banık oğlu
26:15. Yalçı oğlu
27:16. Bikmet oğlu
28: 17. Uraz oğlu
29:18. Üreki (?) oğlu

V. derece

30:19. Kaçkın oğlu
31:20. Gümer oğlu
32:21. Karaçman
33:21. Yuvay (?) oğlanları
34:21. Kincegul oğlu
35:22. Şagerey oğlanları 2
36:22. Aktım oğlanları 2
37:23. Tenele oğlu
38:24. Baltaç oğlu
39:25. Bozok (?) oğlu
40:26. Kızırilyas
41:27. Rısımbet oğlu
42:28. Kıykuvat oğlu
43:29. İşbulat oğlu

VI. derece

44:30. Nuğman oğlu
45:31. Hudaybirde [4]
46:33. Comay oğlu
47:33. Muradım
48:34. Mullagul oğlanları 7

49:35. Bikevşay oğlu
50:35. Sibek oğlu
51:35. Yarlıkap oğlu
52:36. Küçey oğlu
53:36. İsergep oğlu
54:36. İşkıvat oğlu
55:38. Töken oğlanları 5
56:39. Kasbulat oğlu
57:41. Hüseyin
58:42. Kutlu oğlanları 2
59:43. Musa

VII. derece

60:44. Fethulla
61:46. İşbulat
62:48. Mevlit oğlanları 4
63:48. Yahya oğlanları 2
64:48. Canıbek [5] oğlu
65:48. Cagafar oğlu
66:48. Kızbek oğlu
67:48. Üzbek oğlu
68:48. Kutuş
69:49. Ülekey oğlu
70:50. Tursunbay
71:51. Tekey oğlu
72:52. İşey
73:53. İrmeş oğl[anları]
74:54. Sultanmurat oğlanları 2
75:55. Abdulkerim
76:55. Seyidbattal
77:55. Kazakbay oğlu
78:55. Yulay oğlu

79:55. İşbulat
80:56. Aytuğan oğlu
81:58. Taymas
82:58. Ahmer

VIII. derece

83:62. Muhamethasan
84:62. Caneş
85:62. Hüseyin
86:62. Huda[y]birde
87:63. Burangul
88:63. Yehüde
89:64. Esfendiyar oğlanları 3
90:65. Habibulla
91:66. Hudaybirde
92:67. Kincebay
93:69. Küsemhan oğlu
94:71. Bulat oğlu
95:73. Tilevbay oğlu
96:73. Tilevimbet oğlanları
97:74. Emir
98:74. Eşir
99:77. Yusuf
100:78. Eminbay (?) oğlu
101:80. Abdulkerim

IX. derece

102:89. Kincebay
103:89. Süleyman [6]
104:89. Davut
105:93. Akayhan
106:94. İştevlet oğlanları
107:95. Seyfelmülük [oğlu]

108:96. Baytilev o[ğlanları]
109:96. Baygilde
110:100. Yarmuhamed

X. derece

111:106. Baymurat [oğlu]
112:106. İşmuhamed
113:107. Seyfetdin [oğlanları]
114:108. İbetulla oğlu
115:108. Sefergali
116:108. Feyzulla [oğlu]
117:108. Fethulla

XI. derece

118:111. Ramazan [oğulları]
119:113. Hayretdin oğlanları
120:114. Fethetdin oğlanları
122:116. Niğmetulla [oğlanları]3
123: 118. Gayzulla oğlu 4
123:118. Kutlugallem [oğlanları]
124:118. Kutluzaman [oğlanları]
125:119. Salih
126:119. Haydar
127:119. Gallemetdin
128:120. Miftahetdin
129:120. Heybetdin (?)
130:121. Seyfulla
131:121. Gaynetdin
132:121. Gizzetulla
133:122. Habibulla
134:122. Minnezakir
135:122. Zahidulla
136:122. Garifulla

XIII. derece

137:123. Kutluahmet

138:123. Şayahmet

139:124. Minneyar

140:124. Gali (?)

Açıklama

1 Asıl nüshada şecerenin ismi yoktur. Onun ismi metnin 50 b sayfasındaki 5-6, 9-10 satırlarında geçen sözcüklere göre verilmiştir.

2 "Şagali Şagman Knez" kelimeleri iki kere daire içine alınmıştır. İçteki mavi mürekkep ile çizilmiş daire sonradan yapılmışa benziyor. Asıl nüshada daha sonra bu daireye deyinerek yine bir küçük daire yapılmış ve onun içine "oğlanları" diye yazılmıştır. Genelde, kaynaktaki adların çoğu daire içine alınmış ve araları çizgi ile bağlanmıştır. "Oğlu", "oğulları", "oğlanları" gibi sözler nesil devamında veya adlarının yanında gelmektedir.

3 Asıl nüshada bu isim net olarak korunmamıştır. Bu ad *Başkurt Şecerelere* kitabına göre yazılmıştır (S. 145).

4 Müstensih tarafından 5 numaralı isim "Kucambirde" şeklinde yazılmıştır, burada ise "Hudaybirde" diye kaydelmiştir. Yani "h" harfi yerine bazı yerlerde "k" harfini kullanmıştır.

5 Asıl nüshada bu kelime "Cabinek" şeklinde yazılmıştır.

6 Asıl nüshada tüm adlardan faklı bir şekilde, "Süleyman" ismi daire içine alınmıştır.

KARA TABIN (İREKTİ) URUĞUNUN ŞECERESİ

Şair Gali Sokoroy (1826-1889) tarafından 1852 (hicri 1269) yılında yazılmış olan bu şiir şeklindeki şecere bugün Kazan Devlet Üniversitesi kütüphanesinin Doğu Elyazmaları bölümünde muhafaza edilmektedir (numarası 632 t.). Asıl nüshada eserin ismi "Hikayet"olarak adlandırılmıştır. 33a nolu sayfanın sol kenarına "Gali nesebinin hikayeti" denilmiştir. Bu eserin parçaları M.H. Nadergulov tarafından çağdaş Başkurt edebi diline tercüme edilerek G.Sokoroy'un 1995 yılında Ufa'da yayımlanan *Şem Yaktıhı (Mum ışığı)* (S.39-43) adlı kitabında, Rus diline tercümesi ise *Başkirskie Rodoslovnıe* (Ufa, 2002, haz. R.M. Bulgakov, M.H. Naderğolov. S.357-366.) kitabında yayımlanmıştır.

(S. 33 a)
Yine bizler eskiden
Dehkan uruğundan olup,
Karanlık gerekli olan
Aklımız güçsüz, kadirlim.

Öz atamız Tobıl, İrtiş
Boylarında yaşamış,
Aslı Ar ya da Çirmeş mi
Bilinmiyor dinleri, kadirlim.

Zekilerden biri olup,
Seyahati severek,
Çok yer gezip, miras bırakıp
Dünyadan gitmiştir, kadirlim.

Madem o doğu memleketlerden
Çıkıp gitmiş yine,
Göç etmiş çadırlı araba ile,
Her suyun yanında, kadirlim.

Seyahat eden atalarımızdan biri,
Gelip Ural denilen dağa,
Mekân tutmuş Miyes boyunu,
Miyes suyunu içerek, kadirlim.

O bölgenin insanları,
Bunların hepsini gösterip,
Hepsini kovmaya başlamış,
Bunlar yer istemişler, kadirlim.

Yine bu soyumuz
Oğullarından bir mahbup,
Yeri çok arayıp, seyrederek,
Gezip Bulgar yerini, kadirlim.

Ural dağını arkada bırakıp,
Ve Miyes nehrini de,
Gelip çıkmışlar kuzeye,
Çadırla göç edip, kadirlim.

Lütuf ile göçerek uzun yıllar,
Çok su geçerek, çok sal yaparak,
Eşiyle birlikte yaşayıp,
Seyretmişler göç ederek, kadirlim.

Çasavay'a gitmişler,
Sonra Sulman'a gitmişler,
Uhannay'da mekân tutmuşlar,
Ailece gelerek, kadirlim.

Doğduğu yere göre oğullarına,
"Sulman Bey" adını koydular,
Ve oraya ev yaptılar,
Mekân tutarak, kadirlim.

O yörenin insanları da
Burada onların yaşamasını
İstemeyip kovdular,
Ellerine silahlar alarak, kadirlim.

Gidip Sulman Bey'in atası,
Yubatası'nda yer bulmuş,
Ailesiyle birlikte,
Pirüm'e ev yapmış, kadirlim.

Sonunda orayı da beğenmemiş,
Usa'ya göç etmiş bu ata,
Sonra orayı da bırakıp,
Başka yer aramış, kadirlim.

Latif namı onun – Abdal,
Cesur imiş güya Abdal,
Göç etmiş güya Abdal,
Seyahati severek, kadirlim.

Büyük nam salmış,
"İrekti ben!" demiş o zat,
Çoğu kimse manasını bilir,
Hafızada tutarak onu, kadirlim.

Mahvolmuşlar, bir gün,
Toplayıp küş tüyünü gece gündüz,
Madem ona kısmet olur da,
Nasip olmamış buna, kadirlim.

Onlara rıza vermeyerek o,
Çıkmış gitmiş sefere o,
Nasiplenip oğul,
Kendisi ev istemiş, kadirlim.

Çok sayıda vilayet gezip,
Çok sayıda riyaetler geçirip,
İhanetler, yardımlar
Görerek, defalarca göç etmiş, kadirlim.

"İrekti" manası "yabancı"dır,
Bu yabancılığın en kötüsüdür,
Beni yabancı gördünüz hiçbiriniz,
Kardeşim olmadınız, kadirlim.

Zekilerden olup aslı,
Ne kadar vaslınız varsa
İradeli olsa da vaslı,
Vesile olmayan, kadirlim.

O Abdal atamız böylece,
Usa'dan gitmiştir böylece,
Gidip, evlerine bakarak böylece,
Gelerek Minzele'ye, kadirlim.

Bu yerde bir az yaşayıp,
Geyne topraklarına gelmiş
Barda suyunu beğenmiş
Orada vefat etmiş, kadirlim.

Ricalden olmuş evladı,
Ve evladının evladı,
Nereden bulursa yardımı,
O yerin halkı olmuş, kadirlim.

Yedi yüz yıl kadar bunlar
İrekti uruğu olmuşlar,
Halkı da öyle olmuş,
Konargöçer yaşayıp, kadirlim.
(33 b bit)
Uran da, Geyne de bunlar,
Daha Kaypan ile Tazlar
Arasında ittifak ederek,
Yaşamışlar bunlar, kadirlim.

Zekilere bu dört ilden
Kız alma sebebiyle,
Damat enişte olarak
Bu dört ilde yaşamışlar, kadirlim.

Böylece Rusya diyarına
Göç ederek her yerden,
Sahip olmak amacıyla
Toprağa, kısmet olursa, kadirlim.

Ne zaman Abdal Bey evladı
Kendisine yer bulamadı,
Nerede bulursa yardımı,
O yerde kaldı, kadirlim.

İsteğiyle göç ederek senelerce,
Her yeri yurt edinip Abdal,
Buralıyım, der her zaman.
Söylermiş şahlara, kadirlim.

Onun yürüdüğü yerleri –
İrekti ve Kara Tabın,
Kabul etse onların tümünü,
Hemşeri olarak, kadirlim.

Usa, Pirüm kabul etmiyor,
Uran, Kaypan uzaklaşmıyor,
Onlar buradan ayrılmıyor,
Bu yeri bırakmıyorlar, kadirlim.

Zekilere Uran, Kaypan,
Daha Geyne ile Taz'dan
Onlarla dünür olarak
Pay çıkartmışlar, kadirlim.

Rusyanın kebîrleri
Paylaştırırken bu yerleri,
Yiğitler sahip olurken
İrekti de toprak almış, kadirlim.

Bazıları Minzele, Melle
Suyunda malları ile
Tedbir almışlar,
Göç edecek yeri bulup, kadirlim.

Hürmet eyleyip bize,
Uran, Kaypan oğlu kızı,
Yer su verip, hepimize
Dost gibi kabul edip, kadirlim.

Yine Tazlar toprak
Verip, bizi sahip etmiş,
Bunları bilin, yiğitler
Dua ediniz, kadirlim.

Aziz ensabımızdan
Biraz hasrete düşüp,
Gittiler Minzele'ye
Toprak bulmayı isteyerek, kadirlim.

Zekilerden bu yerde
Tabın, Saraylılar ile birlikte,
Büler, Yurmıy ile birlikte
Verip toprakları, kadirlim.

Alan, orman, akarsular
Bu dört yerin ortasında var,
Bunlar bizi severek ebrar,
Hibe etmiş bunu, kadirlim.

Tabın, Saraylı ve
Büler, Yurmıy birlikte,
Aralarına aldı bizi ve
Dört yeri paylaşıp, kadirlim.

Bu dört yer arasında,
İrekti yeri, şurada deyip,
Ak olana ve kara olana da
Sahip etti bizi, kadirlim.

Hürmet gösterip bize,
Ana baba'ya, oğul kıza.
Verdiler bize suyu toprağı,
Sahip edip bizi, kadirlim.

Büyük atamız Abdal
Bu yerde uzun yıllar yaşayıp,
Oğlanlar kızlar doğurarak,
Yaşamışlar ölmüşler, kadirlim.

Sonra geçen asırlarda
Kanunlara göre böldüler,
Bize toprak verdiler,
Yazılanlara göre, kadirlim.
(34 a bit)
Karaküz, Tentükey mezkûr
İrekti uruğudur meşhur,
Onlar kardeştir meşhur,
İrekti uruğu, kadirlim.

Onların hepsi razı olup,
İrekti'ye komşu olup,
Sahip omuşlar ahyarı
İrekti uruğunu, kadirlim.

Yer ölçücü geldiğinde
İrekti'ye çok yer vermiş.
Çiftliklerini meşhur etmiş
Çalışmayı teşvik etmiş, kadirlim.

Aziz ensabımız ve
Neslimiz çoğalmış,
Kara Tabın atamız ve
Onun evladı da, kadirlim.

Latif Ural cenabında
Miyes nehri boyunda
Yaşayıp ailelerle,
Kalmışlar oralarda, kadirlim.

Yurt il kurup, evler yapıp,
Miyes boyunda Başkurtlar,
Bize ensab olur onlar
Kara Tabın olan, kadirlim.

Onun cümle kardeşleri
Miyes'lerde olup yurdu,
İlden ihsanı bulup,
Yaşıyorlar ev kurarak, kadirlim.

Kara Tabın adlı zatlar,
Nerede yurt tutsa da,
Bu Abdal Bey ile zatlar,
Kavuşur, bir olur, kadirlim.

Resul, Taymas Miyes'lerde
Bize hemşeri olup birlikte,
Birader olup birllikte,
Mektup yazmışlar, kadirlim.

Yine eski ulu şahlar
Zamanında bizim zatlar,
Göç edemeyince üzülüp
Bu yerde kaldılar, kadirlim.

İki yerde yurt tutmaya
Başkurt, fırsat bulamayınca
O yerden hissesi olan
Vazgeçmiş, kadirlim.

Zekilerden olup onlar,
Miyes'te yurt edindiler,
Bu Abdal Bey olup seyyar
Bu yerde yurt edindi, kadirlim.

Gidip Çulman'da da yaşamış,
Gidip Minzele'de de yaşamış,
Gelip bu yerde de yaşamış
Çok yerler gezerek, kadirlim.

Ne zaman ömür geçerse yüzden,
Yardım bulmuş her yerden,
Cihan dolmuş oğul kızla,
Çok yerler gezmiş, kadirlim.

Önderler ile gezmiş,
Birçok yeri mekân tutmuş,
Belalar görse de dayanmış.
Cefalar çekse de, kadirlim.

Yine üç nahiyede yiğitler
İrekti ismiyle meşhur,
Bunlar çok kalabalık, derler,
Biliniz bunları, kadirlim.

Çok büyük nesil oldu,
İrekti oranın yerlisi oldu,
İki üç büyük nahiye doldu
İrekti uruğu ile, kadirlim.

Zekiler çıktı ve ondan,
Güya hanlar nahiyede yaşıyorlar,
Meşhurluktan fırsat bularak,
Şeyh serdar olmuşlar, kadirlim.

Yılan yer vermemiştir bize,
Gerey yer vermemiştir bize,
Sokmaya hazırlar göze,
Yılan çıkacakmış gibi, kadirlim.

Tazlar çok yer verdiler,
Uran, Kaypanlar da verdiler,
İrekti uruğunu teşhir
Ederek verdiler, kadirlim.

Kara Tanıp da yer verdi,
Kara Tabın atamız, derdi
İrekti'yi ağabeyim derdi,
Onların hepsi kardeş, kadirlim.

Rica ettiğinde İrekti,
Gerektiğinde yer verilmemiş,
Kardeşler azalmış
Uran, Tazlar yer vermiş, kadirlim.

Çok gezince, yıllar geçince,
İrektiler çok şey yaşayınca,
Devlet toplayıp, yaşamışlar,
Hepsi komşu olmuşlar, kadirlim.
(34 b bit)

Azizlerden sayılırlar
İrekti uruğu Baylar,
Kara Tanıp ve yerleri,
Kardeşimiz, derler, kadirlim.

Lütuf ederek hepsi,
İrekti'ye verip yârı,
Kabul ettiler hepsi,
Damat enişte oldular, kadirlim.

Yine birbirlerine kız verirlerse,
İrekti nesline katılırlarsa,
Bu yabancıya yer verelim,
Diyerek, yer verdiler, kadirlim.

O bölgedeki bütün atalar:
Uran, Kaypan, Gerey'den,
Yılan, Taz, Kır Tanıp'a kadar
Kardeş oldular, kadirlim.

Hepsi yer su verdiler,
Ululara yetti bunlar,
Toprak sahibi oldular,
Akrabalık kurdular, kadirlim.

Şimdi etrafı güzelleşti
Artık görünmez cümle lütfu
Onun şerefini sayarsak
Kabul etmek gerekir, kadirlim.

Yine Geyne de kız verdi,
Dost oldu, geldi gitti
Şu şekilde dostluk kurdu.
Çok eskiden, kadirlim.

Aziz kardeşlerim, şimdi
Kardeşini bulun nazır
İrekti olursa, yiğit,
Kardeş olur, kadirlim.

Daima kötüler olur,
Uygun kardeşi bulmak
Kardeş hakkıdır,
Hakkı vardır onun, kadirlim.

Yine Kur'an'da hep kardeş
Hakkını yâd eder Mevlâ,
Buyurdu yerine getirmeye
Ayetlerde açıkça, kadirlim.

Bizler bir nesil ile
Emir bulduk vasıl ile,
Sonunda bir aslımız ile
Soydaş olduk, kadirlim.

Kardeşlik kati bizde
Şeriat hürmeti ile,
Peygamber ümmeti ile
Kardeş olduk, kadirlim.

Hürmetle birlikte,
Saygı gerekli olur.
Gelin, birlikte yaşayalım ve
Yardım edelim muhtaçlara, kadirlin

Takdir Allahtandır hepimize
Cezalar kârımız olur,
Hangi yüzle yârımıza
Görünürüz, ey, kadirlim!

Nazımı, el-Fakir el-Gâri Molla Muhamedgali el-Bulgari hicrî 1269 yılında işaretlerle yazmıştır.

ORİJİNAL NÜSHADAN YAPILMIŞ KOPYADAN
(Üsergen, Bürcen, Kıpçak ve Tamyan urukları tarihinden)

Üsergen, Bürcen, Kıpçak ve Tamyan urukları tarihine ait bu el yazması şimdi Rusya Bilimler Akademisi Ufa Bilim Merkezi arşivinde muhafaza edilmektedir. (f. 22, liste 1, dosya 4, k. 34-34 a). Bu şecere kısmen 1960 yılında *Başkirskiye Şecere* kitabında (S. 73-74) ve 2002 yılında Rusçaya tercüme edilerek *Başkirskiye Rodoslovnıye* kitabında (S. 149-154) yayınlanmıştır.

Ulu şahımız Çar İvan Vasilyeviç Groznıy, 1547 yılından beri Kazan şehrini almak için, Rus ordularıyla geldi ve Tatar hanlarından Yadigâr Han zamanında, 2 Ekim 1552 yılında Kazan'ı tamamen himâyesi altına aldı. Ve Kazan da çok sayıda evler inşa etti. Daha sonra Kazan'ın doğu tarafındaki Başkurtların dört uruğu eşit haklara sahip olan soylularını, Çar İvan'a gönderdi. Çar'ın kendisi de onların gelmelerini talep etmişti.

Bu uruklar:

1. Üsergen uruğundan Bikbav Knez
2. Bürcen uruğundan Eskibey Knez
3. Kıpçak uruğundan Meşeveli Karakucak Knez
4. Tamyan'dan Şagali Şakman Knez

Bu dört bey, Kazan'a gelerek İvan Groznıy'ın huzuruna çıktılar. Adı geçen Çar, Başkurt topluluklarının kendisine ihlasla hizmet etmelerini kabul edip tebaasına aldıktan sonra, onlara cömertçe *Tarhanlık* derecesini vererek mükafatlandırdı. Onlar da toprak ve suların ölçüm yaptırılarak belgelendirilmesi ve sonra da kendilerine verilmesini rica ettiler. Beylerin arzularına göre o, ulu Çar İvan Groznıy (...) adı geçen yerleri ölçtürmek, sınır belirlemek yani arsa ölçümü yapmak için Nogay ve Sibirya Yollarına (Bölgelerine) ferman gönderdi. Onlar bu fermana göre urukların yaşadığı toprakları örneğin; sahra ve ormanlık alanları yedi uruk halkı yani müttefik yedi uruk adına ölçtürdüler. Aynı zamanda onlar (...) nde vergiyi de kabul etti. Grozmy tarafından belirlenen atlar, su samuru, tilki

ve bunlardan başka çeşitli diğer vergileri kendi aralarında uzlaşılarak bölüşülmüştür. Ölçülmüş olan bu yerler aşağıda belirtilmiştir.

İlk önce Yayık nehri boyunca aşağı sınırı Sarumsak'tan yukarı sınırı Bozsavıl'dan Kızıl, Sakmar, Yılayır suları ağzına kadar ve dağları ile Açılı, Üçkelik ile iki Sürem nehrinin başından sonuna kadar, Sayalmış ırmağının başından sonuna kadar, Menev nehrinin başından Kerevli'nin Taş Kiçevi'nden geçerek Menev nehrinin Yalgız Öyenki'ye kadar, Nogay Kiçevi'nden geçerek İrtübek'in Üksire Tübeği ve Sulak Mörevişli'den, Ütkeş Karagay'dan Miyedük dağından, Kalmak ve Bişazı göllerinin başından sular ve dağlardan, Ayda Bolan alanından, Elemsat'ın döküldüğü yerden, Sakmar'ın Altı Torataşı'ndan Laimbirde tepesine kadar ve Tanalık suyunun Taş Kiçevi'nden Kamışlav'ın Kuştübe'den, Aktav'dan Çitüm suyunun aşağı tarafındaki topraklar, Tüngevir ile Üsergen Başkurtlarına ait yerler oldu.

Oranın bozkır tarafının aşağıdaki sınırı adı geçen Sarımsak'tan üç Üzen ile üç Çize (?) ve Kemelek suları başindan sonuna kadar tüm daüları ile, yukarıdaki sınırı Derin Göle kadar, örneğin, dört göl Bürcen uruğunun özel toprakları oldu.

Üsergen uruğunundan Bikbav Knez, Tamyan uruğunundan Şagali Şakman Knez, Bürcen uruğundan Eskibey Knez, Meşeveli uruğunundan Karakucak Knez ile tüm urukların sahip olduğu yerlerdir. Uzlaşılan, ölçülen ve bölüşülen bu yerler Kazan'da kitaba kaydedilmiştir. Tilki vergisi ödemelerinde, tilki olmadığında bakır on tinden (para birimi) başlayarak elli tin ve elli beş tin'e kadar verilmesini hesapladılar. Yüce padişah ulu sıfatıyla bunu tasdik ederek imzalamıştır.

İvan Babrof, İstepan Sokalof, Almaver İstepan Blaguşin, Serkatip Mihail Bilinskiy. Orijinal nüshadan yapılmış kopyasıdır.

5 Mart 1864. 6. Kantonunun (İdari bölüm), kanton başkanı Yüzbaşı Hasan Baynazar oğlu Biişof.

BAYLAR İLİ BAŞKURTLARI ŞECERESİ[7]

1879 yılının mart ayının başında Samara bölge valisi Bügülme nahiyesi Bavlı ilçesinin Bavlı köyü Başkurtlarından Halfetdin Bedretdin oğlu tarafından yapılmış bu şecere bugün Rusya Bilimler Akademisi Ufa Bilim Merkezi arşivinde muhafaza edilmektedir (f. 3, tsu. 93, dosya 1, k. 1). Bu belgenin Rusça tercümesi 2002 yılında R. M. Bulgakov ve M. H. Nadergulov tarafından hazırlanan *Başkirskie Rodoslovnıe* kitabında (S.323-336) yayınlanmıştır.

Bismillahirrahmanirrahim!

Eğer sorarlarsa: «Bu tekbir farz mıdır, vacib midir, sünnet midir?» - [diye], söylemek gerek: « Bu farz da, vacip de, sünnet de! ». Allahu Te'ala sözsüz dilsiz Cebrail aleyhüsselamma dedi: «Farzdır!». Cebrail aleyhüsselamma peygamber dedi: «Vaciptir!». Peygamberler (...) dedi: «Sünnettir!». Hazret sünneti doğrudur. Kadim atalar Rabbini burada övmüştür. Hazret (burada bir kaç kelime silinmiştir, konuya göre «Selman ata» kelimesi olmalıdır) Türkistan'ın yerlisidir. Selman atanın oğlu Sadir atadır. Ondan yayılmış Haci Yalavıç atadır, ondan Safa atadır, ondan Sabir atadır, ondan Sıhhat atadır, ondan Sengrec atadır, ondan Ebüşeyh atadır, ondan Bacaşeyh atadır, ondan Haci Helelim atadır, ondan usta Sufıy atadır, ondan usta Dirbeşeyh atadır, ondan Haci (ismi silinmiş) atadır, ondan Mirali atadır, ondan Urdaç atadır, ondan Mirkamil atadır. Bu Mirkamil'in üç oğlu vardır. Birncisi Tenketmeş, ikincisi Yenele, üçüncüsü Şeyhdirbeş'tir. Şeyhdirbeş'in on iki oğlu vardır.

1. Mirkamil

I. derece

2:1. Tenketmeş

3:1. Yenele, (onun nesli) yer yüzünde(?) yaşamaktadır. Belebey nahiyesi Düsen köyünde.

4.1. Şeyhdirbeş Mirkamil oğlu

II. derece

5:2. İlbaktı

6:2. Yanıbirde

7:2. Tevkilde

8:4. Turay

9:4. Tuktamış

10:4. Tutay

11:4. Tukbirde

12:4. Tüyke

13:4. Urıs

14:4. Kurman

15:4. Nogay

16:4. Taubaktı

17:4. İlbaktı

18:4. Baysıbau

III. derece

19:5. (Kut)lubaktı

20:6. Kulay

21:7. Alkay

22:8. Meçtek

23:9. Arık

24:11. Urazay

25:12. Yanbulat

26:13. Mırdaş

27:14. İmangul

28:18. Beybulat

IV. derece

29:19. Kali

30:21. Düsey

31:21. Kıray

32:22. Mamık

33:23. Zeyit

34:24. Tuktagul

35:25. Atnaş
36:26. Sınay
37:27. Kali
38:28. Baymırza

V. derece

39:29. Yanganay
40:30. Biktimer
41:31. Melek
42:32. Tuyguca
43:33. İşey
44:34. Yuldaş
45:35. Yuldaş
46:36. Arıslan
47:37. Memetli(?)
48:37. Urıs
49:38. Sefergul
50:38. Sultanay
51:38. Süleyman

VI. derece

52:40. Battal. Tınbarlı'da.
53:41. İşimbay
54:42. Şafi. Tınbarlı'da.
55:43. Çeçenke.
56:45. Maksud
57:46. Gabdureşid
58:47. Bikçentay (Bikmuhamed)
59:49. Selim
60:50. Yerkey
61:50. Nezir
62:51. Yüzekey

VII. derece

63:53. Yehüde
64:55. Fethulla
65:55. Kalimulla
66:55. Gubeydulla
67:56. Salih. Tınbarlı'da.
68:58. Mansur
69:58. Yadigâr
70:58. Hamid
71:58. Maksud
72:59. İşey
73:59. Gabdurazak
74:60. Feyzulla
75:60. Rayhan
76:60. Emirhan
77:60. İhsan. Karan'da kalan.
78:61. Tüyke
79:62. Urzay
80:62. Cagafar
81:62. Ahiyâr

VIII. derece

82:64. Habibulla
83:64. Hamidulla
84:64. Nasibulla
85:65. Şafigulla
86:65. Şahidulla
87:66. Garifulla
88:68. Abdulhabir (?)
89:68. Abdulgafar
90:68. Abdulkadir
91:69. Gümer

92:69. Mümingul
93:70. Habibulla
94:71. Halil
95:71. İshak
96:72. Rahimgul
97:73. Muhamedkuluy
98:73. Muhamedemin
99:74. İsmagil
100:75. Ahtem
101:75. Şeyhcemal
102:75. Bahavetdin
103:76. İgtisan
104:76. Muhamedşah
105:76. Hubbidar
106:77. Gaynan, İşan imam, Buhara'da kalmış
107:77. Galiulla
108:77. Muhamedgarif. Bu uruktan sakınmak lazım.
109:78. Gibadulla
110:79. Velid
111:80. Hüsrevşir
112:80. Gabdessattar
113:81. Baltakay
114:81. Sefergul

IX. derece

115:82. Samigulla
116:83. Keşefetdin
117:84. Şerifulla
118:85. Hüsnulla
119:86. Minnulla
120:88. Abdulgalim
121:88. Abdulhakim

122:89. Gilecetdin
123:89. Sadretdin
124:90. Gabdelnasir
125:91. Minlebay
126:92. Ümmetkul
127:93. Gibadulla
128:94. Abdulhalik
129:94. Gabdrafik
130:94. Abdullatif
131:94. Abdulvahit
132:95. Gismetulla
133:95. Rahmetulla
134:95. Seyfulla
135:95. Fethulla
136:95. Gubeydulla
137:96. Gaynulla
138:96. Nasibulla
139:97. Muhamedcan
140:97. Muhamedzarif
141:98. Abdulveli
142:98. Gali
143:99. Hüsnulla
144:99. Şemsulla
145:100. Miftahetdin
146:100. Kamaletdin
147:100. Camaletdin
148:100. Hüsnutdin
149:100. Muhutdin
150:100. Şihabetdin
151:106. Lütfulla. Buhara'da.
152:106. Keremetulla. Troistki'da.

153:107. Veliulla.
154:107. Haris. Sibirya'ya gitti.
155:107. Lütfulla
156:108. Muhamedhanif
157:108. Miftahetdin
158:108. Bahavetdin
159:109. Gizzetulla
160:110. Kurbangul
161:111. Arıslangul
162:111. Abdulgallem
163:112. Galiulla
164:112. Veliulla
165:113. Şangerey
166:113. Muhamedgerey
167:114. Muhamedkul

X. derece

168:124. Halfetdin
169:124. Abdulharis
170:124. Ebülkasım
171:124. Garifulla
172:124. Hibetulla
173:125. Kadirgul
174:125. Müslimgul
175:126. Zinnetulla
176:127. Hüsnulla
177:128. Abdülvahap
178:128. Minnulla
179:129. Abdulgani
180:129. Muhamedi
181:129. Ahmedi
182:129. Abdulhakim

183:129. Abdulganim
184:129. Abdulcabbar
185:129. Muhamedsadık
186:130. Gilacetdin
187:130. Celaletdin
188:131. Abdulhabir
189:131. Gimadetdin
190:131. Şemsetdin, imamlık belgesine sahip imam.
191:131. Bedretdin
192:131. Cemaletdin
193:131. Fahretdin
194:131. Bahavetdin
195:132. Galiulla, imamlık belgesine sahip imam.
196:133. Muhamedcan
197:134. Ahmedcan
198:134. Gabidulla
199:134. Halilulla
200:134. Nasibulla
201:136. Gafietulla
202:136. Hibetulla
203:136. Gaynulla
204:137. Minnulla
205:139. Muhamedşerif
206:139. Muhamedhabib
207:139. Muhamedzaif
208:140. Celaletdin
209:140. Heydetdin
210:140. Muhamedhafız
211:141. Galiulla
212:142. Nebiulla
213:142. Halilulla

214:142. Habibulla
215:160. Sahibgerey
216:161. Gimadetdin
217:162. Zinnetulla
218:162. Gafietulla
219:165. Selimgerey
220:165. Abdulgani
221:167. Zeynegabdin (?)

XI. derece

222:173. Tuhfetulla
223:173. Necmetdin
224:174. Mustafa
225:174. Murtaza
226:174. Yakup
227:174. Minnegul
228:177. Abdulmecid
229:179. Hacıahmed
230:180. Muhamedcan
231:181. Ahmedşah
232:182. Veliulla
233:183. Veliahmed
234:185. Muhamedhafız Hacı
235:188. Abdulgalim
236:188. Muhamedhabib
237:188. Muhamedhasan
238:190. Sahibetdin, imamlık belgesine sahip imam.
239:191. Halfetdin
240:196. Abdulgaziz
241:216. Nuretdin
242:216. Halfetdin

XII. derece
243:222. Gaynulla
244:222. Hayrulla
245:223. Hisametdin
246:224. Kamaletdin
247:225. Ahmedgerey

XIII. derece
Habibulla

İşbu şecereyi martın ilk gününde 1879 yılında[8] yazdım. Çok eski nüshasından yani aslından istinsah ettim. Bu şecereyi en son yazan kişilerin adları: İlk önce Halil Mahsud oğlu, sonra Rayhan Yerkey oğlu, daha sonra Çeçenke İşey oğlu, daha sonra Yüzey Seid oğlu'dur. Daha sonra kaydedilenleri, kimlerin hangi soydan geldiğini, ulu ihtiyar dedelerden sorarak yazdım. Her (bir kelime silinmiştir) soydan sorup öğrenerek yazdığım şahitler şunlardır: Gabdulla İshak oğlu, Muhamedcan Rahmetulla oğlu, Abdulhabir Abdulvahid oğlu, Kamaletdin Ahtem oğlu, Muhamedi Gabdrafik oğlu, İsmail Feyzulla oğlu. İşbu şahitlerin şahitliğine dayanarak işbu şeyleri yazdım.

Çar Aleksey Mihayloviç Hazretleri bizim ulu atalarımıza nesilden nesile geçen toprak sahibi Başkurtlar olduklarını tasdik eden belge vermiştir. Belge verilen atalarımız (bir kelime okunmuyor) İşbulat, İlçentey isimli iki yeğendir. Adı geçen İlçentey oğlu Mahsud, onun oğlu Halil, onun oğlu Abdulvahid, onun oğlu Bedretdin, onun oğlu ben nesilden nesile geçen sahibi Başkurt Halfetdin bunları yazdım ve imza attım.

Çar ve Hazretimiz imparator Aleksandr Nikolayeviç'in tebasından ben, Samar bölge valiliği Bügülme nahiyesi Bavlı ilçesi aynı Bavlı köyünün işbu şecereyi yazan nesilden nesile geçen toprak sahibi, Başkurt Halfetdin Bedretdin oğlu yazdım ve imzamı attım. Ama kendimiz Baylar İli adlı yerde yaşıyoruz. Adı geçen şahidle-

rin şehâdetine binaen, Bavlı ilçesini aynı Bavlı köyünün Başkurt Şahingerey Baltakay oğlu, Bavlı topluluğunu köy başkanı olarak tasdik ettim, 5 Mart 1879 yılında devlet mührünü (bastım).

Açıklama

7 Asıl nüshada adı yoktur. Bu isim metne uygun olarak konuldu.

8 Asıl nüshada bu yerdeki tarih silinmiştir. Bu tarih aşağıda metinde geçen tarihlere göre konuldu.

Hüseyin-Bek Türbesi (XV. asır). Başkurdistan, Şişme ilçesi.

Хөсәйен-бәк кәшәнәһе (XV быуат). Башҡортостан, Шишмә районы.

MERKİT-MİN İLÇESİ BAŞKURTLARI ŞECERESİ[9]

Rusya Bilimler Akademisi Ufa Bilim Merkezi arşivinde muhafaza edilen (f. 3, tasu. 12, h.b. k. 60) bu şecere, R. G. Kuzeev'e göre (Bak: *Başkirskiye Şecere.* - Ufa, 1960. S. 192), XIX. asrın ortalarında yazılmış olmalıdır. Boyutu 650x720 mm. Metne dayanarak, bunu Abdrahman (metinde: Gabdrahman) Nesih oğlu'nun yazdığı anlaşılmaktadır (Bak: № 185).

Bu şecerenin bir kısmı, fotokopisi ve ona ait açıklamalar R. G. Kuzeev tarafından hazırlanmış *Başkirskiye Şecere* (Ufa, 1960) kitabında yayınlanmıştır (S. 63-70, 192-194, 250-251).

1555 yılında padişah hazretlerine itaat etmek için giden on bir beyin çocukları, 11 uruklu Min (Bin) boyu diye adlandırıyorlar. Onların altıncısı Min (Bin) Sadaklı Uradaç Bey olup, bizim atalarımız Min Sadaklı Uradaç Bey'e mensup oluyorlar. Ben burada bu Min Sadaklı Uradaç Bey'e ulaşan atalarımızın şeceresini kopyalıyorum. (1.) Min Sadaklı Uradaç Bey, (2) Ceneyemsal Bey, (3) Kuluntiyin, (4) Kulımbet, (5) Akman, (6) Akkundı, (7) Televli, (8) Tilevimbet, (9) Küntuğmış, (10) Turıçura (?), (11) İlçekey, (12) Seyfmenbet.

Seyfmenbet'in üç oğlu olmuştur:

1. Muradım, 2. Ismak, 3. Kincekey. Bunlar:

1. Seyidmenbet

I. derece

2:1. Muradım

3:1. Ismak, asılda İsmail

4:1. Kincekey

II. derece

5:2. Bayım

6:2. İslamgul

7:2. Adilşa

8:3. Kutlu

9:3. Kilçura

III. derece

10:5. Kutlugilde
11:5. Muratşa
12:6. İsmail
13:6. Velit
14:6. Yahya
15:7. Miras
16:8. Kildegul
17:8. Hişam
18:8. Şammas
19:8. Gümer
20:9. İsengilde
21:9. Yulmuhamed
22:9. Yahşımbet
23:9. Hudaybirde, lakabı Kudaş
24:9. Muhamedemin
25:9. Tatlımbet
26:9. Birdegul

IV. derece

27:10. Kutluyul
28:10. Kutlubay
29:11. Ahmetgerey
30:11. Şahingerey
31:11. Şahiahmet
32:11. İskender
33:12. Nefise
34:13. İlyas
35:13. Veliulla
36:13. Batırşa
37:13. Nuğman
38:13. Nurmuhamed

39:13. Cihanşa
40:14. Gaysa
41:15. Hasan
42:17. Küsepkul
43:17. Gusman
43:17. Muhamedşa
45:18. Abdullatip
46:18. Abdulkahir
47:18. Abdulnasır
48:19. Devletşa
49:19. Abdulvahit
50:19. Gadilşa
51:20. Asılbay
52:21. Tuhvetulla
53:22. İsenyul
54:23. Kelimulla
55:23. Devletbay, nesli kalmadı.
56:23. Aznabay
57:23. Mırzabay
58:23. Niğmetulla, nesli kalmadı.
59:23. Rahmetulla
60:24. Ayidbay
61:25. Aralbay
62:26. Kucamgul
63:26. Yamangul

V. derece

64:27. Muradım
65:28. Tahir
66:30. Rahmetulla
67:30. Şahibek (Şaybek)
68:30. Şahimuhamed

69:32. Sultangerey
70:32. Galiekber
71:32. Seriasker (?)
72:34. Nebiulla
73:34. Halilulla
74:35. Zahidulla
75:35. Fazulla (?)
76:36. Fahricemal, Minnemuhamed'in annesi.
77:37. Niğmetcan
78:37. Mustafa
79:37. Süleyman
80:38. Nurmuhamed
81:39. Ahuncan
82:40. Tuhvetulla, nesli kalmadı.
83:40. İbrahim, nesli kalmadı.
84:40. Ahmedelislam (?)
85:41. Kunakbay, nesli kalmadı.
86:42. Abdulhalik
87:43. Afizal nine
88:43. Nadirşa
89:44. Gaynetdin
90:44. Ahmetşa
91:45. Abdulhakim
92:46. Ahmetsadık
93:46. Muhametcan, nesli kalmadı.
94:46. Ahmetcan
95:46. Muhametşafik
96:47. İlyas
97:47. Nuğman
98:48. Muhamedgani
99:48. Gabdulhakim, nesli kalmadı.

100:48. Muhamedkerim
101:49. Gabdulhabir
102:50. Galiekber
103:50. Gali
104:51. Habibulla
105:51. Gazizulla
106:51. Hayrulla
107:52. Gali
108:52. Habibulla
109:52. Dinmuhamed
110:53. Altınguca
111:54. Hubbinisa, Törsekeli'de torunları var.
112: 56. İşkuca
113:57. Devletkilde
114:57. Ümedbay
115:59. Ahsen
116:59. Ahmet
117:60. Baydevlet
118:60. Akdevlet
119:60. Akyul
120:61. Allayar
121:62. Menbetşa
122:63. Baygundı
123:63. İsenbay

VI. derece

124:64. İzar
125:64. Minnegümer
126:64. Abrar
127:65. Kutlugilde, nesli kalmadı.
128;65. İshak
129:66. İsmagil

130:67. Minnegaziz
131:68. Niyazgul
132:68. Niğmetulla
133:68. Namazgul
134:69. Arıslangerey
135:70. Minnesultan, nesli kalmadı.
136:70. İşbuldı
137:71. Bikmuhamed
138:71. İşmuhamed, nesli kalmadı.
139:72. Sefergali
140:72. Niğmetulla
141:72. Habibulla
142:73. Nagimulla
143:73. İskender
144:74. Gubeydulla
145:74. Gabdulla
146:75. Sahiulla
147:75. Zeynetdin
148:75. Feyzulla
149:77. Zakir
150:77. Sabir
151:78. Murtaza
152:79. Gafurcan
153:80. Dinmuhamed
154:81. Hakimcan, nesli kalmadı.
155:81. Selimcan
156:84. Kincegul
157:84. Kinceabız
158:84. İslamgul
159:84. Yakup
160:86. Allakulu (?)

161:86. Muhamedkulu (?)
162:88. Minnebay
163:89. Minnemırza
164:90. Aznagul
165:90. Hisapkul
166:91. Biktimer
167:92. Bülekbay, Türkistan'da.
168:94. Gusman
169:94. Lokman
170:95. Musa
171:96. Cagafar
172:96. Magasum
173:97. Gümer
174:97. Yakup
175:97. Muhamedhanife[10]
176:97. Muhamedsadık
177:98. Muhamedveli
178:100. Mustafa
179:101. Gümer
180:102. Minnegali
181:103. Nurgali
182:104. Davut, nesli kalmadı.
183:104. Musa
184:106. Süleymen, vefat etmiştir.
185:106. Nesih, ondan kalan ben Gabdrahman.
186:106. Abdulkebir
187:110. Sahibgerey, nesli kalmadı.
188:110. Galiahmet
189:110. Galiulla
190:112. Hubhuca
191:112. Gabdrahman

192:112. Bayguca
193:113. Muhamedi
194:113. İbrahim
195:113. Hüseyin
196:113. Garif, erkek evlatları kalmadı.
197:114. Mullagul
198:115. Gabdulla
199:115. Minneşammas
200:115. Harras
201:115. Hamza
202:115. Gabbas
203:116. Şugayip
204:116. Gaysa
205:116. Yahya[11]
206:117. Minnemuhamed
207:118. Gabdennasır
208:118. Gabdrahman, kayıp.
209:118. Gabdulkerim
210:120. Mevliyar (?), kayıp.
211:121. Biktimer
212:122. Gataulla, vefat etmiş.
213:123. Miras
214:123. Sagidulla

VII. derece

215:128. Çıngıshan
216:128. Emirhan
217:128. Gabdrahman
218:128. İsmagil
219:132. Gülzeynep
220:133. Gabdulla
221:136. Timerhan

222:136. Hasan
223:136. Baydevlet
224:137. Şahimuhamed (Şeymuhamed?)
225:152. Zeynulla
226:153. Kilmuhamed
227:155. Şeyhelislam
228:155. Minnesultan
229:155. Gabdulgaziz
230:155. Minnegazi
231:157. Kincegul
232:157. İbrahim
233:158. Rizvan
234:158. Ebütalip
235:159. Sahiulla
236:159. Ahmedulla
237:159. İsmagil
238:159. Kutluzaman
239:160. Safiulla
240:161. Gilmetdin
241:161. Galiulla
242:162. Timergali
243:162. Ayıtbay
244:162. Kincebay
245:168. Bedretdin
246:168. Fazlıtdin
247:169. Selman, kaybolmuş, vefat etmiş[12]
248:169. Timerhan[13]
249:169. Ahtemcan
250:170. Minnesultan
251:170. Muharrem
252:171. Abdulgafar

253:171. Gaffan (?)
254:172. İsmagil
255:172. İshak
256:172. İbrahim
257:177. Muhamedgali
258:177. Mullagali
259:178. İslamgul
260:179. Gusman
261:180. Şakircan
262:180. Nuriman
263:181. Abdulhalik
264:181. Seyidbattal
265:181. Timergali, kaybolmuş.
266:183. Minneyar
267:183. Gabdrahim
268:188. Fazlıyahmet
269:188. İrkebay
270:188. Mırzabay
271:188. Aznabay
272:189. Recep
273:190. Gabdulhabir, vefat etmiş.
274:191. Abdulkerim
275:192. Hayretdin
276:192. Gilecetdin
277:193. Hafiz
278:194. Edhem
279:195. Lokman
280:195. Hüseyin
281:195. Mehedi
282:195. Gaziz

283:197. Kilmuhamed
284:197. Yahşıgul
285:197. Hamit
286:197. Minnemuhamed
287:198. Reşit
288:198. Rafik
289:198. Abdulbarıy
290:199. Tuhfetulla
291:200. Muhamed (?)
292:200. Mesrüre
293:200. Fakiha
294:200. Zakira
295:201. Niğmetulla el-Kafkazi
296:202. Velican
297:203. Yahya, vefat etmiş.
298:203. Tayip (?)
299:204. Abdulbasir
300:204. Abdulhadi
301:204. Muhametdin, müezzin.
302:206. Hacımuhamed (?)
303:206. Velimuhamed
304:207. Arıslangali
305:207. Sefergali
306:207. Kurbangali
307:209. Hacıveli
308:209. Minnegali
309:211. Habibrahman
310:213. Salih
311:214. Niğmetulla
312:214. Hamidulla

VIII. derece

313:226. Timer...(?)
314:226. Nurmuhamed (Şeymuhamed?)
315:226. İskender
316:238. Nebiulla
318:239. Kuddus
319:240. Necmetdin, kaybolmuş.
320:241. Kunakbay
321:245. Timerkazık
322:246. Seyfetdin
323:246. İmametdin
324:248. Minnegerey
325:249. Şakircan
326:249. Galican
328:253. Hakimcan
328:253. Gilman
329:275. Fahretdin
330:276. Nasretdin
331:276. Salahetdin
332:276. Şerefetdin
333:277. Hasan
334:277. Muhametşa
335:278. Timeryâr
336:282. Enver
337:283. Semerhan
338:283. Timerhan
339:285. Minnegardan (?)
340:286. İsmagil
341:298. Davut
342:311. Cevdet
343:312. Habibulla

IX. derece

344:320. Ebubekir

Bizim nesilden nesile kalan toprak sahibi Başkurt akrabalarımız çeşitli köylerde yaşamaktadır: 1 Muradım köyü, (2) Mirzagul, (3) Cumar, resmi yazıda Gabdrahman köyü (4), May Yangan, resmi yazıda Abdulkerim, (5) Gabdulla, (6) Tursıkeli, (7) Turumbet, (8) İtekey, (9) Döye Batkan (Deve Batan), resmi yazıda Minnebay köyü, (10) Mustafa köyü, (11) Üç Beliş, (12) Taşbaş, Eski Turumbet yazılmaktadır. İşbu köylerin yerleri birdi.

1890-1899 yıllarında mesaha memuru (yer ölçücü) her köyün sınırlarını belirleyerek bölerek verdi.

Açıklama

[9] Esas nüshada adı verilmemiştir. Metinde ismi geçen on iki köyden onu Akkuvad Tübesi Merkit-Min volosına ait köylerdir (Bakınız: Vedomosti. 234 s. 1. Tübe; 236 s. 8. Tübe; 243-244 sayfalar. 25. Tübe). Bunlara dayanarak şecerenin adı bizim tarafımızdan verilmiştir.

[10] Esas nüshada: Muhamedhanefiye.

[11] Esas nüshada bundan sonraki kuşaklar Gaysa'dan mı veya Yahya'dan mı devam ettiğini belirlemek mümkün değil.

[12] Burada "kayıp" veya "vefat" diye yazılmış olmalıdır .

[13] Esas nüshada: Timerhahan.

ÜSERGEN URUĞU ŞECERESİ

Bilim adamlarına göre, Başkurt şecerelerinin çoğu kâğıda kaydedilinceye kadar şiir şeklinde olmuştur. Şiir şeklindeki metin şecerenin daha fazla akılda kalabilmesini ve değiştirilmeden kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlamıştır. Şiir, düz metin ile nazım karışımı yazılmış birkaç şecere günümüze kadar gelmiştir. Onlardan biri Üsergen boyunun şeceresidir. 1900 yılında Yılayır Kantonu (ilçesi) Kucanak köyü Başkurtlarından olan Şahigalim Tukumbetov tarafından kaydedilmiş bu soy ağacı bir boyun orta çağlardan başlayıp XIX. asrın sonuna kadarki tarihini anlatmaktadır.

Onun şiirinin şekli, tasvir usulü ve dili dikkati çekmektedir. Bu yadigâr eski destanların kobayır (destan) şeklinde yazılması, dilinin halk diline yakın, sade olması bunların özelliğini teşkil etmektedir. Metinde nesil zincirindeki her şahsa çok kısa, ancak en önemli karakteristik özelliği verilmiş, karakterinin ana çizgileri: kendisinin de uruk tarihindeki yeri belirlenmiştir.

Rabbi Kerim kudreti,
Mezkür imam urukları,
Geçmiş Âdem evladı,
Cengiz Han'ın zamanı.
Başkurt halkı atası,
Bey Tuksaba oğlu,
Meyten derler onu,
Hak yaratmış şan onu.
Meşhur edelim onu;
Güzel kılmış cismini,
Olmuş erin aslanı.
Yüzünü gören insan
İzzet eder mi onu;
Affetsin Hak tamam,
Uruğu kılmış yüceden.
Zamanında o beyden,
Hakkın verdiği kısmeti,

Alp yürekli himmeti
Halk içinde izzetli.
Olmuş onun devleti,
Beygirden at aldı,
Gerçek asıldan zat aldı.
Beş çift deve yük çekti,
Han Cengiz'e o gitti.
İzzetledi onu Han,
Yer verdi yanından.
Meth almış hem Handan,
Vezir yapmış derdinden
Padişahı daima gözeten,
Meclislerini düzelten,
İzzet hürmet çok etmiş,
«Türkü söyle», - derse, söylemiş,
«Söyle», - derse, söylemiş,
Her maksadını o almış.
Oradan dönüp Bey Meyten
Memleketinde yaşamış.
Artık Meyten'in çocukları...
Onun çocukları
Her uruğa ayrılmış.
Meyten oğlu Üsergen,
Nesli olmuş çoğalan,
Bu zamanda dört ulusu
Üsergen adını yücelten.
Üsergen oğlu Şıgali,
At çultası kaliteli,
Kılıp gitmiş nesline
O da kutsal duayı.
Onun oğlu Bezek Bey,

Meclisleri düzgün Bey,
Çok meclisler düzenleyip,
Handan almış yüzük Bey.
Onun oğlu Yürek Bey,
Koşan atlı, Yörük Bey,
Raiyeti vermemiş
Düşmanına Özgür Bey.
Onun oğlu Ural Bey,
Atasının ismini
O da almış Uran Bey.
Onun oğlu Tulubay,
Süleyman ile Yusuf gibi,
O da olmuş Ulu Bey.
Onun oğlu Uralbay,
Sofra örtüsü sokak gibi geniş,
Bedeni şişman olmuş,
Yatarsa yerinden kalkamaz.
Onun oğlu Kara Buga Bey,
Cihandaki kutuplar
Etmiş ona duayı.
Onun oğlu Karaça Bey,
Baş eğmişler tüm beyler.
Onun oğlu Sarıbaş Bey,
Her hanlara komşu Bey.
Onun oğlu Bayguca,
O da olur büyük insan.
Onun oğlu Kazaksal,
Sırtı olmuş olmuş karış yal,
Onun oğlu Karyav,
Şanı cihana yayılır.
Onun oğlu Tugmat Tarhan,

O da meşhur arslan.
İsmi olmuş Tukumbet,
Her şahlara büyük himmet,
Rütbesi çok değerli,
Mekânı olsun cennet!
Onun oğlu İşbirdi,
O da Rus'a karşı geldi,
Bayrak kaldırıp, el koyup,
Yerini kendisi idare etti.
Onun oğlu Kutlu Kedem,
O da bir meşhur insan,
Abdestsiz dünyada
Atmadı yere adım.
Onun oğlu Tebsek Mergen,
Büyük ganimet almış
Onun oğlu Cumakay,
Sürülerini bir Katay bakmış.
Tükenmez malı olmuş,
Pınar gibi kaynamış.
Onun oğlu Kucanak,
Altın-gümüş toplayıp,
Malından zekat vermiş,
Mal hesabını bilemeyince.
Gönlünden vermiş
Doksan binden yaklaşık.
Onun sekiz oğlu var:
İlki olur Akbulat,
Altın kölü neslinden,
Kında kılıç saf çelik.
İkinci oğlu İshak,
Üçüncü oğlu İsmagil.

Nişancı erler onlar da
Sözde münazara.
Dördüncü oğlu Kıdır,
Yedi iklimi gezer.
Eğer bulursan onun gibi eri,
«Hızır Peygamber»dir dersiniz.
Mertebesi bellidir,
Büyük hükümranlığı Anka kuşu.
Kendisi ilçe başkanı ve yüzbaşı,
Rütbesinin yankısı.
Beşinci oğlu Gabdulla,
Rütbesi onun Yesaul,
İzzet ederdi onu
Gerekirse bazı köy.
Altıncı oğlu Mehedi,
Yetenekte olmuş ortaca,
Yayık'ı geçip, orada
O gezermiş koşarak.
Yedincisi Kincebulat,
Yakınına uğramak pek olmaz
Gönlü onun pek dar,
Öfkesi büyük,
Duru dili dolaşıp.
Sekizincisi dine ziya,
Molla Hisamettin adı,
Dilinden Kur'an akıyor,
Sözünden ballar tadıp.
Kabul eylesin Hüda,
Benden onlara dua.
Her yadigâr nesline
Budur Tukumbet şahsı.

Kıdır yüzbaşı oğlu
Altı olmuş oğlu.
Anlatıyorum rütbelerini,
Onların kim olduğunu.
Subay olan Gabdelgafar
Gözlerini dünyaya kapar
Onun için o erin
Övgüsü kısa oldu.
İkinci oğlu Sagdi,
O da olmuş bir subay,
Başkalardan farklıydı,
O da gitti cihandan.
Şerefittin üçüncüsü
Kaplan gibi bir subay,
Kahramanlığı sınırsız.
Onların idaresi zamanında
Yurt olmadı ağasız.
Dördüncü oğlu Rüstem,
İçi yağla kaplanmış
Ona görev vermişler,
Dürüst olduğu için.
O da bir subay olmuş,
Devleti onun çok olmuş.
Sonra zehirli ölüm
Ecele dokundurmuş.
Beşincisi Ebilgata,
Rütbesi onun nasıl?
Çoklardan almış dua
Kılsın ona Hak ata.
O da almış payını,
Apolet almış gümüşten,

Üniforması süslü,
Hülle gibi nefisten.
Altıncısı Mullagul,
Dünyada yoktur gamı,
Gözünden akmış yaşı,
Kurdurmuş sarı cami.

Tura-Han Türbesi (XV. asır). Başkurdistan, Şişme ilçesi.

Турахан кәшәнәһе (XV быуат). Башҡортостан, Шишмә районы.

Боронғо шәжәрәләр

Eski Şecereler

[Тамъян иләүе башҡорттары шәжәрәһе][1]

Мөғин ыспискадан[2] нәҡел[3] вә тәржемәдер.

(50 б. бит)

1745-нче йылда ясалған вдинной[4] указ һәм аның берлә иске грамота кагызы шаһиналыҡ дәфтәренә[5] нығытҡандыр[6] Ыстепан Атаев. Указы ул олуғ Императрица Елизавета Битровна кем билистыҡлал[7] барча Русия йортын зибыт идгүче вә хөкөмөндән вә саир[8], вә саир, вә саирларының бирелде. Указы ул олуғ императрица[9] хәзрәтләренең Оренбурх губеранский кәнсәләрендән Өфе өйәзенең Ҡазан юлының ыстарейшиналар[ына], Тамъян иләүендән – Ишҡыуат Мирзай уғлы[на]. Бу хосуста губерайский кәнсәләрендән кәжүннәй бичать ҡуйылғандыр авгусның 24-нче көнендә 1745-нче йылда[10]. Бичать бош(л)инасы бер сум да бер тин аҡча салынды. Ошбу вдинной указны берикләнде памяты[11] берлән Нуғай юлы Тамъян иләүе башҡортлар[ы] Өфе өйәзенең архибындан эзләп алдуйлар[12]. Үткән 1798-нче йылда июннең 15-нче көнендә мөғин грамоталары гуаһландырылған[13] Өфенең гражданоский палат мәхкәмәсендән[14]. Хөкөм ҡул ҡуйған Ыстепан Балавшин[15] дип, сикиритарь Райбалинской дип, архиварич Крикорий Бабаев дип, вә һәм палатның шаһналыҡ мөһөре ҡуйылып бош[л]ина салынған һәм архиварич архибындан номер ҡуйылған бу рәүешле пъ 351⁰ ХИ 44 к. Ошбу копия язылды 1820-нче йылда мартның 22 көне.

(50 а бит)

961-нче йылда[н] йәнә өч йылдан суң 964-нче йылда үктәбрнең икенче көнөндә өч оруғдан, йәғни Тамъян иләүендән Шағәли Шағман-кенәз, Үсәргән иләүендән Бикбау-кенәз, Ҡыпчаҡ иләүендән Месәвәли Ҡараҡужаҡ-кенәз чаҡырмаҡы илән Ҡазанға солтани бадишаһ олуға кенәз Иван Вачилискә. Һәмишә[16] ул

бадишаһҡа оруғлар[17] илән баш салмаҡлыҡ хаҡында ерләрене үлчәп, межалар илән бирергә, һәм ер алдуй[18].

1. Шағәли Шағман-кенәз. Уғланлары[19]

I дәрәжә

2:1. Бураш. Уғланлары

3:1. Буралы. Уғланлары

II дәрәжә

4:2. Илчекәй. Уғлы

5:2. Ҡужамбирде. Уғлы

6:2. Тәңребирде. Уғлы

7:2. Яңыбирде-кенәз. Бадишаһҡа барған.

8:3. Туҡмайрыҡ. Уғлы

9:3. Төҡөмбәтнең уғыллары

III дәрәжә

10:4. Бәткәй. Уғлы

11:5. Силәр-дархан. Уғлы

12:6. Жувашай. Уғлы

13:8. Аҡсары. Уғланлары 3

14:9. Юлай. Уғлы

15:9. Кинжә. Уғлы

16:9. Күскен. Уғлы

17:9 Ҡулай. Уғлы

18:9. Ҡазан-тархан. Уғлы

IV дәрәжә

19:10. Моҡач. Уғлы

20:11. Муса. Уғлы

21:12. Ҡурчай[20]. Уғланлары

22:13. Жилкәй. Уғланлары

23:13. Жыйынбай. Уғлы

24:13. Нуғай. Уғлы

25:14. Баныҡ. Уғлы

26:15. Ялчы. Уғлы

27:16. Бикмәт. Уғлы

28: 17. Ураз. Уғлы

29:18. Үрәки (?). Уғлы

V дәрәжә

30:19. Ҡачҡын. Уғлы

31:20. Ғүмәр. Уғлы

32:21. Ҡарачман

33:21. Ювай (?). Уғланлары

34:21. Кинжәғол. Уғлы

35:22. Шаһәрәй. Уғланлары 2

36:22. Аҡтым. Уғланлары 2

37:23. Тәнәле. Уғлы

38:24. Балтач. Уғлы

39:25. Бозоҡ (?).Уғлы

40:26. Ҡызырилъяс

41:27. Рөсембәт. Уғлы

42:28. Ҡыйҡыуат. Уғлы

43:29. Ишбулат. Уғлы

VI дәрәжә

44:30. Ноғман. Уғлы

45:31. Ходайбирде[21]

46:33. Жомай. Уғлы

47:33. Морадым

48:34. Муллағол. Уғланлары 7

49:35. Бикәвшай. Уғлы

50:35. Сибек. Уғлы

51:35. Ярлыҡап. Уғлы

52:36. Күчей. Уғлы

53:36. Исергәп. Уғлы

54:36. Ишҡыуат. Уғлы

55:38. Төкән. Уғланлары 5
56:39. Ҡасбулат. Уғлы
57:41. Хөсәйен
58:42. Ҡотло. Уғланлары 2
59:43. Муса

VII дәрәжә

60:44. Фәтхулла
61:46. Ишбулат
62:48. Мәүлит. Уғланлары 4
63:48. Яхъя. Уғланлары 2
64:48. Жәнибәк[22]. Уғлы
65:48. Жәғәфәр. Уғлы
66:48. Ҡыҙбәк. Уғлы
67:48. Үзбәк. Уғлы
68:48. Ҡотош
69:49. Үләкәй. Уғлы
70:50. Торсонбай
71:51. Тәкәй. Уғлы
72:52. Ишәй
73:53. Ирмеш. Уғл[анлары]
74:54. Солтанморат. Уғланлары 2
75:55. Ғәбделкәрим
76:55. Сәйдүбаттал
77:55. Ҡазаҡбай. Уғлы
78:55. Юлай. Уғлы
79:55. Ишбулат
80:56. Айтуған. Уғлы
81:58. Таймас
82:58. Әхмәр

VIII дәрәжә

83:62. Мөхәмәтхәсән

84:62. Жәнеш
85:62. Хөсәйен
86:62. Хода[й]бирҙе
87:63. Буранғол
88:63. Йәһүдә
89:64. Әсфәндиәр. Уғланлары 3
90:65. Хәбибулла
91:66. Ходайбирде
92:67. Кинжәбай
93:69. Күсемхан. Уғлы
94:71. Булат. Уғлы
95:73. Теләүбай. Уғлы
96:73. Теләүембәт. Уғланлары
97:74. Әмир
98:74. Әшир
99:77. Йософ
100:78. Әминбай (?) Уғлы
101:80. Ғәбделкәрим

IX дәрәжә

102:89. Кинжәбай
103:89. Сөләймән[23]
104:89. Дауыт
105:93. Аҡайхан
106:94. Иштәүләт. Уғланлары
107:95. Сәйфелмөлөк. [Уғлы]
108:96. Байтеләү. У[ғланлары]
109:96. Байкилде
110:100. Йәрмөхәмәд

X дәрәжә

111:106. Байморат [Уғлы]
112:106. Ишмөхәмәд.

113:107. Сәйфетдин. [Уғланлары]
114:108. Ибәтулла. Уғлы
115:108. Сәфәрғәли.
116:108. Фәйзулла. [Уғлы]
117:108. Фәтхулла

XI дәрәжә

118:111. Рамазан. [Уыллары]
119:113. Хәйретдин. Уғланлары
120:114. Фәтхетдин. Уғланлары
122:116. Ниғмәтулла. [Уғланлары]3
123: 118. Ғәйзулла. Уғылы 4
123:118. Ҡотлоғәлләм. [Уғланлары]
124:118. Ҡотлозаман. [Уғланлары]
125:119. Салих.
126:119. Хәйдәр.
127:119. Ғәлләметдин.
128:120. Мифтахетдин
129:120. Һәйбетдин (?)
130:121. Сәйфулла.
131:121. Ғәйнетдин.
132:121. Ғиззәтулла.
133:122. Хәбибулла.
134:122. Миңнезакир.
135:122. Заһидулла.
136:122. Ғарифулла.

XIII дәрәжә

137:123. Ҡотлоәхмәт.
138:123. Шәйәхмәт.
139:124. Миңнеяр.
140:124. Ғәли (?)

Иҫкәрмәләр һәм аңлатмалар

Тамъян ҡәбиләһе башҡорттары шәжәрәһенең 1820 йылдың 22 мартында башҡарылған был күсермәһе (текста яҙылыуынса, “копияһы”) әлеге көндә Рәсәй Фәндәр академияһы Өфө фәнни үҙәге архивында һаҡлана (ф.3, тасу. 12, һ.б. 36, ҡ. 50). Үлсәме 440х350 мм. Ҡомартҡыны фәнни яҡтан ентекле тикшереп, “Башҡорт шәжәрәләре” китабында донъяға сығарған академик Р.Ғ. Кузеев фекеренсә, күсереүсе-хаттат 1799 йылдан да һуң булмаған тексты файҙаланған. Төп нөсхә иһә был датанан күпкә элгәрерәк яҙылған булырға тейеш (Ҡара: Башкирские шежере / Составление, перевод текстов, введение и комментарии Р.Г. Кузеева. – Уфа: Башкнигоиздат, 1960. – 211-се бит).

Әйтергә кәрәк, үрҙә телгә алынған “Башҡорт шәжәрәләре” китабына был шәжәрә тулы килеш индерелмәгән. Унда 50 б. биттәге тәүге юл төшөрөп ҡалдырылған һәм схематик өлөштәге һуңғы бер нисә быуын исем бөтөнләй теркәлмәгән. Ул эштәрҙе еренә еткереү менән бергә шәжәрәнең был баҫмаһында беҙ ҡайһы бер яңылыш уҡылған урындарға ла төҙәтмәләр индерҙек.

1 Төп нөсхәлә (1820 йылғы күсермәне артабан шулай исемләйәсәкбеҙ) шәжәрәгә атама бирелмәгән. Ул, текстан (50 б биттең 5-6 һәм 9-10 юлдарынан) сығып, шартлы рәүештә ҡуйылды.

2 Мөғин ыспискадан – гәр., рус., төп списоктан (күсермәнән). “Ыспискадан” һүҙе төп нөсхәлә тулы килеш һаҡланмаған, һыу тейеп юйылыу арҡаһында уның тәүге ике хәрефе генә уҡыла. Шуға күрә уның бындағы яҙылышы күпмелер шартлылыҡҡа эйә.

3 Төп нөсхәлә “нәҡел” (“күсермә”) һүҙенең фәҡәт һуңғы хәрефе генә асыҡ күренеп тора. Ул да шартлы рәүештә аяҡҡа баҫтырылды.

4 Төп нөсхәләге “вдинной” тип яҙылған һүҙҙе рус телендәге “владенный” тип аңларға кәрәк. Владенный указ – хужа булыу хоҡуғына яҙма танытма (Ҡара: Даль. I. 212-се бит). “Вдинной” һүҙен “Башҡорт шәжәрәләре” (Өфө, 1960) китабындағыса “выданный” тип аңлатыу был осраҡта үҙен һис тә аҡламай, сөнки, беренсенән, батша указы кемгәлер тапшырылмай, ә иғлан ителә; икенсенән, әгәр рус телендәге төп сығанаҡта “выданный” һүҙе булһа, тәржемәсе уның урынына мотлаҡ төрки-башҡорт телендәге “бирелгән” һүҙен ҡулланыр ине (Сағыштырыу өсөн ҡара: 50 б бит, юл4).

5 Шаһиналыҡ дәфтәре – батша дәфтәре.

6 Төп нөсхәлә был һүҙ асыҡ яҙылмаған. Бүтәнсә уҡыу мөмкинлеге булмағанлыҡтан, "Башҡорт шәжәрәләре" китабындағы уҡылышын (149-сы бит) ҡалдырҙыҡ.

7 Билистиҡлал – ғәр., мөстәҡил рәүештә, шәхсән.

8 Саир – ғәр., башҡа, бүтән.

9 Төп нөсхәлә был һүҙ "императрия" тип яҙылған.

10 Был осраҡтарҙа (50 б бит, юл 8,16) даталар һинд цифрҙары менән яҙылған.

11 Память – иҫке рус., яҙма ҡушымта, ниндәй ҙә булһа документҡа өҫтәп теркәлгән яҙма (Ҡара: Даль. III, 14-се бит).

12 Төп нөсхәлә "алдылар" һүҙе ошо рәүешле "алдуйлар" тип яҙылған.

13 Гуаһландырылған – ғәр., раҫландырылған.

14 Мәхкәмә – ғәр., хөкөм йорто.

15 Ғәмәлдә бында Степан Благушин тураһында һүҙ бара. 1770 йылдарҙа ул шәжәрәлә телгә алынған хөкөм йортонда коллежский протоколист вазифаһын үтәгән (МИБ. V. Күрһәткес буйынса).

16 Һәмишә – фарс., һәр саҡта, һаман да.

17 Тәүге осраҡта (50 а бит, юл 17) был һүҙ "ыруғ" рәүешендә килһә, быныһында "оруғ" тип яҙылған.

18 10-сы юлдағы (50 б бит) осраҡ бында ла ҡабатлана. "Алды" һүҙе урынына тәржемәсе "алдуй" тип яҙған.

19 "Шағәли Шағман-кенәз" һүҙҙәре ике ҡат түңәрәк эсенә алынған. Эс яҡтағы зәңгәр ҡара менән төшөрөлгән түңәрәк һуңыраҡ өҫтәлгәнгә оҡшай. Төп нөсхәлә артабан, ошо түңәрәккә терәтелеп, йәнә бер бәләкәй түңәрәк төшөрөлгән һәм уның эсенә "уғланлары" тип яҙылған. Ғөмүмән, ҡомартҡылағы барлыҡ исемдәр ҙә тиерлек түңәрәктәр эсенә алынып, үҙ-ара һыҙыҡсалар менән тоташтырылған. "Уғлы", "уғыллары", "уғланлары" тигән һүҙҙәр нәҫеле дауам иткән шәхестәр исеменең йәнәшендә йәки аҫтында килә.

20 Төп нөсхәлә был исем бөгөнгәсә асыҡ һаҡланып ҡалмаған. Ул "Башҡорт шәжәрәләре" китабы (145-се бит) нигеҙендә алынды.

21 5-се һанлы исемде тәржемәсе-хаттат "Ҡужамбирде" рәүешендә яҙған булһа, бында "Ходайбирде" тип яҙған. Йәғни "х" урынына ҡайһы бер осраҡтарҙа "ҡ" хәрефен ҡулланған.

22 Төп нөсхәлә был һүҙ "Жәбәнәк" рәүешендә яҙылған.

23 Төп нөсхәлә, бүтән исемдәрҙән айырмалы рәүештә, "Сөләймән" исеме түңәрәк эсенә алынмаған.

Başkurt ailesi (XX. asrın başı). 1906 yılında S. Rudenko tarafından yayınlanan *Başkurtlar* kitabından.

Башҡорт ғаиләһе (XX быуат башы). С. Руденконың "Башҡорттар" китабынан (1906 й.).

Ҡара Табын (Ирәкте) ырыуының шиғри шәжәрәһе[24]

(33 а бит)

Йәнә безләр боронғыдан
Булып деһҡан фаруғындан,
Ҡараңғылыҡ лазым булған
Ғаҡылымыз ғалил, сарпай.

Асыл бабам Тубыл, Иртыш
Кәнарында булып ирмеш,
Асылда армы йә чирмеш –
Беленмәй динләре, сарпай.

Ләбибләрдән булып берсе
Сәйәхәткә төшөп хирси,
Табып күп ер, ҡуйып арҫыи
Китептер донъядан, сарпай.

Чүн ул шәрҡи зәминләрдән
Чыҡып киткән кинә берлән,
Сәйер ҡылған көймә берлән,
Төшөп сыулар сайын, сарпай.

Ҡайу сәйәх улан баба,
Килеп Урал дигән тағға,
Мәҡам дотҡан Миәч таба,
Миәч нәһерен сыулап, сарпай.

Рижалы ул тарафларның,
Буларны күпсенеп барын,
Ҡыуырға башлаған барын,
Булар ер эстәгән, сарпай.

Йәнә бу асылымызның
Уғылларында бер мәхбүп,
Ер эзләп, сәйер идептер күп,
Гизеп Болғар ерен, сарпай.

Урал тағын ҡуйып артҡа,
Миәч нәһерен дә һәм артҡа,
Килеп чыҡҡан бу төньяҡҡа,
Көймә берлә йөрөп, сарпай.

Лотоф берлә йөрөп күп сал,
Чыҡып күп сыу, ясап күп сал,
Ғыял берлә сөрөп әхүәл,
Сәйер ҡылған йөрөп, сарпай.

Часауайға килеп житкән,
Йәнә Чулманға да житкән,
Уханнайда мәкам иткән,
Ғыял берлә житеп, сарпай.

Ҡайу ердә туғып бер яр,
Ки “Чулман-бей” атағанлар,
Һәм анда йорт ясағанлар,
Мәҡамлар әйләйүп, сарпай.

Рижалы ул тарафның да
Буларның тормаҡын бунда
Ошатмай ҡуйдылар юлға,
Ҡоралларын тотоп, сарпай.

Йөрөп Чулман-бей атасы,
Табып ерләр юбатасы,
Ғыялын бүлеүбән ғаси,
Пирүмгә йорт салып, сарпай.

Аны да сөймәгән ахыр,
Усаға күчкән ул фахыр,
Аны да һәм ҡуйып ахыр,
Ер эзләгән тамам, сарпай.

Латиф намы аның – Аптал,
Жәсүр булған гүйә әбтал,
Сәйер ҡылған гүйә әбдал,
Сәйәхәтне сөйөп, сарпай.

Чыҡармыш үзенә зур нам,
"Ирәктемен!" димеш ул ғам,
Белер мәғ(ә)нәсене күп ғәм,
Идеп мәсмүғ аны, сарпай.

Ҡырылғанлар, имеш, бер көн,
Жыйып ҡош йөнләрен төн-көн,
Аны ҡисмәт ҡылыр да чүн,
Насип вирмәй буңа, сарпай.

Риза вирмәй аларға ул,
Чыкып киткән сәфәргә ул,
Насиплардан булып мәғзүм,
Үзе йорт эстәгән, сарпай.

Йөрөп бик күп виләйәтләр,
Чигеп бик күп риязәтләр,
Иһанәтләр, иғәнәтләр
Күреп, ќат-ќат йөрөп, сарпай.

"Ирәктә" мәғ(ә)нәсе "чит"тер,
Бу читтә ќалмаќы чиктер,
Бәне чит күрдеңез һич бер,
Ќарындаш ќылмадың, сарпай.

Ләбибләрдән булып аслы,
Ни дикле ќылмаға васлы
Ирада ќылса да василы,
Вәсалә дөнмәгән, сарпай.

Чүн ул Аптал бабамыз бәс,
Усалардан китептер бәс,
Йөрөп, йортлар көтөптөр бәс,
Барып Минзәләгә, сарпай.

Ќайу ердә тороп бер аз,
Килеп Гәйнә еренә баз,
Булып Барда сыуын дәм саз
Урыны анда, вафат, сарпай.

Рижалдан булған әүләде,
Һәм әүләденең әүләде,
Ни ердән тапса әмдады,
У ер халҡы булып, сарпай.

Ете йөз йыл ҡәдәр бунлар
Ирәктә фаруғы булғанлар,
Халҡы да шөйлә булғанлар,
Күчеп – ҡуныпп йөрөп, сарпай.
(33 б бит)

Уран да, Гәйнә дә бунлар,
Дәхи Ҡайпан илә Тазлар
Арасында сөрөп сазлар,
Мәғаш иткән былар, сарпай.

Ләбибләре бу дүрт илдән
Алып ҡызлар сәбәп берлән,
Кейәү-ҡәйнеш дигән берлән
Бу дүрт илдә йөрөп, сарпай.

Чу Русийә диярына
Дүнеп йорлар ки барына,
Хужа ҡылмаҡ морад илә
Ере ҡисмәт ҡылыр, сарпай.

Ҡачан Аптал-бей әүләде
Үзенә ер табалмады,
Ни ердә тапса әмдады,
У ердә ҡалдылар, сарпай.

Рәжа берлә йөрөп күп сал,
Ни ердә йорт тотоп Аптал,
Шу ерлекмен, диеп әҡуал.
Сөйләптер шаһларә, сарпай.

Йөрөгән ерләре аның –
Ирәктә һәм Ҡара Табын,
Ҡабул итсә аның тамын,
Итеп ердәш алыр, сарпай.

Уса, Пирүм ҡабул итмәй,
Уран, Ҡайпан йыраҡ итмәй,
Былар мондин фираҡ итмәй,
Былар йәбешеп ятыр, сарпай.

Ләбибләре Уран, Ҡайпан,
Дәхи Гәйнә белән Таздан
Ҡода-әтнә булыу берлән
Өлөш тапҡан былар, сарпай.

Чу Русийә кәбирләре
Итеп ҡисмәт бу ерләре,
Хужа ҡылғанда ирләре
Ирәктә ер табыр, сарпай.

Ҡайусы Минзәлә, Мәллә
Сыуында хужалыҡ берлә
Ҡалыптыр тәдбире берлә,
Йөрөп, ерләр табып, сарпай.

Риғәйә әйләйеп безне,
Уран, Ҡайпан уғыл – ҡызны,
Виреп ер-сыу, ҡамумызны
Шәрикләрдик ҡарай, сарпай.

Йәнә Тазлар да күп ерләр
Биреп, безне хужа әйләр,
Бу хәлләрне белеп, ирләр
Доғалар әйләңез, сарпай.

Ғәзиз ансабымыздан һәм
Бер аз әхуан булып пөрғәм,
Китепләр Минзәләгә һәм
Теләп ер тапмаға, сарпай.

Ләбибләрдән ушал ердә
Табын, Сарайлылар бергә,
Бүләр, Юрмый илән бергә
Виреп ерләр ҡарар, сарпай.

Ялан, урман, аҡар сыулар
Бу дүрт ер уртасында бар,
Былар безне сәйүп әбрар,
Һибә ҡылмыш шуны, сарпай.

Чүн ул Табын, Сарайлы һәм
Бүләр, Юрмый, булып мөнзәм,
Араға алды безне һәм,
Бу дүрт ердән бүлеп, сарпай.

Ҡайу дүрт ер арасында,
Ирәктә әрызы, дип шунда,
Ағын да һәм ҡарасын да
Хужа ҡылған безне, сарпай.

Риғәйә әйләйеп безне,
Ата-ана, уғыл-ҡызны,
Виреплләр безгә ер-сыуны,
Хужа ҡылып безне, сарпай.

Юҡары бабамыз Аптал
Бу ердә ғиш итеп күп сал,
Уғыл-ҡызлар туғып күп хәл,
Килеп киткән иде, сарпай.

Чүн ул ғасыр сабиҡның күп
Әмерләре ҡарап матлуп,
Безгә ерне биреплләр күп,
Языуларны ҡарап, сарпай.
(34 а бит)

Ҡаракүз, Тәнтүкәй мәҙкүр
Ирәктә фәреғедер мәшһүр,
Алар бер туғмадыр мәшһүр,
Ирәктә фәреғенә, сарпай.

Риза булып алар бары
Ирәктене ҡылып жары,
Хужа ҡылғанлар әхияры
Ирәктә фәреғене, сарпай.

Йөрөгәндә ки зимләмир
Ирәктәгә ҡуйып күп ер
Хужалыҡны ҡылып тәшһүр
Флант биргән безә, сарпай.

Ғәзиз әнсәбемездән һәм
Асыллар да булан иҡдам,
Ҡара Табын бабамыз һәм
Аның әүләде дә, сарпай.

Латиф Урал жәнабында
Миәч нәһере танабында
Мәғаш идеп ғыял берлә,
Ҡалып анда ғыял, сарпай.

Йорт-ил салып, биләп йортлар,
Миәч буйында башҡортлар,
Безә әнсаб булыр анлар
Ҡара Табын улан, сарпай.

Чүн аның жөмлә әхуаны
Миәчләрдә булып бани,
Табыплар илдән ихсаны,
Торорлар йорт төзөп, сарпай.

Ҡаратабын дигән затлар,
Ни ердә тотса да йортлар,
Бу Аптал-бей, белән затлар,
Ҡауышыр, бер булыр, сарпай.

Рәсүл, Таймас Миәчләрдә
Безә ердәш булып бергә,
Борадәрлек идеп бергә,
Язышкан хат-сәләм, сарпай.

Йәнә иске олуғ шаһлар
Заманында безем затлар,
Алар сары күчәлмай зар
Бу ердә калдылар, сарпай.

Ике ердә көтөүгә йорт
Табалмай форсат башкорт,
У ердән хиссәсен мәскүт
Идеп виргән бәраәт, сарпай.

Ләбибләрдән булып анлар,
Миәчтә йорт ясағанлар,
Бу Аптал-бей булып сәйер
Бу ердә йорт ясап, сарпай.

Чыкып Чулманда да торған,
Йөрөп Минзәләдә торған,
Килеп бу ердә дә торған
Күреп күп ерләре, сарпай.

Качан ғүмере үтеп йөздән,
Табып носратны һәр ердән,
Жиһан тулып уғыл-кыздан,
Гизеп күп ерләре, сарпай.

Риәсәтләр билә гизгән,
Ничә ердә мәҡам төзгән,
Бәләләр күрсә дә түзгән.
Жафалар күрсә дә, сарпай.

Йәнә өч нахияда ирләр
Ирәктә исмилә әшһәр,
Ни рәсмә күп халыҡ, дирләр,
Беләнләр бунлары, сарпай.

Ғәжәп бик зур нәсел булды,
Ирәктә зур асыл булды,
Ике-өч зур өйәз тулды
Ирәктә фәрғилә, сарпай.

Ләбибләр чыкты һәм андин,
Өйәз биләр гүйә хандин,
Алып форсатны әғияндин,
Шәйх сардар булып, сарпай.

Йылан ер бирмәгән безгә,
Гәрәй дә бирмәгән безгә,
Ҡадарға торалар күзгә,
Йылан чыҡкан кеби, сарпай.

Чү Тазлар бирделәр күп ер,
Уран, Ҡайпан йәнә күп ер,
Ирәктә фәрғенә тәшһир
Идеп вирде алар, сарпай.

Ҡара Танып та ер вирде,
Ҡара Табын – атам, дирде,
Ирәктәне “ағам” дирде,
Былар – бер зат бары, сарпай.

Рәжа ҡылғанда Ирәктә,
Бирәлмай ерне кирәккә,
Ҡарындаш ҡалды сирәккә
Уран, Таз бирделәр, сарпай.

Йөрөй торғач, үтеп күп сал,
Ирәктәдә сөрөп күп хәл,
Табып дәүләт, табып күп хәл,
Ҡаму жиран ҡәдәр, сарпай.
(34 б бит)

Ғәзизләрдән саилдылар
Ирәктә фәрғедә Байлар,
Ҡара Таныптa һәм жайлар,
Ҡарындашмыз, диеп, сарпай.

Лотофлар күп ҡылып бары,
Ирәктәгә виреп яры,
Күтәрер булдылар бары,
Кейәү-ҡәйнеш идеп, сарпай.

Йәнә бер-берсе ҡыз вирсә,
Ирәктә нәселенә керсә,
Бирәйек ер бу ят кемсә,
Диеп, ер вирделәр, сарпай.

Чүн ул тарафта чуҡ баба:
Уран, Ҡайпан, Гәрәй таба,
Йылан, Таз, Ҡыр Танып баба
Ҡарындаш ҡылдылар, сарпай.

Ҡамусы вирделәр ер-сыу,
Олуғларға етеште бу,
Хужалыҡ булды һәм хушхой,
Әҡариб булдылар, сарпай.

Рәуадыр шимди әтрафы,
Күрепмез жөмлә әлтафы,
Сайырсаҡ аны әшрафы,
Ҡатышсаҡ дөрөст булыр, сарпай.

Йәнә Гәйнә дә ҡыз вирде,
Кәрип булды, килеп йөрде
Шу рәсемлә ашналыҡ ҡорды.
Боронғодан тотош, сарпай.

Ғәзиз ҡәрдәшләрем, хәзер
Ҡарындашны булың нәзир
Ирәктә булдисә, бәс, ир,
Ҡарындаш буладыр, сарпай.

Ләимлектән булыр даим,
Ҡарындашны булыу лаим,
Ҡарындаш хаҡыдыр ҡаим,
Хоҡуҡы вар аның, сарпай.

Йәнә Ꞩөрьәндә вәб ꞩорбә
Хоꞩуꞩын яд ꞩылыр Мәүлә,
Бойорды ꞩылмаға иғта
Аятларда ғаян, сарпай.

Чу безләр бер нәсел берлә
Әмер булдыꞩ васил берлә,
Ахырда бер асыл берлә
Барымыз да ꞩәриб, сарпай.

Ꞩарындашлыꞩ ꞩаты бездә
Шәриғәт хөрмәте берлә,
Пәйғәмбәр өммәте берлә
Барымыз бер туған, сарпай.

Рәғийәт берлегедә һәм
Риғәйәтне ꞩылыр әл-зам,
Килең, бергә торайыꞩ һәм
Ꞩарап мохтажлары, сарпай.

Языр Аллаһ барымызға
Жазаларын карымызға,
Ни йөз берлә ярымызға
Күренәмез, ꞩараң, сарпай!

Назымә әл-фәꞩир әл-ғари мулла Мөхәмәдғәли әл-Болғари фи сәнәтә рәмез туба 1269 мин әл-һижриәт ...

Аңлатмалар һәм иҫкәрмәләр

Шағир Ғәли Соꞩорой (1826–1889) тарафынан 1852 (һижри 1269) йылда яҙылған был шиғри шәжәрә әлеге көндә Ꞩазан Дәүләт Университеты китапханаһының көнсығыш ꞩульяҙмалар секторында һаꞩлана (шифры 632 т.). Төп нөсхәлә әҫәрҙең башына "Хикәйәт" тип кенә яҙылған, 33 а биттең һул яꞩ поляһында иһә "Ғәли нәсәбе хикәйәте" тигән атама бар.

Ҡомартҡы тексынан өҙөктәр хәҙерге башҡорт әҙәби теленә тәржемәһендә Ғ. Соҡоройҙың 1995 йылда Өфөлә М.Х. Нәҙерғолов тарафынан әҙерләп сығарылған "Шәм яҡтыһы" китабында (39-43-сө биттәр), рус теленә сәсмә тәржемәһе "Башкирские родословные" (Өфө, 2002, 357-366-сы биттәр: төҙ. Р.М. Булгаков, М.Х. Нәҙерғолов) йыйынтығында донъя күрҙе.

[24] Исеме шартлы рәүештә ҡуйылды.

Деһҡан – крәҫтиән; фаруғ, фәрек – тармаҡ, ырыу; ғалил – көсһеҙ; сарпай – ҡәҙерлем; кәнар – өлкә; ләбиб – аҡыллы, зирәк; хирси – дәртле; арҫи – мираҫ; зәмин – тупраҡ, ер; сәйер ҡылыу – сәйәхәт итеү; нәһер – йылға; рижал – ир-ат; мәхбүп – һөйөклө; лотоф – гүзәллек; сал – йыл; ғыял – ғаиләләр, туған-тумасалар; мәҡам – тормош көтөү; ғаси – гонаһлы; фахыр – һәйбәт, маҡтаулы, латиф нам – матур исем; жәсүр – ғәйрәтле, батыр; әбдал – пәйғәмбәр урынбаҫары, ҡаһарман; ғам – ғөмүми; ғәм – халыҡ, кешеләр төркөмө; мәсмүғ – хәтерҙә һаҡлау; ҡисмәт ҡылыу – биреү; мәғзүл – ситләштерелгән; риязәт – аслы-туҡлы йөрөү; иһанәт – кәмһетеү, хурлау; игәнәт – ярҙам, булышлыҡ; васлы – ҡушылыу, берләшеү; васыл – маҡсатҡа ирешеүсе; вәсалә – сара, юл, әмәл; бәс – етте; шулай булғас; баз – асыҡлыҡ, ялан; саз – ризалыҡ; әүләд – тоҡом, нәҫел; әмдад – ярҙам; мәғаш – йәшәү, тороу; дияр – ил, дәүләт; рәжа – үтенес; әҡуал – һәр хәл, һәр ваҡыт; фираҡ – айырылыу; кәбир – түрә; тәдбир – тейешле сара, әмәл; риғәйә – хөрмәтләү, ҙурлау; ҡаму – барлыҡ, һәммә; шәрик – дуҫ-иш; пөрғәм – хәсрәткә тулы; ахуан – туғандар; әбрар – изге кешеләр; мөнзәм – ҡушылыу, берегеү; әрыз – ерҙәр; мәшғүр – хәбәр биреү; әсрар – серҙәр; забыт – бында: түрә; тәсдиҡ – раҫлау; ғасыр сабиҡ – үткән быуат; матлуп – теләп; жар – күршеләр; әхияр – яҡшы кешеләр; тәшһир – мәшһүр итеү, исемен таратыу; флант – "план" мәғәнәһендә; иҡдам – күп; жәнаб – яҡтар, тарафтар; танаб – үҙән, буй; бани – йорт һалыусы, нигеҙ ҡороусы; ихсан – ярҙам; борадәр – ағай-эне; хиссә – өлөш; мәсҡүт – төшкән урын; бәрәат – планда; риәсәт – етәкселек; әшһәр – бик данлы; рәсмә – көйөнсә; тиклем; әғиян – данлылар; шәйх – бында: башлыҡ; жиран – күршеләр; саилыу – һаналыу; жай – урын; хушхой – матур, гүзәл; жариб – туғандар; рәуа – яраҡлы; шимди – инде, хәҙер; әлтаф – матурлыҡтар; әшраф – изгелектәр; ҡәрип – дуҫ; нәзир – ҡараусы; ләим – түбән; һаран; лаим – лайыҡлы; ҡаим – бар булыу; ҡорбә – ҡәрҙәшлек, туғанлыҡ; иғта – биреү, өләшеү; ғаян – асыҡ; васыл – ҡушылыу; кар – хеҙмәт, шөғөл.

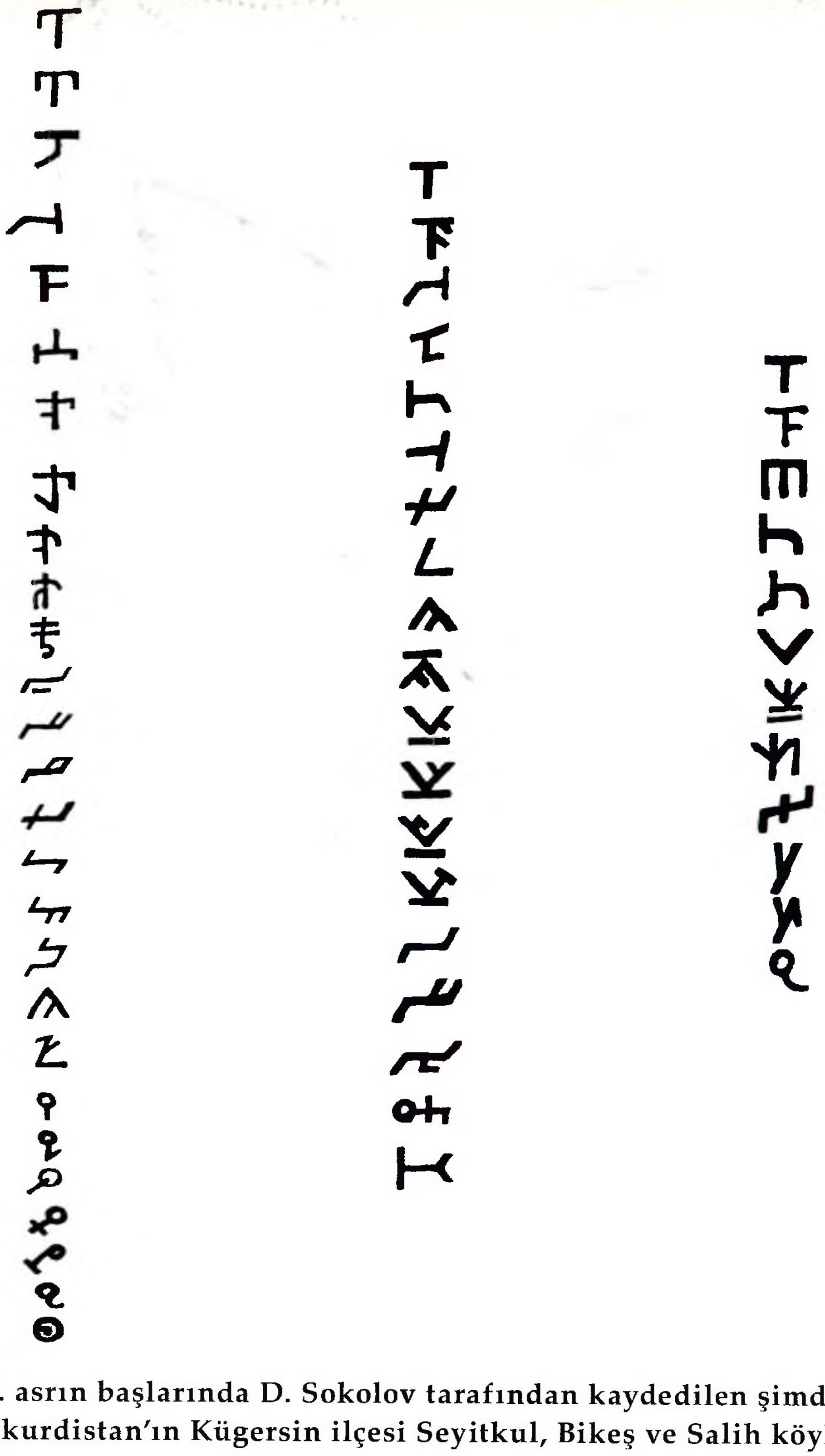

XX. asrın başlarında D. Sokolov tarafından kaydedilen şimdiki Başkurdistan'ın Kügersin ilçesi Seyitkul, Bikeş ve Salih köyleri Başkurtlarının tamgaları.

XX быуат башында Д. Соколов тарафынан йыйылған Сәйетҡол, Бикеш һәм Салих ауылдары (хәҙерге Башҡортостандың Күгәрсен районы ҡарайҙар) башҡорттарының тамғалары.

Подлиннойның копиясындан [Үҫәргән, Бөрйән, Ҡыпсаҡ һәм Тамъян ырыуҙары тарихынан]

1547-нче йылдан башлап ул олуғ шаһымыз чарь Иван Василич Ғрозин Русиә жәмәғәтләре берлән Ҡазан шәһәрене алмаға килеп, ничә мәртәбәләр суғышыраҡ татар ханларындан Ядгар-хан заманында, 1552-нче йыл 2-нче үктәбердә, тамам үз ҡулына алды. Вә шул Ҡазан шәһәрендә күп йортлар бина ҡылдылар. Моның бәғдендә[25] башҡортлар Ҡазанның мәшриҡ[26] тарафындан дүрт руғлар бер хисабдағы яхшы кемсәнәләрен ул чарь Иванға ебәрделәр. Килмәкләрен үҙе дә талап ҡылған иде.

Ҡайулардан[27] 1-нче – Үсәргән руғындан Бикбау-кенәз, 2-нче – Бөржән руғындан Искебей-кенәз, 3-нче – Ҡыпчаҡ руғындан Мешәүәли Ҡараҡужаҡ-кенәз, 4-нче – Тамъяндан Шәғәли Шаҡман-кенәз.

Мәҙкүр дүрт бейләр Ҡазан шәһәренә барып, Иван Ғрозингә мәғлүм улдылар. Ҡайудыр[28] башҡорт жәмәғәтләрене ихлас вернә[29] хеҙмәт итеүләре берлә ҡабул итеп, рәғиәтлеккә[30] алғандан суң, тарханлыҡ дәрәжәләрен кәрәм идеп[31], үзләренә нағрат идеп, грамота илән ерләрен вә сыуларын үлчәтеп вирелмәкенә илтимас илә[32] ғариза ҡылдылар. Ҡайуларның илтимаслары буйынча, ул олу[ғ] царь Иван Ғрозин (...) фарманы илә мәҙкүр жирләрне үлчәтмәк, йәғни чирек[33] ҡуйыу, өчөн Нуғай һәм Себер юлларына бойороҡло язуылар ебәрде. Ҡайудур язуыға ҡарап, руғларның биләй торған жирләрен, мәҫәлән, сәхрәләрен, урманлыкларын мәшүәрәт[34] берлән ҡайтып жиде руғ халайыҡ. йәғни семь рот[35] исемендә иттифаҡ идешеп[36], ерләрне үлчәттеләр. Һәм дә (...)-ндә ясаҡҡа да күнгән иделәр. Ғрозин тарафындан лазымландырған[37] ясаҡ атлар, вә сусар, вә төлке вә ғәйре төрле ясаҡлар – ҡайсыдыр мәшүрәтләшеп бүлеп алып үлчәтелмеш ерләрне түбәндә бер ничәләрене генә бәйән ҡылынадыр.

Әүүәл Жайыҡ сыуы буйлап түбәнге чиге Сарумсаҡтан, үрге Бозсауылдан Кызыл, Саҡмар һәм Йылайыр сыулары башындан

тамағынача һәм таулары илән, һәм Ачылы, Үчкәлек илән ике Сүрәм башындан тамағына чаҡлы һәм таулары берлән, һәм Саялмыш башындан – аяҡ Мәнүйылға башындан, Керәүленең Таш Кичеүендән Мәнү йылғасының Ялғыз Өйәнкегәчә, Нуғай Кичеүендән үтә Иртөбәктән Үксерә Түбәгә вә Сулаҡ Мөрәүәшледән, Үткәш Ҡарағайдан, Миәдүк тағындан Ҡалмаҡ һәм Бишазы күлләренең башындан сыулары һәм таулары, һәм Айда Болан яланындан, Әлемсат тамағындан, Саҡмарның Алты Тораташындан Лаимбирде түбәсегәчә вә Таналыҡ сыуының Таш Кичеүедән, Ҡамышлауның Ҡуштүбәдән, Аҡтаудан Читүм сыуынача түбәнге тарафы Түңгәүер // илән Үсәргән башҡортларының биләй торған ерләре булды. Андан сәхрә тарафы түбәнге чиге мәҙкүр[38] Сарымсаҡтан өч Үзән илән өч Чизе (?) һәм Кәмәлек сыулары башындан аяғына чаҡлы барча таулары илән, үрге чиге Тирән Күлгәчә, мәҫәлән, дүрт күл Бөржән руғының асубенной биләй торған ерләре булды.

Үсәргәннең Бикбау-кенәз, Тамъянның Шәгәли Шаҡман-кенәз, Бөржәннең Искебей-кенәз, Ҡыпчаҡның Мешәүәли Ҡараҡужаҡ-кенәз илән барча ыруғларның биләй торған ерләре булды. Ҡайу ерләрне мәшүәрәт идеп үлчәтеп бүлеп алмыш ерләре мәҙкүр Ҡазан шәһәрендә кенәгәдә язылмыш. Мәғлүм төлке ясағындан түләмәкләрендә, төлке таба алмағанда, баҡырлыҡ ун тиндән, илле тиндән һәм 55 тингәчә хисап иделәдер. Ошбуны тәхҡиҡ[39] олуғ бадшаһ олуғ сифатлары берлән ҡуллары ҡуймышлардыр.

Иван Баброф дип, Ыстепан Сокалоф, алмавер Ыстепан Благушин дип, сәркәтип Михаил Билинский дип. Подлиннойдан копиядыр.

1864-нче йыл 5-нче мартта булып узған 6-нчы кантонның // кантонный начальник сотник Хәсән Байназар уғлы Биишоф.

Иҫкәрмәләр һәм аңлатмалар

Үҫәргән, Бөрйән, Ҡыпсаҡ һәм Тамъян ырыуҙары тарихына ҡағылышлы был яҙма ҡомартҡы әлеге көндә Рәсәй Фәндәр академияһы Өфө фәнни үҙәге архивында һаҡлана (ф. 22, тсу. 1, эш 4, ҡ. 34-34 а). Тексы өләшләтә 1960

йыл “Башкирские шежере” китабында (73-74-се б.) һәм яңынан рус теленә тәржемәлә 2002 йыл “Башкирские родословные” йыйынтығында (149–154-се б.) баҫылып сыҡҡан.

25 Бәғдендә – ғәр. һуңында.

26 Мәшриҡ – ғәр. көнсығыш.

27 Ҡайу – иҫк. төрки. әлеге, шул.

28 Ҡайудыр – алда телгә алынған, йәғни Иван Грозный.

29 Вернә – рус теленән: верно, верный

30 Рәғиәтлеккә – ғәр. үҙ ҡулы аҫтына, дәүләтенә.

31 Кәрәм итеү – ғәр. йомартлыҡ менән биреү.

32 Илтимас – ғәр. үтенес.

33 Чирек (төп нөсхәлә: жирек) – сирек; ярты дисәтинәгә тиң булған элекке ер үлсәү берәмеге (Башҡорт теленең һүҙлеге, 2 томда. Т 2. Н-Я. – М.: “Русский язык” нәшриәте, 1993. – 205-се бит).

34 Мәшүрәт – ғәр. кәңәш, кәңәшләшеү.

35 “Сем род” тип аңларға кәрәк.

36 Иттифаҡ итешеү – ғәр. берләшеү, берләшмә төҙөү.

37 Лазымландырған – ғәр. тейешле ҡуйған.

38 Ғәр. алда телгә алынған, әйтелгән.

39 Тәхҡиҡ (ҡылыу) – ғәр. дөрөҫләү.

Байлар иләүе башҡорттары шәжәрәһе[40]

Бисми-лләһи-ррәхмани-ррәхим!

Әгәр сорасалар: «Бу тәкбир фарызмыдыр, йә важибмыдыр йә сөннәтмедер?» - [дип], әймәк кирәк: «Фарыз да ул, үтә важиб та, сөннәт тә! ». Ходай тәғәлә бикәлам-бизәбан Жабраил ғәмә әйде: «Фарыздыр!» - [диде]. Жабраил ғәм пәйғәмбәрләрә әйде: «Важибдыр!» - [диде]. Пәйғәмбәрләр (бер һүҙ юйылған) әйде: «Сөннәттер!» [диделәр]. Хәзрәт сөннәте мөәкәдештер. Ҡәдим бабалардан Раббыны ошондаҡ мәдех ҡалмыштыр. Хәзрәт (бер-ике һүҙ юйылған, фекер ағышы буйынса «Сәлмән баба» тигән һүҙбәйләнеш булырға тейеш) Төркөстан ерлеғедер. Сәлмән-баба уғлы Садир-бабадыр. Андин яйылған хажи Ялауыч-бабадыр, андин – Сафа-бабадыр, андин – Сабир-бабадыр, андин – Сиххәт-бабадыр, андин – Сәнграж-бабадыр, андин - Әбүшәйех-бабадыр, андин – Бажашәйех-бабадыр, андин – хажи Хәләлим-бабадыр, андин – оста Суфый-бабадыр, андин – оста Дирбәшәйех-бабадыр, андин – хажи (исеме юйылған) – бабадыр, андин – Мирәли-бабадыр, андин – Урдач-бабадыр, андин – Миркамил-бабадыр. Бу Миркамилдан өч уғлыдыр. Бере – Тенкәтмештер, бере – Йәнәледер, бере – Шәйехдирбәштер. Шәйехдирбәшнең ун ике уғлыдыр.

1. Миркамил

I дәрәжә

2:1. Тенкәтмеш

3:1. Йәнәле, (анығ нәселе) ер үзәнендә (?) торалар. Бәләбәй өйәзе Дүсән ауылында.

4.1. Шәйехдирбәш Миркамил уғлы

II дәрәжә

5:2. Илбаҡты

6:2. Яңыбирде

7:2. Тәүкилде

8:4. Турай
9:4. Туҡтамыш
10:4. Тутай
11:4. Туҡбирде
12:4. Туйкә
13:4. Урыс
14:4. Ҡорман
15:4. Нуғай
16:4. Таубаҡты
17:4. Илбаҡты
18:4. Байсыбау

III дәрәжә

19:5. (Ҡот)лобаҡты
20:6. Ҡулай
21:7. Алҡай
22:8. Мәчтәк
23:9. Арыҡ
24:11. Уразай
25:12. Янбулат
26:13. Мырдаш
27:14. Иманғол
28:18. Бейбулат

IV дәрәжә

29:19. Кәли
30:21. Дүсәй
31:21. Ҡырай
32:22. Мамыҡ
33:23. Зайыт
34:24. Туҡтағол
35:25. Атнаш

36:26. Сынай
37:27. Кәли
38:28. Беймырза

V дәрәжә

39:29. Янғанай
40:30. Биктимер
41:31. Мәлек
42:32. Туйғужа
43:33. Ишәй
44:34. Юлдаш
45:35. Юлдаш
46:36. Арыслан
47:37. Мәмәтли(?)
48:37. Урыс
49:38. Сәфәрғол
50:38. Солтанай
51:38. Сөләймән

VI дәрәжә

52:40. Баттал. Тынбарлыда.
53:41. Ишембай.
54:42. Шәфи. Тынбарлыда.
55:43. Чәчәнкә.
56:45. Маҡсуд
57:46. Ғәбдрәшид
58:47. Бикчәнтәй (Бикмөхәмәд)
59:49. Сәлим
60:50. Йәркәй
61:50. Нәзир
62:51. Йүзекәй

VII дәрәжә

63:53. Йәһүдә

64:55. Фәтхулла
65:55. Кәлимулла
66:55. Ғөбәйдулла
67:56. Салих. Тынбарлыда.
68:58. Мансур
69:58. Йәдгәр
70:58. Хәмид
71:58. Маҡсуд
72:59. Ишәй
73:59. Ғабдразаҡ
74:60. Фәйзулла
75:60. Райхан
76:60. Әмирхан
77:60. Ихсан. Ҡаранда ҡалған.
78:61. Туйкә
79:62. Урзай
80:62. Жәғәфәр
81:62. Әхиәр

VIII дәрәжә

82:64. Хәбибулла
83:64. Хәмидулла
84:64. Насибулла
85:65. Шафиғулла
86:65. Шаһидулла
87:66. Ғарифулла
88:68. Ғәбделхәбир (?)
89:68. Ғәбделғафар
90:68. Ғәбделҡадир
91:69. Ғүмәр
92:69. Мөьминғол
93:70. Хәбибулла

94:71. Хәлил
95:71. Исхаҡ
96:72. Рәхимғол
97:73. Мөхәмәдҡолой
98:73. Мөхәмәдәмин
99:74. Исмәғил
100:75. Әхтәм
101:75. Шәйехжамал
102:75. Баһауетдин
103:76. Иғтисан
104:76. Мөхәмәдшаһ
105:76. Хөббидар
106:77. Ғайнан, ишан-хәҙрәт, Бохарада ҡалған.
107:77. Ғәлиулла
108:77. Мөхәмәдғариф. Ижтинаб лазым бу руғдан.
109:78. Ғибадулла
110:79. Вәлид
111:80. Хөсрәүшир
112:80. Ғәбдессаттар
113:81. Балтаҡай
114:81. Сәфәрғол

IX дәрәжә

115:82. Сәмиғулла
116:83. Кәшәфетдин
117:84. Шәрифулла
118:85. Хөснулла
119:86. Миңнулла
120:88. Ғәбделғалим
121:88. Ғәбделхаким
122:89. Ғиләжетдин
123:89. Садретдин

124:90. Ғәбденнасир
125:91. Миңлебай
126:92. Өммәтҡол
127:93. Ғибадулла
128:94. Ғәбделхалиҡ
129:94. Ғабдрафиҡ
130:94. Ғәбделлатиф
131:94. Ғәбделвахит
132:95. Ғисмәтулла
133:95. Рәхмәтулла
134:95. Сәйфулла
135:95. Фәтхулла
136:95. Ғөбәйдулла
137:96. Ғәйнулла
138:96. Насибулла
139:97. Мөхәмәджан
140:97. Мөхәмәдзариф
141:98. Ғәбделвәли
142:98. Ғәли
143:99. Хөснулла
144:99. Шәмсулла
145:100. Мифтахетдин
146:100. Камалетдин
147:100. Жамалетдин
148:100. Хөснөтдин
149:100. Мөхөтдин
150:100. Шиһабетдин
151:106. Лотфулла. Бохарада.
152:106. Кәрәмәтулла. Троицкида.
153:107. Вәлиулла.
154:107. Харис. Себер китте.

155:107. Лотфулла
156:108. Мөхәмәдхәниф
157:108. Мифтахетдин
158:108. Баһауетдин
159:109. Ғиззәтулла
160:110. Ҡорбанғол
161:111. Арысланғол
162:111. Ғәбделғәлләм
163:112. Ғәлиулла
164:112. Вәлиулла
165:113. Шангәрәй
166:113. Мөхәмәдгәрәй
167:114. Мөхәмәдҡол

X дәрәжә

168:124. Хәлфетдин
169:124. Ғәбделхарис
170:124. Әбүлҡасим
171:124. Ғарифулла
172:124. Һибәтулла
173:125. Ҡәдерғол
174:125. Мөслимғол
175:126. Зиннәтулла
176:127. Хөснулла
177:128. Ғәбделваһап
178:128. Миңнулла
179:129. Ғәбделғәни
180:129. Мөхәмәди
181:129. Әхмәди
182:129. Ғәбделхаким
183:129. Ғәбделғәним
184:129. Ғәбделжаббар

185:129. Мөхәмәдсадиҡ
186:130. Ғиләжетдин
187:130. Жәләлетдин
188:131. Ғәбделхәбир
189:131. Ғимадетдин
190:131. Шәмсетдин, указлы имам.
191:131. Бәдретдин
192:131. Жамалетдин
193:131. Фәхретдин
194:131. Баһауетдин
195:132. Ғәлиулла, указлы имам.
196:133. Мөхәмәджан
197:134. Әхмәджан
198:134. Ғәбидулла
199:134. Хәлилулла
200:134. Насибулла
201:136. Ғәфиәтулла
202:136. Һибәтулла
203:136. Ғәйнулла
204:137. Миңнулла
205:139. Мөхәмәдшәриф
206:139. Мөхәмәдхәбиб
207:139. Мөхәмәдзәйеф
208:140. Жәләлетдин
209:140. Һәйдетдин
210:140. Мөхәмәдхафиз
211:141. Ғәлиулла
212:142. Нәбиулла
213:142. Хәлилулла
214:142. Хәбибулла

215:160. Сәхибгәрәй
216:161. Ғимадетдин
217:162. Зиннәтулла
218:162. Ғәфиәтулла
219:165. Сәлимгәрәй
220:165. Ғәбделғәни
221:167. Зәйнәғәбдин (?)

XI дәрәжә

222:173. Төхфәтулла
223:173. Нәжметдин
224:174. Мостафа
225:174. Мортаза
226:174. Яғкуп
227:174. Миңнеғол
228:177. Ғәбделмәжид
229:179. Хажиәхмәд
230:180. Мөхәмәджан
231:181. Әхмәдшаһ
232:182. Вәлиулла
233:183. Вәлиәхмәд
234:185. Мөхәмәдхафиз-хажи
235:188. Ғәбделғалим
236:188. Мөхәмәдхәбиб
237:188. Мөхәмәдхәсән
238:190. Сәхибетдин, указлы имам
239:191. Хәлфетдин
240:196. Ғәбделғәзиз
241:216. Нуретдин
242:216. Хәлфетдин

XII дәрәжә

243:222. Ғәйнулла

244:222. Хәйрулла

245:223. Хисаметдин

246:224. Камалетдин

247:225. Әхмәдгәрәй

XIII дәрәжә

Хәбибулла

[1879][41]-нчы йылда мартның баш көнөндә яздым ошбу шәжәрәне. Әүүәл иске, йәғни мөғиндән, күчереп [яздым]. Ул шәжәрәнең ахырларында язып туҡтаған кемсәләрнең исемләре: әүүәл Хәлил Махсуд уғлы, йәнә Райхан Йәркәй уғлы, йәнә Чәчәнкә Ишәй уғлы, йәнә Йөзәй Сәид уғлы. Мондин суң язғанларын олуғ иске ҡартлардан сорап яздым, ҡайу нәселдән кемләр ҡалғанын. Һәр бер (бер һүҙ юйылған) нәселдән өрәтеп яздырыучылар үзләре ошбунда шаһидан: Ғабдулла Исхаҡ уғлы, йәнә Мөхәмәджан Рәхмәтулла уғлы, йәнә Ғәбделхәбир Ғәбделвахид уғлы, йәнә Камалетдин Әхтәм уғлы, йәнә Мөхәмәди Ғабдрафиҡ уғлы, йәнә Исмәғил Фәйзулла уғлы. Ошбу шаһидларның шаһәдәтенә инабәт итеп ошбуларны яздым.

Царь Әликчәй Михайлыч хәзрәтләре биргән икән безнең олуғ бабаларыбызға вотчинник башҡорт булғанлары хаҡында инабәт ҡылсынлары өчөн грамота. Шул грамота бирелгән бабаларыбыз Урыс (бер һүҙ аңлайышһыҙ) две племянник Ишбулат, Илчентәй исемләрендә. Мәҙкүр Илчентәй уғлы – Махсуд, аның уғлы – Хәлил, аның уғлы – Ғәбделвахид, аның уғлы – Бәдретдин, аның уғлы – бән, яздым Хәлфетдин – вотчинник башҡорт, [һәм] ҡулым ҡуйдым.

Царь һәм хәзрәтебез император Александр Николайичның рәғиәтендән бән, Самар губернасы Бөгөлмә өйәзе Баулы волосы шул уҡ Баулы ауылының ошбу шәжәрәне язғучы вотчинник башҡорт Хәлфетдин Бәдретдин уғлы язып ҡулым ҡуйдым.

Әммә үземез Байлар иләүе дигән чутта. Мәҙкүр шаһидларның шаһәдәтенә бинаян, Баулы волосының шул уҡ Баулы ауылының башҡорт Шаһингәрәй Балтаҡай уғлы, Баулы об(ще)ствосының сельский ыстаростасы, геүәһләндереп, 1879-нчы йылда мартның бишенче көнендә кәжүннәй печатым (бастым).

Аңлатмалар һәм иҫкәрмәләр

1879 йылдың март айы башында Һамар губернаһы Бөгөлмә өйәҙе Баулы волосының Баулы ауылы башҡорто Хәлфетдин Бәҙретдин улы тарафынан төҙөлгән был шәжәрә әлеге көндә Рәсәй Фәндәр академияһы Өфө фәнни үҙәге архивында һаҡлана (ф. 3, тсу. 93, эш 1, ҡ. 1). Уның рус теленә тәржемәһе 2002 йылда Р.М.Булгаков һәм М.Х.Нәҙерғолов тарафынан әҙерләнгән «Башкирские родословные» йыйынтығында (323-336-сы биттәр) донъя күрҙе.

*Төп нөсхәлә атама бирелмәгән. Ул текст эсендәге һүҙҙәр нигеҙендә аяҡка баҫтырылды.

**Төп нөсхәлә был урында дата юйылған. Ул текст аҙағындағы дата нигеҙендә аяҡка баҫтырылды.

Тәкбир – Аллаһы әкбәр! Был һүҙ төп нөсхәлә яңылыш “тәкәбебер” рәүешендә яҙылған.

Важиб – тейешле.

Сөннәт – хәҙистәрҙең талабы.

Бикәлам – һүҙһеҙ.

Бизәбан – телһеҙ.

Ғәм – “ғәләйһиссәләм” һүҙенең ҡыҫҡартылған формаһы.

Мөәкәд – раҫлау.

Мәдех – маҡтау.

Ижтинаб – һаҡланыу

Мөғин – төп нөсхә.

Шаһидан – күрһәтелгәндәр.

Шаһәдәтенә инабәт итеү – күрһәтеүенә таяныу.

Рәғиәт – батшаға буйһоноусы.

Мәҙкүр – мәғлүм, алда телгә алынған.

Бинаян – ярашлы.

Геүәһләндереү – таныҡлыҡ биреү, раҫлау.

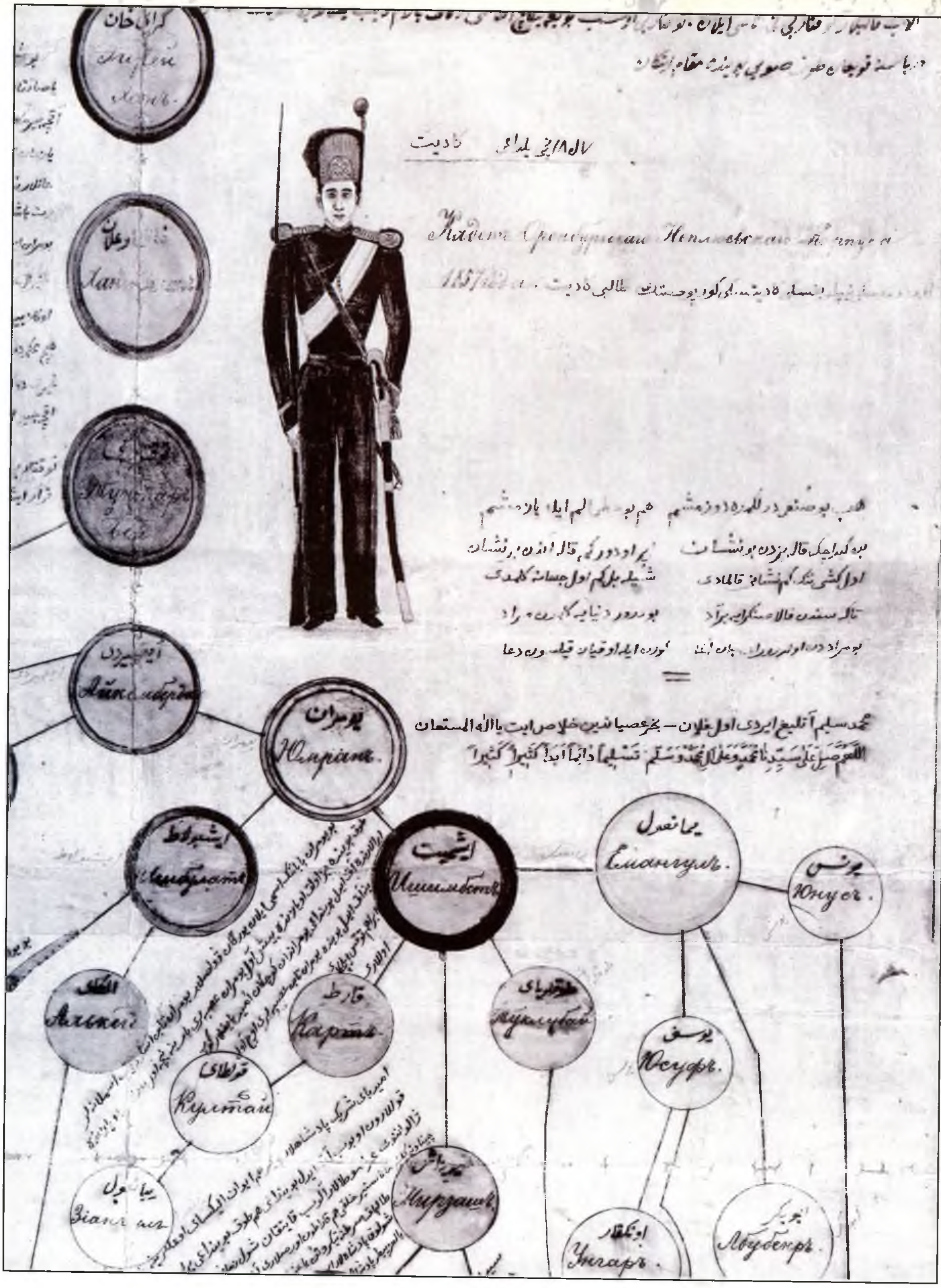

1900 yılında Muhametselim Ümitbayev tarafından istinsah edilmiş Yumran-Tabın volosı (ilçesi) Başkurtları şeceresinden bir örmek.

1900 йылда Мөхәмәтсәлим Өмөтбаев тарафынан әҙерләнгән Йомран-табын волосы башҡорттары шәжәрәһенән өҙөк.

Меркет-мең волосы башҡорттары шәжәрәһе[42]

1555-нче йылда падишаһ павелесингә[43] итәгәтчелеккә[44] барған ун бер бейнең балалары, 11 оруғ, мең дип йөрөтәләр, анларның алтынчы (6)-нчысы Мең Садаҡлы Урадач=бей булып, безнең бабаларымызның шәжәрәләре Мең Садаҡлы Урадач=бейгә мәнсүб[45] булалар. Мин бу урында шул Мең Садаҡлы Урадач=бейгә (мөнтәмин[46]) булған тоташҡан бабаларымызның шәжәрәсен күчерәмен. (1-нче) Мең Садаҡлы Урадач=бей, (2) Жәнәйемсал=бей, (3) Ҡолонтейен, (4) Ҡолымбәт, (5) Аҡман, (6) Аҡҡунды, (7) Теләүле, (8) Теләүембәт, (9) Көнтуғмыш, (10) Турычура (?), (9) Илчекәй, (12) Сәйфмәнбәт.

Сәйфмәнбәттең өч уғлы булған: 1. Морадым, 2. Исмаҡ, 3. Кинжәкәй[47]. Бу илә:

1. Сәйедмәнбәт

I дәрәжә

2:1. Морадым

3:1. Исмаҡ, асылда Исмағил

4:1. Кинжәкәй

II дәрәжә

5:2. Байым

6:2. Исламғол

7:2. Ғәделша

8:3. Ҡотлы

9:3. Килчура

III дәрәжә

10:5. Ҡотлығилде

11:5. Моратша

12:6. Исмәғил

13:6. Вәлит

14:6. Яхъя

15:7. Мираҫ
16:8. Килдеғол
17:8. Һишам
18:8. Шаммас
19:8. Ғүмәр
20:9. Исәнгилде
21:9. Юлмөхәмәд
22:9. Яхшымбәт
23:9. Ходайбирде, ләҡәбе Ҡодаш
24:9. Мөхәмәдәмин
25:9. Татлымбәт
26:9. Бирдеғол

IV дәрәжә

27:10. Ҡотлыюл
28:10. Ҡотлыбай
29:11. Әхмәтгәрәй
30:11. Шаһингәрәй
31:11. Шаһиәхмәт
32:11. Искәндәр
33:12. Нәфисә
34:13. Илъяс
35:13. Вәлиулла
36:13. Батырша
37:13. Ноғман
38:13. Нурмөхәмәд
39:13. Жиһанша
40:14. Ғайса
41:15. Хәсән
42:17. Көсәпҡол
43:17. Ғосман
43:17. Мөхәмәдша

45:18. Ғәбделлатип
46:18. Ғәбделҡаһир
47:18. Ғәбденнасыр
48:19. Дәүләтша
49:19. Ғәбделвахит
50:19. Ғәделша
51:20. Асылбай
52:21. Төхвәтулла
53:22. Исәньюл
54:23. Кәлимулла
55:23. Дәүләтбай, нәсел ҡалмады
56:23. Аҙнабай
57:23. Мырзабай
58:23. Ниғмәтулла, нәсел ҡалмады
59:23. Рәхмәтулла
60:24. Ғәйедбай
61:25. Аралбай
62:26. Ҡужамғол
63:26. Яманғол

V дәрәжә

64:27. Морадым
65:28. Таһир
66:30. Рәхмәтулла
67:30. Шаһибәк (Шайбәк)
68:30. Шаһимөхәмәд
69:32. Солтангәрәй
70:32. Ғәлиәкбәр
71:32. Сәриғәскәр (?)
72:34. Нәбиулла
73:34. Хәлилулла
74:35. Заһидулла

75:35. Фазулла (?)
76:36. Фәхрижамал, Миңнемөхәмәд анасы
77:37. Ниғмәтжан
78:37. Мостафа
79:37. Сөләймән
80:38. Нурмөхәмәд
81:39. Ахунжан
82:40. Төхвәтулла, нәсел ҡалмады
83:40. Ибраһим, нәсел ҡалмады
84:40. Әхмәделислам (?)
85:41. Ҡунаҡбай, нәсел ҡалмады
86:42. Ғәбделхалиҡ
87:43. Афизал әбей
88:43. Нәдерша
89:44. Ғәйнетдин
90:44. Әхмәтша
91:45. Ғәбделхаким
92:46. Әхмәтсадыҡ
93:46. Мөхәмәтжан, нәсел ҡалмады
94:46. Әхмәтжан
95:46. Мөхәмәтшафиҡ
96:47. Илъяс
97:47. Ноғман
98:48. Мөхәмәдғәни
99:48. Ғәбделхаким, нәсел ҡалмады
100:48. Мөхәмәдкәрим
101:49. Ғәбделхәбир
102:50. Ғәлиәкбәр
103:50. Ғәли
104:51. Хәбибулла
105:51. Ғәзизулла

106:51. Хәйрулла
107:52. Ғәли
108:52. Хәбибулла
109:52. Динмөхәмәд
110:53. Алтынғужа
111:54. Хөббиниса, Төрсәкәлидә әхфәдләре[48] бар
112: 56. Ишҡужа
113:57. Дәүләткилде
114:57. Өмедбай
115:59. Әхсән
116:59. Әхмәт
117:60. Байдәүләт
118:60. Аҡдәүләт
119:60. Аҡъюл
120:61. Аллаяр
121:62. Мәнбәтша
122:63. Байғунды
123:63. Исәнбай

VI дәрәжә

124:64. Изар
125:64. Миңнеғүмәр
126:64. Абрар
127:65. Ҡотлығилде, ғәйеп, монҡатиғ[49] нәсел
128;65. Исхаҡ
129:66. Исмағил
130:67. Миңнеғәзиз
131:68. Ниязғол
132:68. Ниғмәтулла
133:68. Намазғол
134:69. Арыслангәрәй
135:70. Миңнесолтан, нәҫел юҡ

136:70. Ишбулды
137:71. Бикмөхәмәд
138:71. Ишмөхәмәд, нәсел ҡалмады
139:72. Сәфәрғәли
140:72. Ниғмәтулла
141:72. Хәбибулла
142:73. Нәғимулла
143:73. Искәндәр
144:74. Ғөбәйдулла
145:74. Ғабдулла
146:75. Сәхиулла
147:75. Зәйнетдин
148:75. Фәйзулла
149:77. Закир
150:77. Сабир
151:78. Мортаза
152:79. Ғафуржан
153:80. Динмөхәмәд
154:81. Хәкимжан, нәсел ҡалмады
155:81. Сәлимжан
156:84. Кинжәғол
157:84. Кинжәабыз
158:84. Исламғөл
159:84. Яҡуп
160:86. Аллаҡолы (?)
161:86. Мөхәмәдҡолы (?)
162:88. Миңнебай
163:89. Миңнемырза
164:90. Азнағол
165:90. Хисапҡол
166:91. Биктимер

167:92. Бүләкбай, Төркөстанда
168:94. Ғосман
169:94. Лоҡман
170:95. Муса
171:96. Жәғәфәр
172:96. Мәғәсүм
173:97. Ғүмәр
174:97. Яҡуп
175:97. Мөхәмәдхәнифә[50]
176:97. Мөхәмәдсадиҡ
177:98. Мөхәмәдвәли
178:100. Мостафа
179:101. Ғүмәр
180:102. Миңнеғәли
181:103. Нурғәли
182:104. Дауыт, нәсел ҡалмады
183:104. Муса
184:106. Сөләймән, вафат
185:106. Нәсих(дән) ҡалды, бән, Ғабдрахман
186:106. Ғәбделкәбир
187:110. Сәхибгәрәй, нәсел юҡ
188:110. Ғәлиәхмәт
189:110. Ғәлиулла
190:112.Хубхужа
191:112. Ғабдрахман
192:112. Байғужа
193:113. Мөхәмәди
194:113. Ибраһим
195:113. Хөсәйен
196:113. Ғариф, ир бала ҡалмады
197:114. Муллағол

198:115. Ғабдулла
199:115. Миңнешаммас
200:115. Харрас
201:115. Хәмзә
202:115. Ғәббәс
203:116. Шоғайып
204:116. Ғайса
205:116. Яхъя[51]
206:117. Миңнемөхәмәд
207:118. Ғәбденнасыр
208:118. Ғабдрахман, ғәйеп
209:118. Ғәбделкәрим
210:120. Мәүлияр (?), ғәйеп
211:121. Биктимер
212:122. Ғатаулла, вафат
213:123. Мираҫ
214:123. Сәғидулла

VII дәрәжә

215:128. Чынғысхан
216:128. Әмирхан
217:128. Ғабдрахман
218:128. Исмәғил
219:132. Гөлзәйнәп
220:133. Ғабдулла
221:136. Тимерхан
222:136. Хәсән
223:136. Байдәүләт
224:137. Шаһимөхәмәд (Шәймөхәмәд?)
225:152. Зәйнулла
226:153. Килмөхәмәд
227:155. Шәйхелислам

228:155. Миңнесолтан
229:155. Ғәбделғәзиз
230:155. Миңнеғази
231:157. Кинжәғол
232:157. Ибраһим
233:158. Ризуан
234:158. Әбүталип
235:159. Сәхиулла
236:159. Әхмәдулла
237:159. Исмәғил
238:159. Ҡотлозаман
239:160. Сафиулла
240:161. Ғилметдин
241:161. Ғәлиулла
242:162. Тимерғәли
243:162. Айытбай
244:162. Кинжәбай
245:168. Бәдретдин
246:168. Фазлытдин
247:169. Сәлмән, ғәйеп, вафат[52]
248:169. Тимерхан[53]
249:169. Әхтәмжан
250:170. Миңнесолтан
251:170. Мөхәррәм
252:171. Ғәбделғафар
253:171. Ғаффан (?)
254:172. Исмәғил
255:172. Исхаҡ
256:172. Ибраһим
257:177. Мөхәмәдғәли
258:177. Муллағәли

259:178. Исламғол
260:179. Ғосман
261:180. Шакиржан
262:180. Нуриман
263:181. Ғәбделхалиҡ
264:181. Сәйедбаттал
265:181. Тимерғәли, ғәйеп
266:183. Миңнеяр
267:183. Ғәбдрәхим
268:188. Фазлыйәхмәт
269:188. Иркәбай
270:188. Мырзабай
271:188. Азнабай
272:189. Рәжәп
273:190. Ғәбделхәбир, вафат
274:191. Ғәбделкәрим
275:192. Хәйретдин
276:192. Ғиләжетдин
277:193. Хафиз
278:194. Әдеһәм
279:195. Лоҡман
280:195. Хөсәйен
281:195. Мәһәди
282:195. Ғәзиз
283:197. Килмөхәмәд
284:197. Яхшығол
285:197. Хәмит
286:197. Миңнемөхәмәд
287:198. Рәшит
288:198. Рафиҡ
289:198. Ғәбделбарый

290:199. Төхфәтулла
291:200. Мөхәмәд (?)
292:200. Мәсрүрә
293:200. Факиһа
294:200. Закира
295:201. Ниғмәтулла әл-Ҡафҡази
296:202. Вәлижан
297:203. Яхъя, вафат
298:203. Таип (?)
299:204. Ғәбделбасыр
300:204. Ғәбделһади
301:204. Мөхәмәтдин, мөәзин
302:206. Хажимөхәмәд (?)
303:206. Вәлимөхәмәд
304:207. Арысланғәли
305:207. Сәфәрғәли
306:207. Ҡорбанғәли
307:209. Хаживәли
308:209. Миңнеғәли
309:211. Хәбибрахман
310:213. Салих
311:214. Ниғмәтулла
312:214. Хәмидулла

VIII дәрәжә

313:226. Тимер...(?)
314:226. Нурмөхәмәд (Шәймөхәмәд ?)
315:226. Искәндәр
316:238. Нәбиулла
318:239. Ҡоддос
319:240. Нәжметдин, ғәйеп

320:241. Ҡунаҡбай
321:245. Тимерҡазыҡ
322:246. Сәйфетдин
323:246. Имаметдин
324:248. Миңнегәрәй
325:249. Шакиржан
326:249. Ғәлижан
328:253. Хакимжан
328:253. Ғилман
329:275. Фәхретдин
330:276. Насретдин
331:276. Сәләхетдин
332:276. Шәрәфетдин
333:277. Хәсән
334:277. Мөхәмәтша
335:278. Тимерйәр
336:282. Әнүәр
337:283. Сәмәрхан
338:283. Тимерхан
339:285. Миңнегардан (?)
340:286. Исмәғил
341:298. Дауыт
342:311. Жәүдәт
343:312. Хәбибулла

IX дәрәжә

344:320. Әбүбәкер

Безнең ердәш ғасаба башҡорт туғанларыбыз төрле ауылларда: 1-нче Морадым ауылы, (2) Мырзағол, (3) Жумар, языуда – Ғабдрахман ауылы (4), Май янған, языуда – Ғәбделкәрим, (5) Ғабдулла, (6) Турсыкәли, (7) Төрөмбәт, (8) Итекәй, (9) Дөйә Батҡан языуда – Миңнебай ауылы, (10) Мостафа ауылы, (11) Өч Белеш

(12) Ташбаш, Иске Иске Төрөмбәт языла. Ошбу ауылларның ерләре бергә иде.

1890-1899-нчы йылларда зимләмир ауыл-ауылға межа айырып, бүлеп бирде.

Иҫкәрмәләр һәм аңлатмалар

Рәсәй Фәндәр академияһы Өфө фәнни үҙәге архивында һаҡланған (ф. 3, тасу. 12, һ.б. ҡ. 60) был шәжәрә, Р. Ғ. Кузеев фекеренсә (Ҡара: Башкирские шежере. – Уфа, 1960. 192-се бит), XIX быуат урталарында төҙөлгән булырға тейеш. Үлсәме – 650х720мм. Текстан сығып һүҙ йөрөткәндә, уны Абдрахман (текста: Ғабдрахман) Нәсих улы төҙөгән (Ҡара: № 185).

Шәжәрәнең өлөшләтә тексы, фотокопияһы һәм уға аңлатмалар Р. Ғ. Кузеев тарафынан әҙерләнгән «Башҡорт шәжәрәләре» (Өфө, 1960) китабында баҫылып сыҡҡан (63-70, 192-194, 250-251-се биттәр).

42 Төп нөсхәлә атама бирелмәгән. Ул текст нигеҙендә (унда телгә алынған 12 ауылдың 10–ы Аҡҡуад түбәһе Меркет-Мең волосына ҡараған – Ведомости. 234–се бит. Түбә 1; 236-сы бит. Түбә 8; 243-244-се биттәр. Түбә 25) беҙҙең тарафтан шартлы рәүештә ҡуйылды.

43 Был һүҙ рус телендәге "повелитель" һүҙенән калька булырға тейеш.

44 Итәғәт – ғәр., буйһоноу, күндәм булыу.

45 Мәнсүб – ғәр., мөнәсәбәтле, бәйләнешле.

46 Төп нөсхәлә шулай.

47 Төп нөсхәлә һандар исемдәрҙең аҫтына ҡуйылған.

48 Әхфәдләре – фарс., ейәндәре.

49 Монҡатиғ – ғәр., өҙөлгән.

50 Төп нөсхәлә: Мөхәмәдхәнәфиә.

51 Төп нөсхәнән артабан нәҫел Ғайсанан барамы йәки Яхъянан барамы икәнлеген асыҡлау мөмкин түгел.

52 Бында, әлбиттә, "ғәйеп" йә иһә "вафат" һүҙе генә булырға тейеш.

53 Төп нөсхәлә: Тимерхахан.

Үҫәргән ырыуы шәжәрәһе

Рабби кәрим ҡөдрәте,
Мәҙкүр имәм орғатты,
Кичмеш Әдәм әүләде,
Чынғыз ханның заманы.
Башҡорт халҡы бабасы,
Бей Туҡсаба уғланы,
Мәйтән тимәккә аны,
Хаҡ яратмыш дан аны.
Мәшһүр итәлем аны;
Күреклек ҡылмыш жисмене,
Булмыш ирнең арыҫланы.
Йөҙөн күрмеш әҙәме
Ғиззәт итәрме аны;
Ярлыҡасын хаҡ тамам,
Ырыуҙы ҡылмыш әғләдән.
Заманында ул бәйән,
Хаҡның биргән ҡисмәте,
Алып йөрәкле һиммәте
Халыҡ эсендә ғиззәтле.
Булмыш аның дәүләте,
Арғымаҡтан ат алды,
Сын асылдан зат алды.
Биш пар дөйә йөк артты,
Хан Чынғызға ул барды.
Ғиззәтләне аны хан,
Урын бирде янындан.
Мәҙех алмыш һәм хандан,
Вәзир ҡылмыш дәртендән
Бадшаһны дауам күҙәткән,

Мәжлесләрен төҙәткән,
Ғиззәт хөрмәт күп иткән,
«Көйлә», - дисә, көйләгән,
«Сәйлә», - дисә, сәйләгән,
Һәр мақсудын ул алған.
Андан қайтып бей Мәйтән
Үҙ илендә биләгән.
Инде Мәйтәннең балалары...
Анең балалары
Һәр ырыуға айырылған.
Мәйтән уғлы Үҫәргән,
Нәселе булған үҫәрмән,
Бу заманда дүрт волосы
Үҫәрғән исемен күтәргән.
Үҫәргән уғлы Шиғалы,
Ат ябыуы соғалы,
Қылып киткән нәс/е/ленә
Ул да изге доғаны.
Анең уғлы Беҙек бей,
Мәжлесләре төҙөк бей,
Күп мәжлесләр төҙөтөп,
Хандан алған йөҙөк бей.
Анең уғлы Жөрөк бей,
Сапсан аты, йөрөк бей,
Рәғийәтне бирмәгән
Дошманына ирек бей.
Анын уғлы Урал бей,
Бабасының исеменә
Ул да алған оран бей.
Анең уғлы Толобай,
Сөләймән белә Йософтай,

Ул да булган олуғ бей.
Аның уғлы Уралбай,
Ашъяулығы урамдай,
Бәдәне симез тулалы,
Ятса, урындан торалмай.
Аның уғлы Ҡара Буға бей,
Жиһандағы ҡотоплар
Биргән аңа доғаны.
Аның уғлы Ҡарача бей,
Баш салғанлар барча бей.
Аның уғлы Сарыбаш бей,
Һәр ханларға йәнәш бей.
Аның уғлы Байғужа,
Ул да булыр ҙур хужа.
Аның уғлы Ҡаҙаҡсал,
Арҡасы булған ҡарыш ял,
Аның уғлы Ҡаръяу,
Даны жиһанға татыр.
Аның уғлы Туғмат тархан,
Ул да билгеле арыслан.
Исеме булған Төҡөмбәт,
Һәр шаһларға ҙур һиммәт,
Рөтбәсе бик ҡиммәт,
Урыны булсын жәннәт!
Аның уғлы Ишбирде,
Ул да урыҫҡа бышҡырды,
Тыу күтәреп, ҡул башлап,
Үҙ оранын ҡысҡырды.
Аның уғлы Ҡотло Кәдәм,
Ул да исемле әдәм,
Әбдәсетсез донъяда

Басмады ергә ҡәдәм.
Аның уғлы Тебсек мәргән,
Ул ясыса (?) улия алған
Аның уғлы Жомаҡай,
Көткән малын бер ҡатай.
Бөтмәҫ дәүләт көткән ул,
Ҡайнап торған болоҡтай.
Аның уғлы Ҡужанаҡ,
Алтын-көмөш тумалап,
Малдан зәкәт биргәндә,
Мал хисабын белалмай.
Күңеле белән сығарған
Туҡсан меңгә чамалап.
Аның сигез уғлы бар:
Әүәлгесе Аҡбулат,
Алтын тәмәллөк быуынын,
Ҡында ҡылыс саф булат.
Икенче уғлы Исхаҡ,
Өчөнчө уғлы Исмәғил.
Мәргән ирләр алар да
Сүздә бәхәс ҡылмағыл.
Дүртенче уғлы Ҡыдыр,
Ете иҡлимне ҡыдыр.
Әгәр тапсаң андай ир,
Тиәрсез: «Пәйғәмбәр Хызыр».
Мәртәбәсе билгелүк,
Олуғ мансап ғанҡасы.
Үҙе кантон һәм майор,
Рөтбәсен байҡысы.
Бишенче уғлы Ғабдулла,
Мансабы ирҙе есаул,

Ғиззәт итәрде аны
Кәрәк күрсен ҡайсы ауыл.
Алтынчы уғлы Мәһәди,
Һөнәрдә булған уртараҡ,
Яйыҡ кисеп, ул ята
Йөрөгән икән юртараҡ.
Етенче Кинжәбулат,
Янына булмай юлап,
Чикәсе бик тар,
Асыуы зур,
Тора лисаны тулап.
Сигезенче дингә зыя,
Мулла Хисаметдин аты,
Телдә ҡөрьән ағыҙып,
Сүзенән баллар татып.
Ҡабул әйләсен хода,
Бәндән аларға доға.
Һәр йәдкәр нәҫеленә
Будыр Төҡөмбәт заты.
Ҡыдыр майор уғланы
Алтау булған булғаны.
Бәйән итәм мораттабасын,
Алар кем-кем булғаны.
Ғәбделғәфар әфисәр
Ҡылды баҡыйа сәфәр,
Аның өчөн ул ирнең
Мәҙехе булды мөхтәсәр.
Икенче уғлы Сәғди,
Ул да булған әфисәр,
Күрке башҡа әдәмдән,
Ул да күчте жиһандан.

Шәрәфетдин өсөнсө
Ҡаплан кебек әфисәр,
Батырлығы самасыз.
Алар көткән заманда
Йорт булманы ағасыз.
Дүртенсе уғлы Рөстәм,
Эсәге майға бөрөшкән,
Памушник итеп ҡуйғандар
Аның ғаҡылы дөрөстән.
Ул да әфисәр булған,
Дәүләте донъя тулған.
Суңыра зәһәр мәмәте
Әжәлгә дә туҡынған.
Бишенсе Әбелғата,
Рөтбәсе ҡайда ята?
Алды күпләрдән бата
Ҡылсын аңа хаҡ ғата.
Ул да алған өлөштән,
Балит һалған көмөштән,
Мундирлары уҡалы,
Хөллә кеүек нәфистәй.
Алтынсысы Муллағол,
Донъяда юҡтыр ғәме,
Күҙеңдән ағып йәше,
Салған мәсжет сары.

Аңлатма һәм иҫкәрмәләр

Ғалимдарҙың фараз итеүенсә, яҙма рәүеш алғанға тиклем күпселек башкорт шәжәрәләре шиғри формала булған. Был, моағын, теҙмә текстың хәтерҙә оҙағырак һаҡланыу һәм быуындан быуынға үҙгәрешһеҙ тапшырылыу мөмкинлегенә бәйле булғандыр. Беҙҙең көндәргә шиғри һәм шиғыр менән проза аралаш яҙылған шәжәрәләрҙең бер нисәһе генә килеп

еткән. Шуларҙың береһе Үҫәргән ырыуы шәжәрәһе. 1900 йылда Йылайыр кантоны Ҡужанаҡ ауылы башкорто Шаһиғәлим Тоҡомбәтов тарафынан ҡағыҙға теркәлгән был генеалогик йылъяҙмала бер нәҫелдең быуаттар төпкөлөнән XIX быуат аҙактарына тиклемге тарихы бәйән ителә.

Уның ҡарауы, шәжәрәнең поэтик төҙөлөшө, һүрәтләү саралары һәм теле диккәтте туплай.

Ҡомартҡы боронғо эпик жанр ҡобайыр формаһына королған һәм теленең халыҡсан һәм ябай булыуы менән айырылып тора. Текста нәҫел сылбырындағы һәр шәхескә ҡыҫҡа, әммә бик тапҡыр характеристика бирелә, уның төп һыҙаттары атап үтелә, ырыу тарихында тотҡан урыны күрһәтелә.

Рабби - Алла, Хоҙай. Кәрим - ҡәҙерле, изге. Орғат - ырыуҙар. Әүләд - балалар, тоҡом. Хак - Алла, Хоҙай. Жисем - нәмә, әйбер. Ғиззәт итеү - хөрмәтләү. Әғлә - юғары, бөйөк. Ҡисмәт - өлөш. Мәҙех - маҡтау, данлау. Маҡсуд - маҡсат. Үҫәрмән булыу - күп һанлы булыу. Соға - юғары сифатлы сукно. Рәғийәт - крәҫтиәндәр. Бәдән - тән. Татыу - таралыу. Рөтбә - дәрәжә. Әбдәсет - (дини) таҙарыныу, йыуыныу, тәһәрәт. Ҡәдәм - аяҡ баҫымы, табан. Улия - табыш. Зәкәт - ярлы мосолмандарға бирелә торған өлөш. Тәмәллөк - хужа, эйә булыу, байлык билдәһе.Иҡлим - ерҙең өлөштәре, пояс, ил. Мансап - биләгән урын. Ғанҡа - сәмреғош.

Лисан - тел. Зыя - яҡтылыҡ. Бән - мин. Йәдкәр - иҫтәлек. Мораттабан - тәртип буйынса. Баҡый - мәңгелек. Мөхтәсәр булыу - ҡыҫҡа, бәләкәй булыу. Мәмәт - үлем.

Бата – доға. Ғата – бүләк. Балит – эполет. Хөллә - ожмах кейеме.

Zeynulla Resulev'in silsilesi.

Зәйнулла ишан Рәсүлевтең силсиләһе.

Yeni Şecereler

Хәҙерге шәжәрәләр

Başkurdistan Cumhurbaşkanı Murtaza Rahimov
Башҡортостан президенты Мортаза Рәхимов

Başkurdistan Cumhurbaşkanı Murtaza Rahimov'un Şeceresi

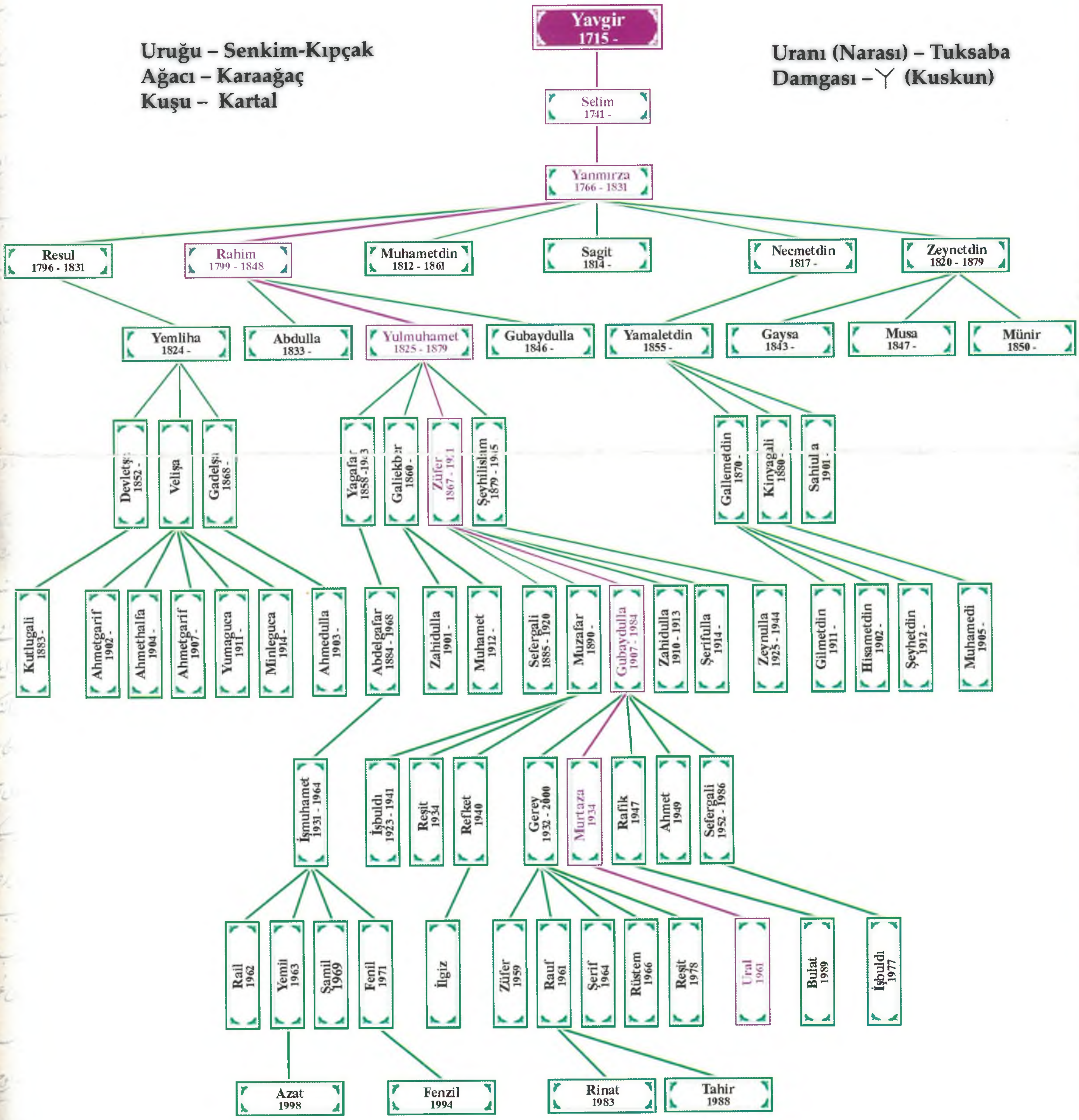

Башҡортостан Президенты Мортаза Ғөбәйҙулла улы Рәхимовтың нәҫел шәжәрәһе

Ырыуы – сәнкем–ҡыпсаҡ
Ағасы – ҡарама
Ҡошо – бөркөт

Ораны – туҡсаба
Тамғаһы – ⋎ (ҡойошҡан)

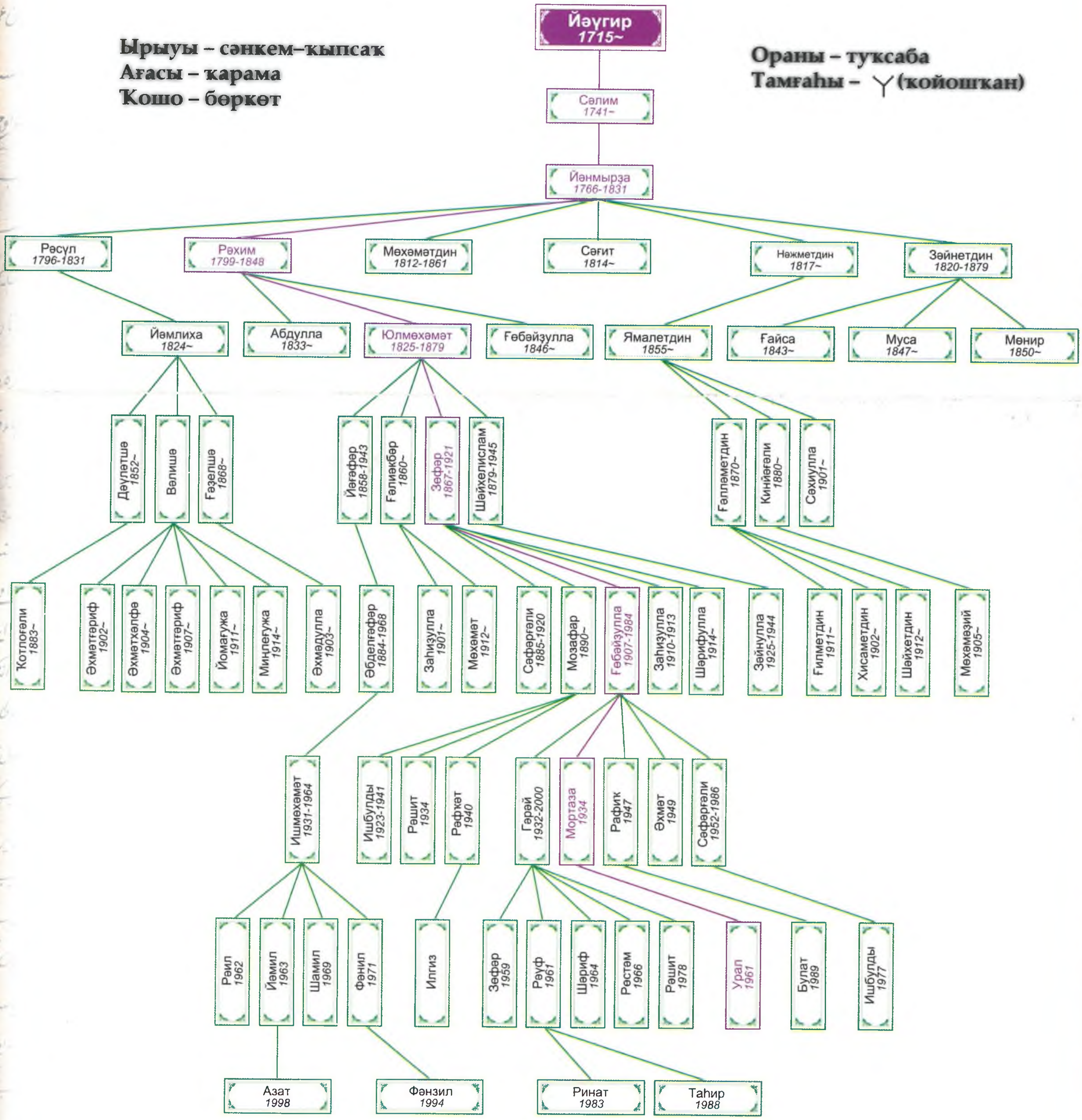

Meşhur Başkurt tarihçisi
Ord. Prof. Dr. Ahmet Zeki Velidi Togan'ın Şeceresi

Uruğu – Yurmatı
Aymağı – Teltim
Arası – Soklı-Kay
Ağacı – Aksöğüt
Kuşu – Akdoğan
Uranı (Narası) – Aktaylak
Damgası – Ү (Yaba)

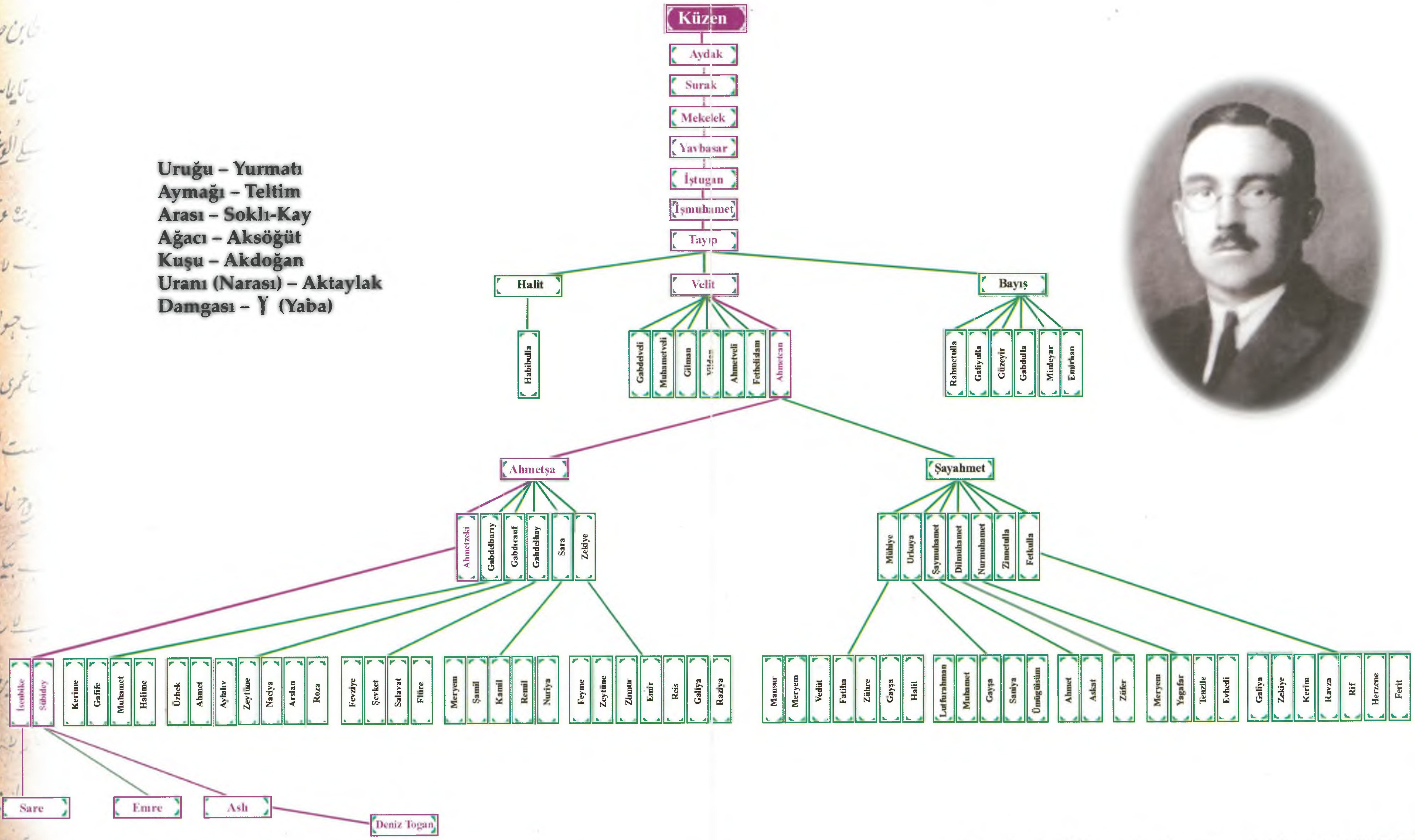

Bazı bilgilere göre, XVIII. asrın ortalarında yaşayan Aydak ile Surak kardeş olabilirler.

Мәшһүр башҡорт тарихсыһы профессор, доктор Әхмәтзәки Вәлиди Туғандың шәжәрәһе

Ырыуы – юрматы
Аймағы – тәлтим
Араһы – суҡлы-ҡай
Ағасы – өйәнке
Ҡошо – әтәлге
Ораны – аҡтайлаҡ
Тамғаһы – Ү (һәнәк)

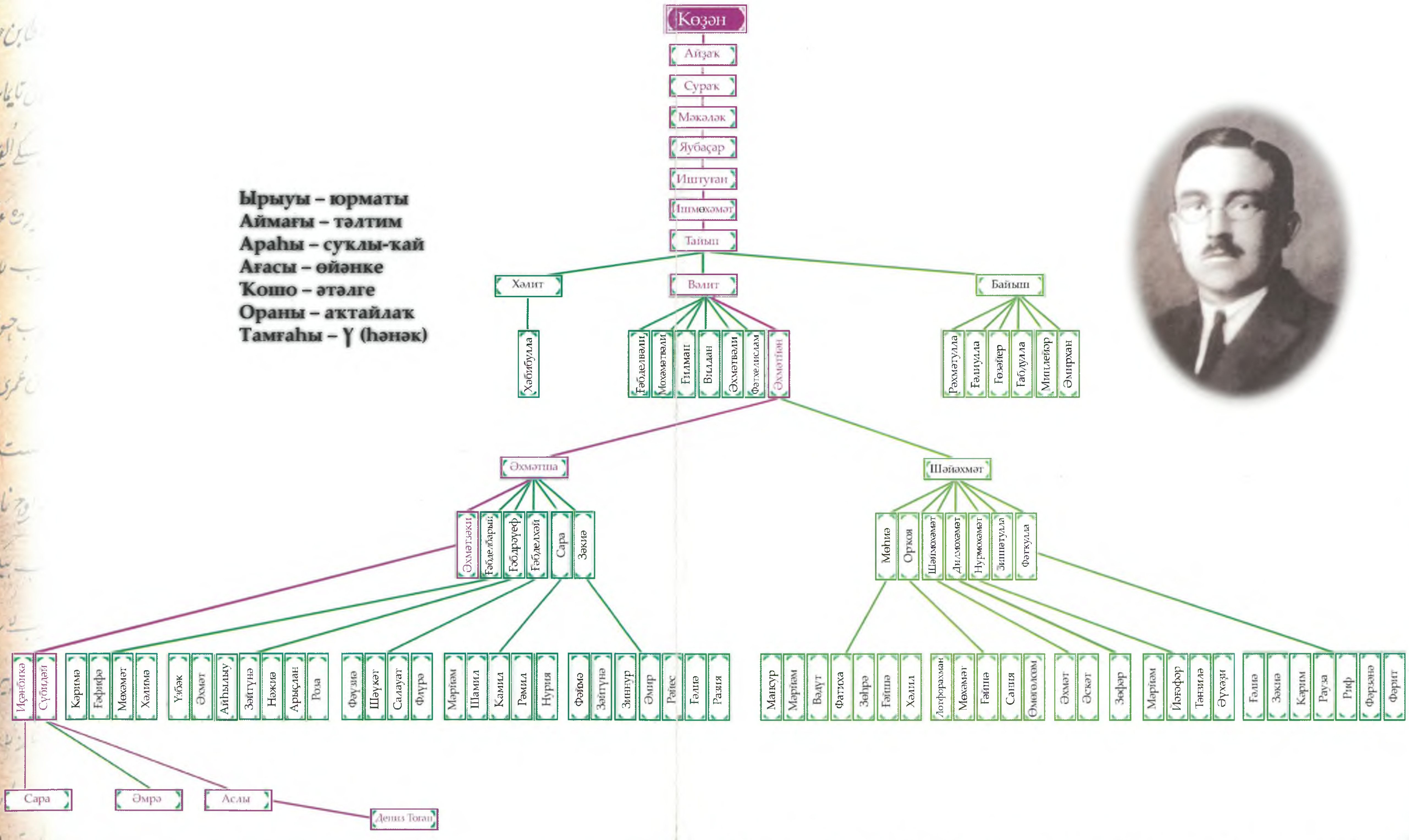

Ҡайһы бер мәғлүмәттәргә күрә, XVIII быуаттың урталарында йәшәгән Айҙаҡ менән Сурак бер туғандар булыуы мөмкин.

Kuvakan Uruğu Şerip (Ebez) Köyü Başkurtlarından Şeyh Zeynulla İşan Resulev'in Şeceresi

Uruğu – Kuvakan
Ağacı – Karaağaç
Kuşu – Karakuş
Uranı (Narası) – Salavat
Damgası – ⚲ (Çömçe)

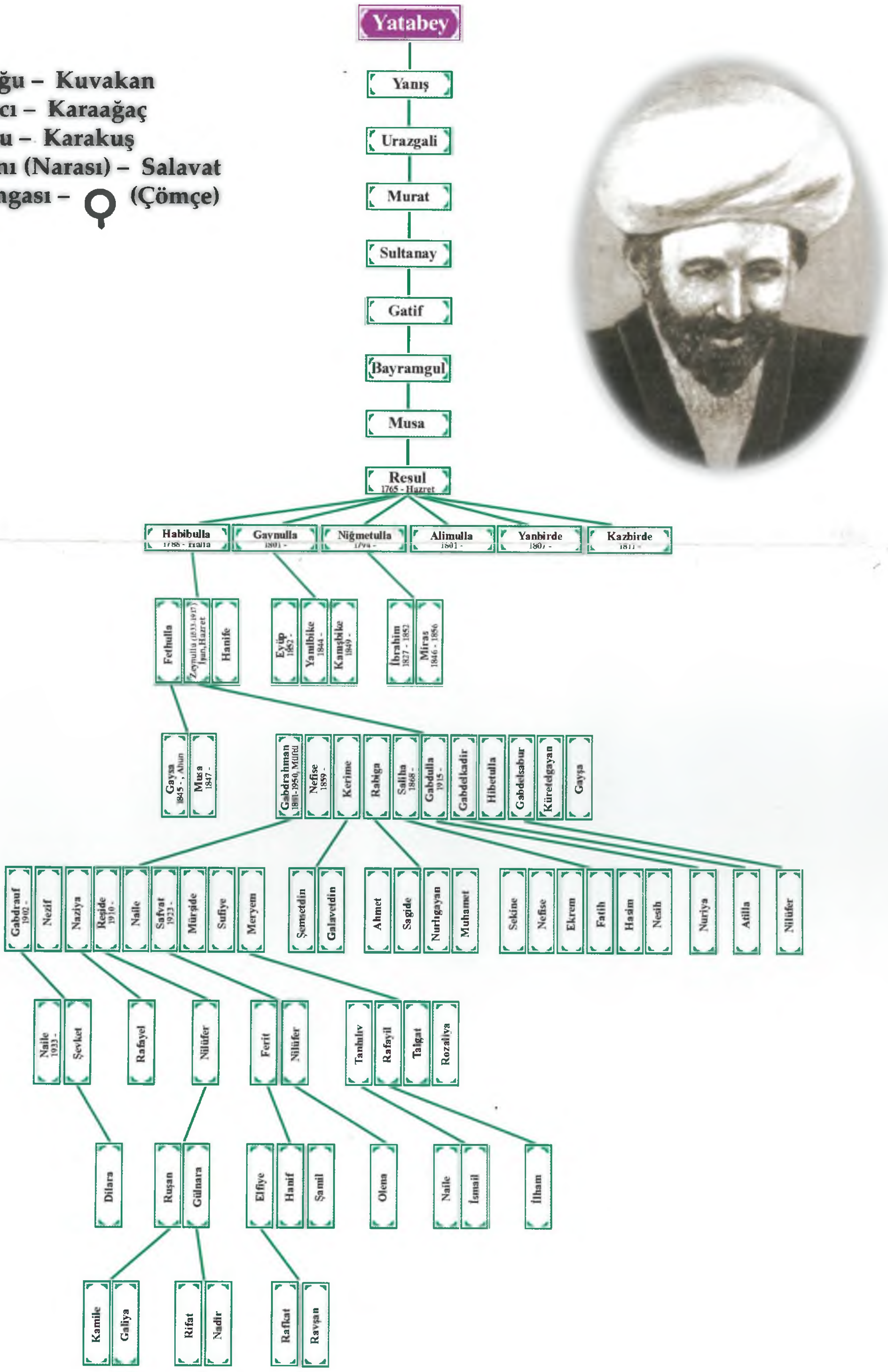

Ҡыуаҡан ырыуы Шәрип (Әбәҙ) ауылы башҡорто шәйех Зәйнулла ишан Рәсүлевтың нәҫел шәжәрәһе

Ырыуы – ҡыуаҡан
Ағасы – ҡарағас
Ҡошо – ҡарағош
Ораны – салауат
Тамғаһы – (ижау)

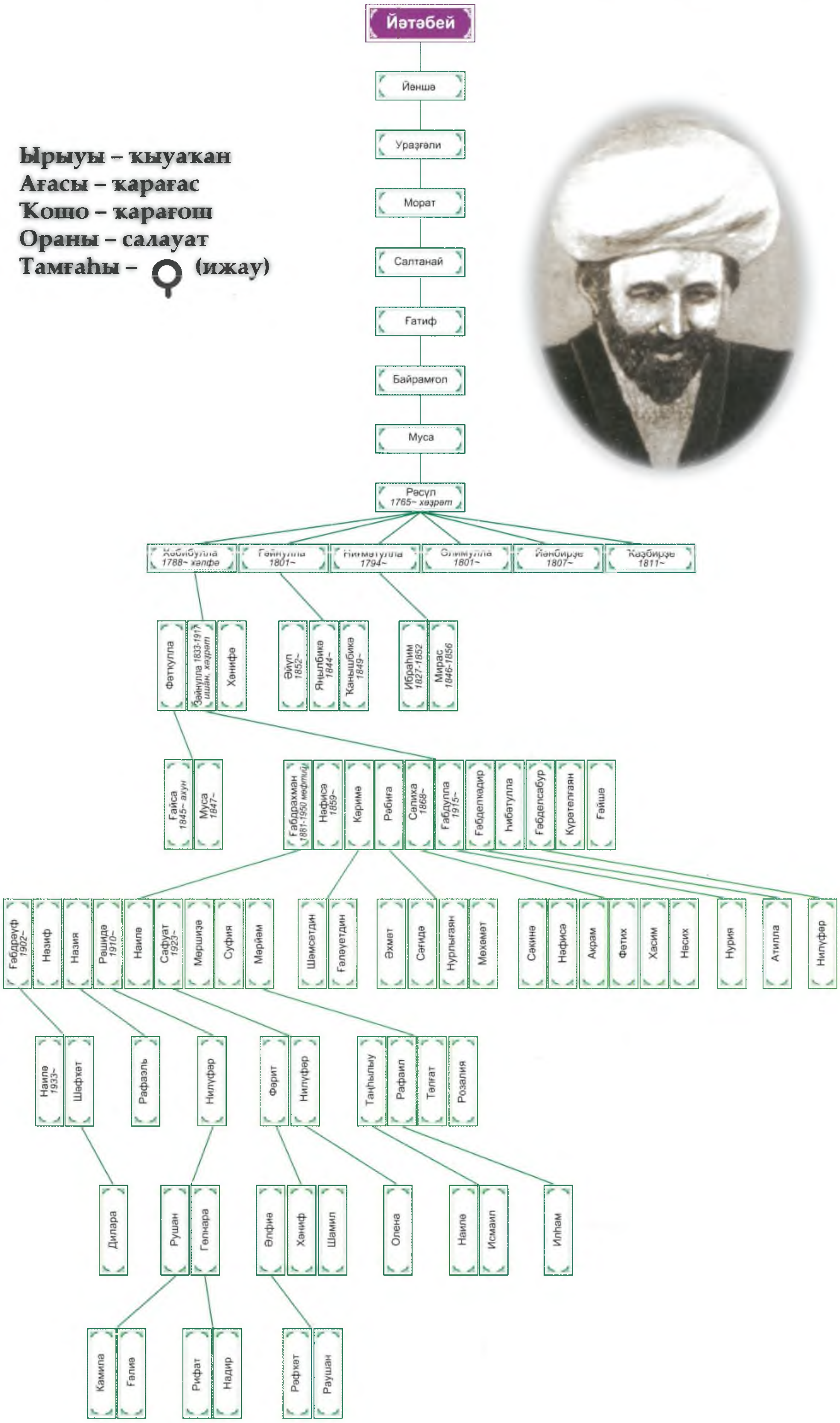

Başkurdistan Halk Şairi Mustay Kerim'in Şeceresi

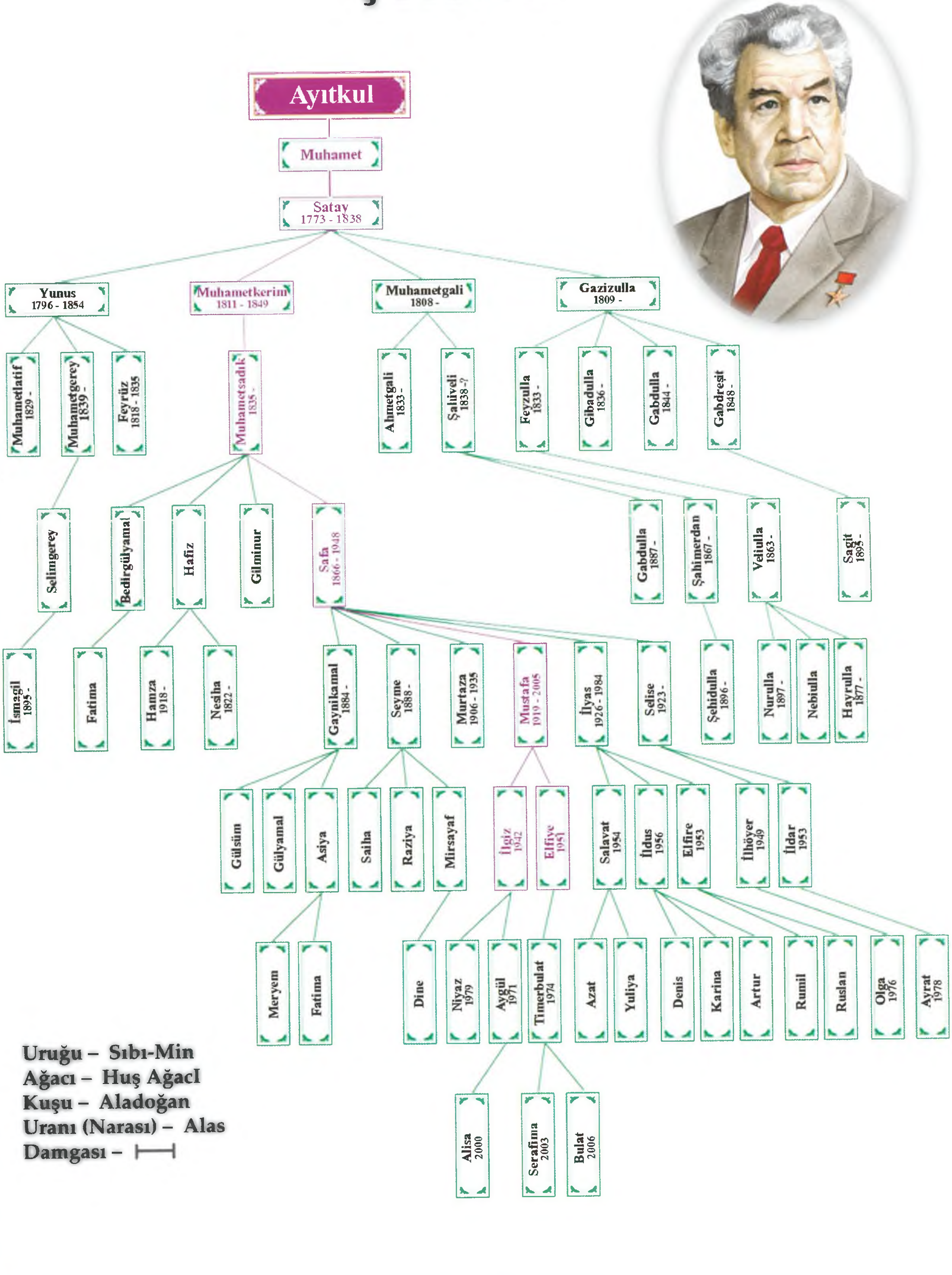

Uruğu – Sıbı-Min
Ağacı – Huş Ağacl
Kuşu – Aladoğan
Uranı (Narası) – Alas
Damgası –

Башҡортостандың Халыҡ шағиры Мостай Кәримдең нәҫел шәжәрәһе

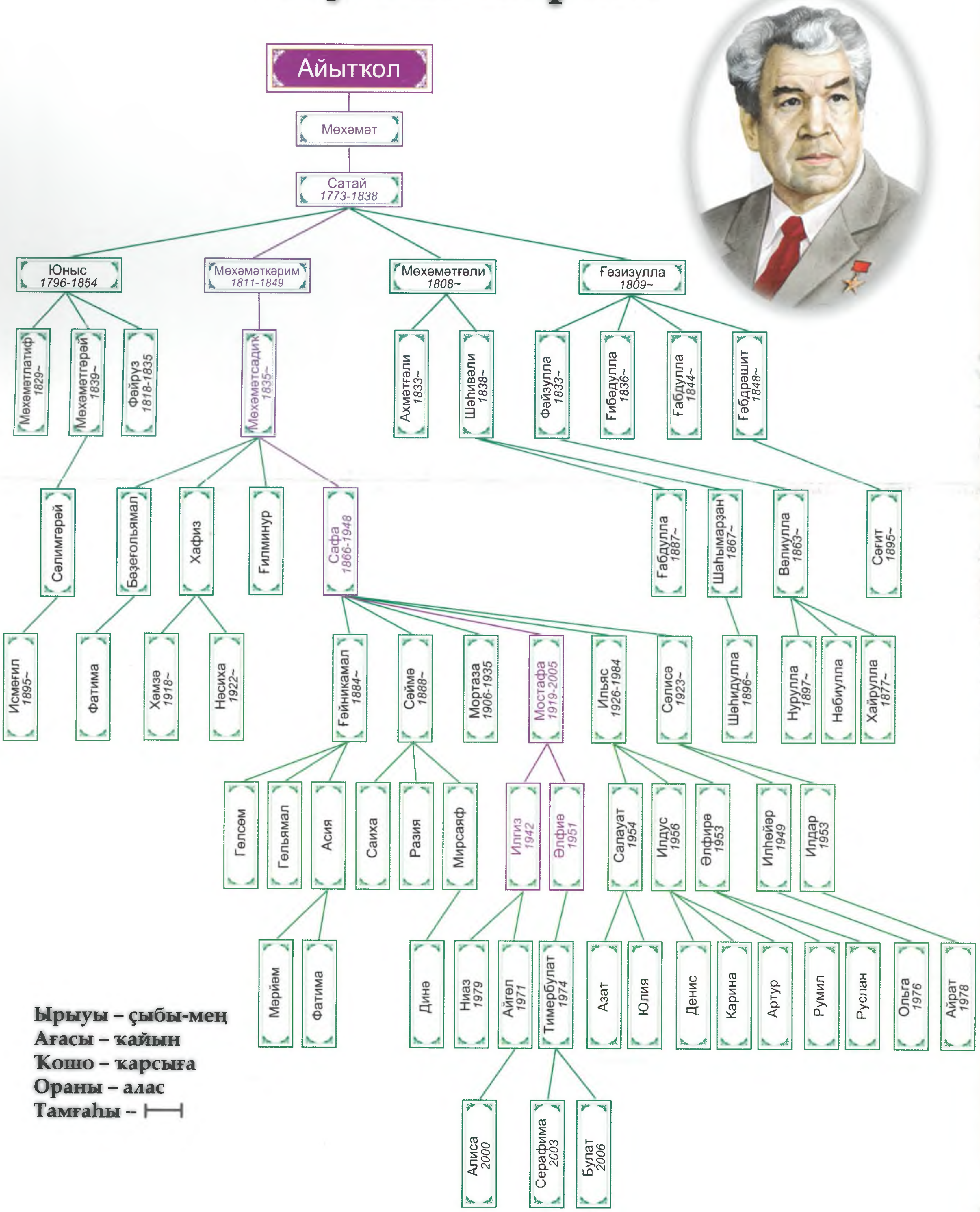

Ырыуы – ҫыбы-мең
Ағасы – ҡайын
Ҡошо – ҡарсыға
Ораны – алас
Тамғаһы – ⊢—⊣

Başkurdistan Halk Yazarı
Ahiyar Hakimov'un Şeceresi

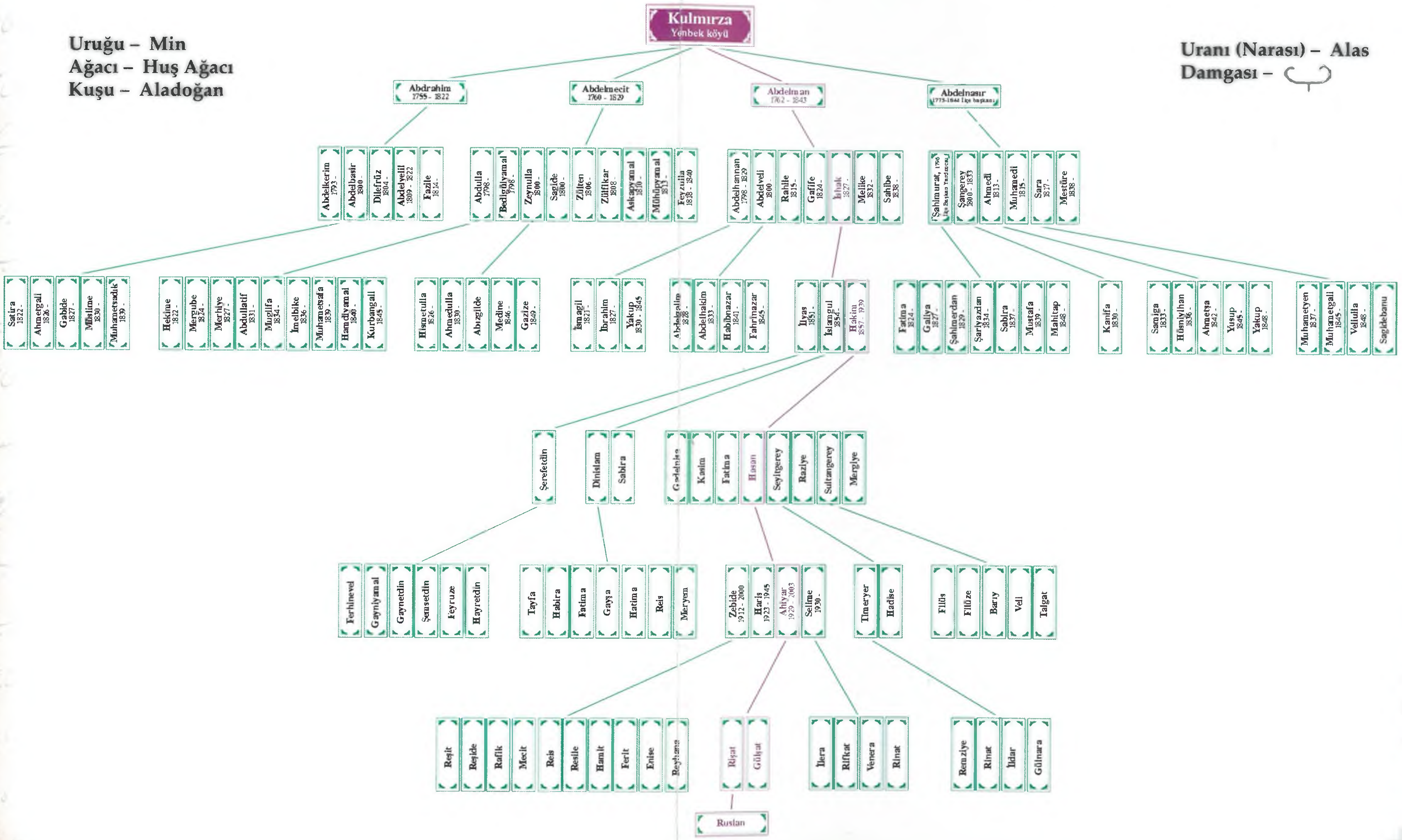

Башҡортостандың халыҡ яҙыусыһы Әхиәр Хәкимовтың нәҫел шәжәрәһе

Ырыуы – мең
Ағасы – ҡайын
Ҡошо – ҡарсыға

Ораны – алас
Тамғаһы –

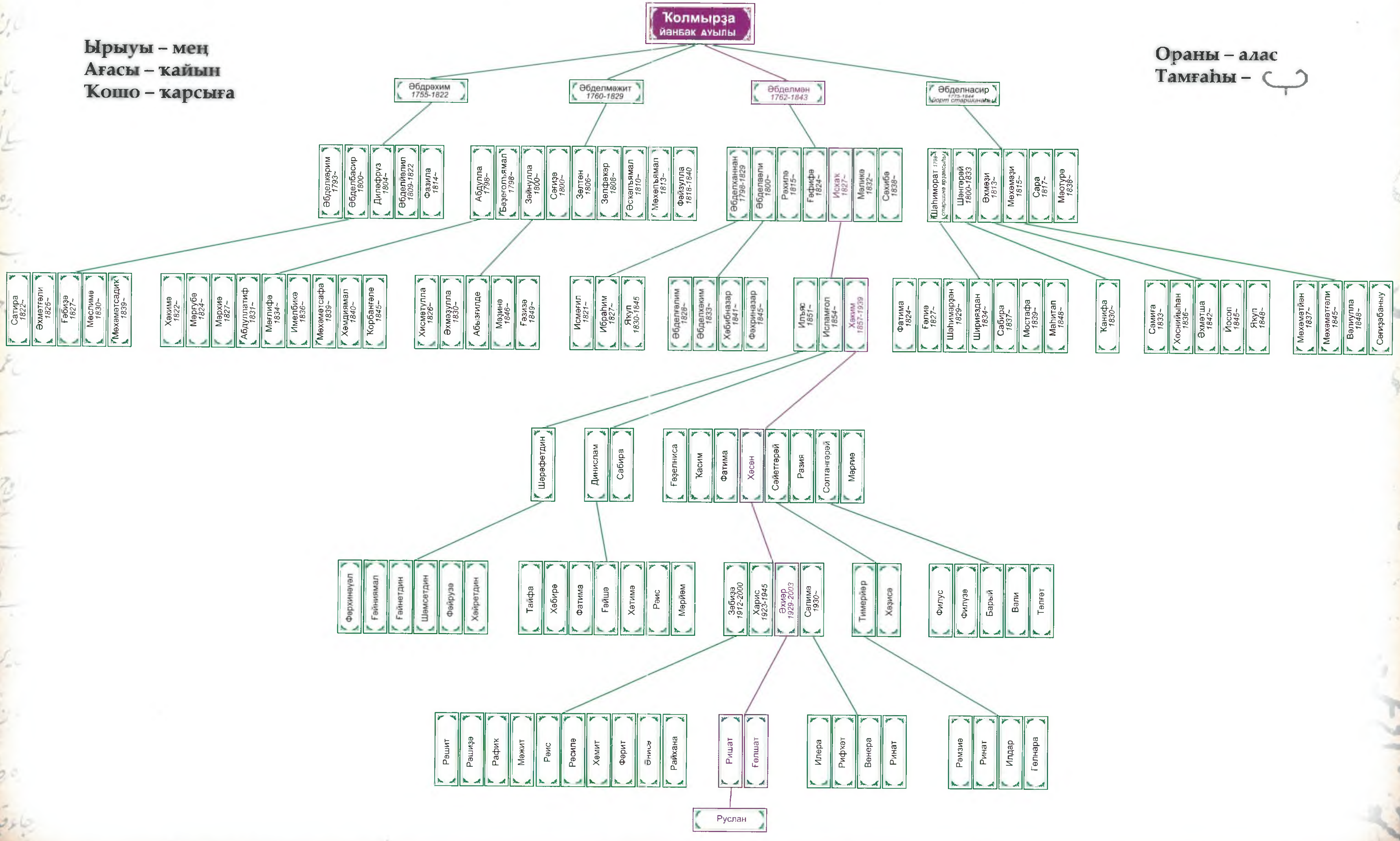

İç Yılan Uruğu Başkurtlarından Başkurdistan Halk Şairi Nazar Necmi'nin Şeceresi

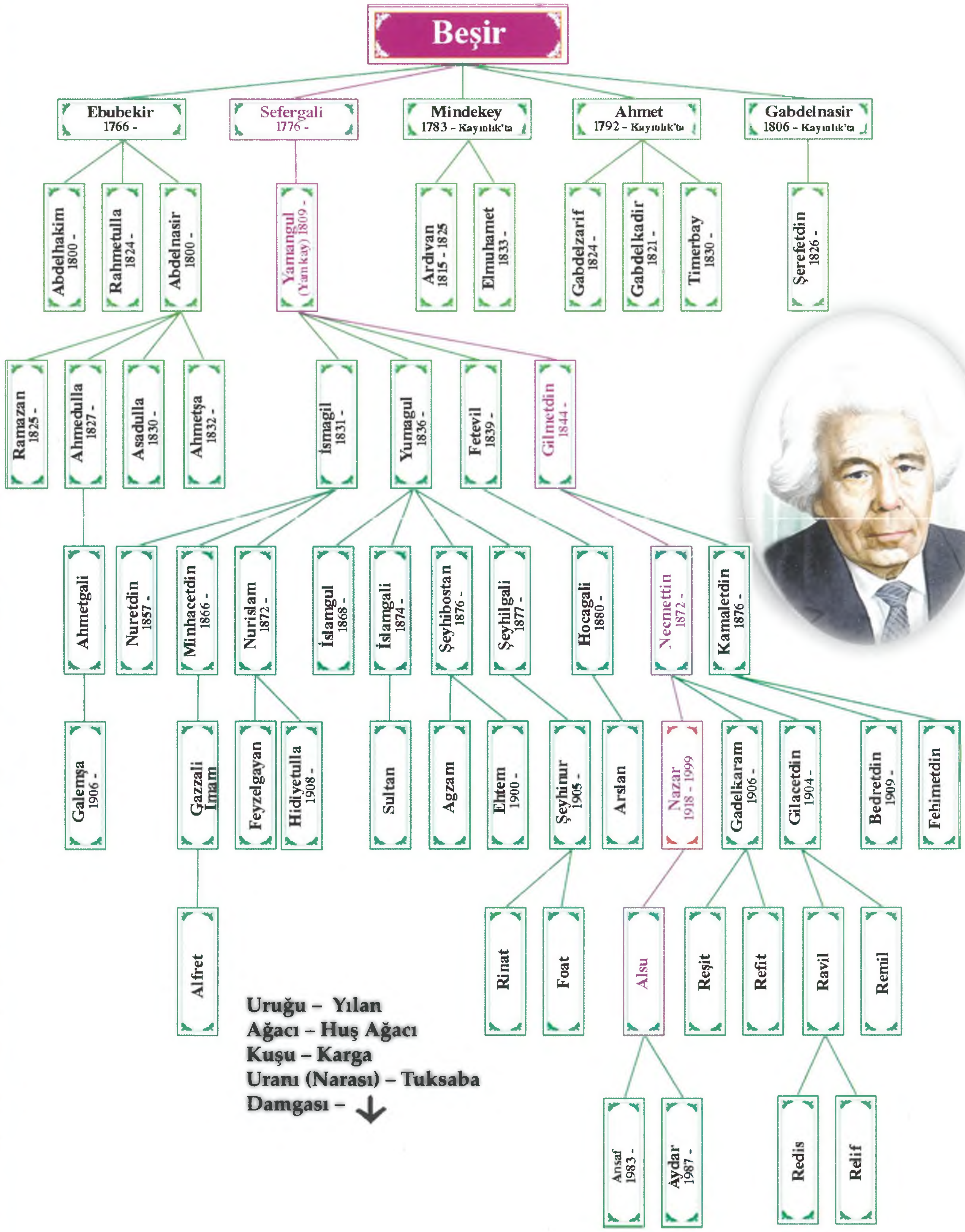

Uruğu – Yılan
Ağacı – Huş Ağacı
Kuşu – Karga
Uranı (Narası) – Tuksaba
Damgası – ↓

Эске Йылан ырыуы башҡортто Башҡортостандың Халыҡ шағиры Назар Нәжмиҙең шәжәрәһе

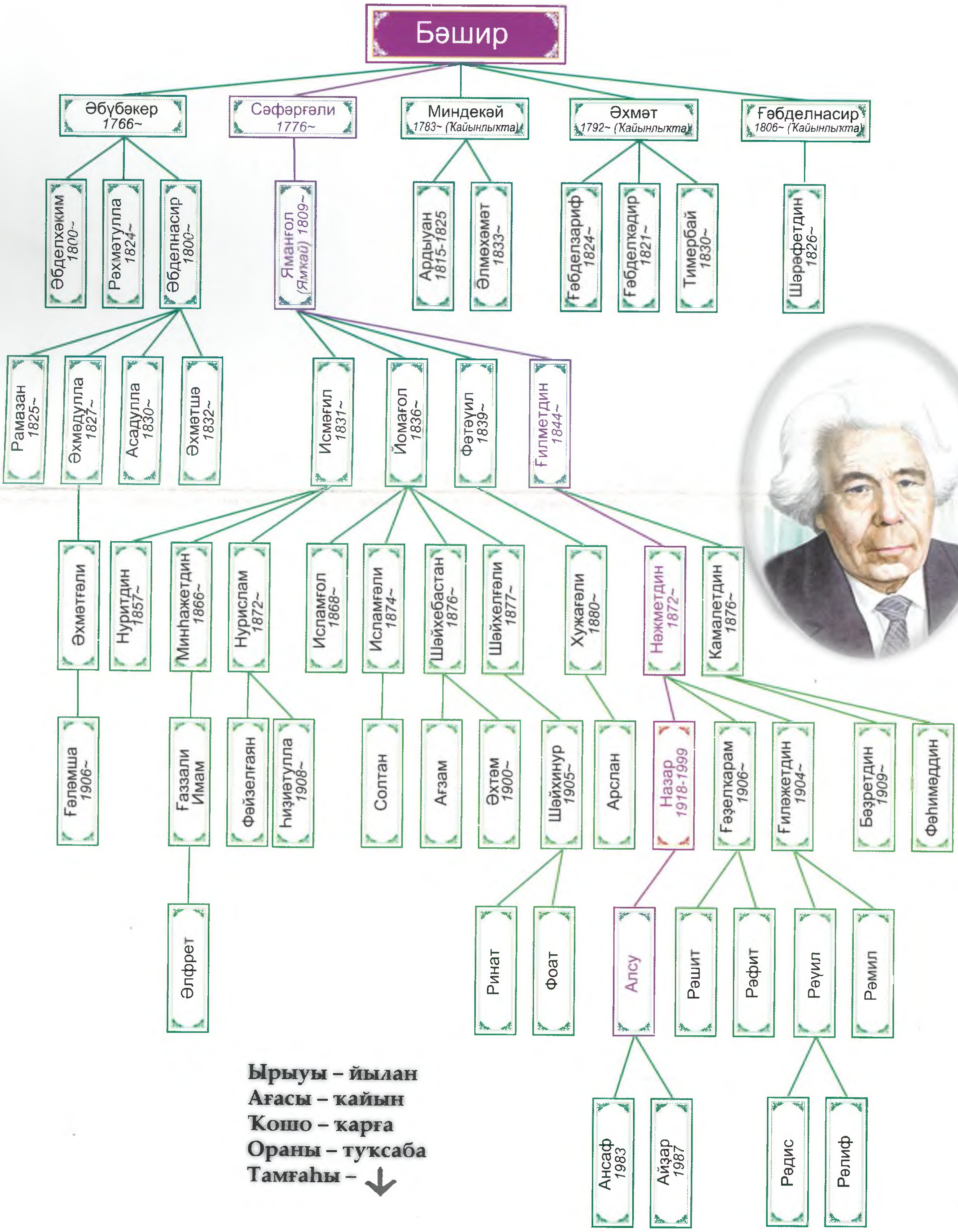

Ырыуы – йылан
Ағасы – ҡайын
Ҡошо – ҡарға
Ораны – туҡсаба
Тамғаһы – ↓

Meşhur Başkurt tarihçisi Ord. Prof. Dr. Ahmet Zeki Velidi Togan'ın Şeceresi

Bu şecere; Ahmet Zeki Velidi Togan'ın memleketi olan Başkurdistan Cumhuriyeti İşimbay ilçesi Küzen köyündeki akrabalarından A.Z. Velidi Togan Müzesi'nin müdürü Kerim Şayahmetov tarafından ağaç şeklinde resmedilen şecereye dayanarak hazırlanmıştır. Ancak bu soy ağacına bazı akrabalarının anlattıklarına göre yeni isimler eklenmiştir. Ayrıca çalışma esnasında, Sübidey Togan'ın elinde mevcut olan ve geçen asrın altmışlı yıllarında Ahmet Zeki Velidi'nin anlattıklarına dayanarak hazırlanan soy ağacı da gözden geçirilmiştir.

Aşağıdaki şecerede akrabalık bağlarını belirtmek için sayısal bir numaralandırma sistemi kullanılmıştır. Noktadan önceki ilk sayı kişinin özel numarasını, noktadan sonraki ikinci sayı ise babasının veya annesinin özel numarasını göstermektedir. Örnek olarak 111.109 numarasını ele alırsak; burada 111 sayısı Ahmet Zeki Velidi'nin özel numarasını, 109 ise babası Ahmetşa'nın özel numarasını ifade etmektedir. A.Z.Velidi'nin özel numarası çocuklarının numarasında noktadan sonraki ikinci sayıyı (kızı İsenbike – 117.111, oğlu Sübidey – 118.111) belirtmektedir. Böylece akrabalık bağları sayısal bir numaralandırma sistemiyle kodlanmıştır. Ahmet Zeki Velidi'nin dedelerinden bazılarının ismini kendisinin *Hatıralar* adlı eserindeki gibi, Türkiye Türkçesine uygun olarak yazmaya ça-

Мәшһүр башҡорт тарихсыһы профессор, доктор Әхмәтзәки Вәлиди Туғандың шәжәрәһе

Был шәжәрә Әхмәтзәки Вәлиди Туғандың Башҡортостан Республикаһы Ишембай районындағы тыуған ауылы Көҙәндәге Әхмәтзәки Вәлиди Туған музейы мөдире һәм туғаны Кәрим Шәйәхмәтов тарафынан ағас рәүешендә эшләнгән нәҫел-ырыу һыҙмаһына таянып эшләнде. Шулай уҡ уға ҡайһы бер туғандарының аңлатыуҙары буйынса яңы исемдәр өҫтәлде. Эшләү ваҡытында Сүбидәй Туғандың ҡулындағы үткән быуаттың алтмышынсы йылдарында Әхмәтзәки Вәлиди һөйләүенә таянып эшләнгән шәжәрә яҙмалары менән дә танышырға мөмкин булды.

Түбәндәге шәжәрәлә туғанлыҡ ептәрен күрһәтер өсөн һандар системаһы ҡулланылды. Тәүге һан кешенең үҙенең махсус, икенсеһе иһә атаһының йә әсәһенең номерын күрһәтә. Мәҫәлән, Әхмәтзәки Вәлиди Туған 111.109 номер менән теркәлгән. Был номерҙың беренсе һаны (111) уның махсус номерын, икенсеһе (109) атаһы Әхмәтшаның номерын күрһәтә. Ә.Вәлидиҙең махсус номеры балаларының номерында икенсе һан (ҡыҙы Иҫәнбикә – 117.111, улы Сүбидәй – 118.111) итеп күрһәтелә. Шулай итеп туғанлыҡ бәйләнештәре асыҡлана. Китаптың төрөксә өлөшөндә Әхмәтзәки Вәлидиҙең ата-бабаларының исемдәрен яҙғанда уның төрөк телендәге “Хәтирәләр” китабындағыса, йәғни төрөк теленә яҡынайтып эшләнергә тырыштыҡ. Ә. Вәлидиҙең туған-

lıştık. Bu şecerede soy mensuplarının çoğu yer almıştır. Şema şeklindeki soy ağacı ise daha kısaltılarak yapılmıştır. Gelecekte bu şecere, arşiv çalışmalarıyla daha da netlik kazanabilir.

Ahat Salihov

Şecere

1. Küzen

2.1 Aydak

3.2 Surak

4.3 Mekelek

5.4 Yavbasar

6.5 İştugan

7.6 İsmuhamet

8.7 Tayıp

9.8 Halit
10.8 Velit
11.8 Bayış

12.9 Habibulla

13.12 Hamidulla

14.13 Galiulla
15.13 Sabit
16.13 Sagidulla
17.13 Gabidulla
18.13 Gibadulla

19.14 Gayfulla
20.14 Hürmetulla
21.14 Ahmedulla

тыумасаларының күбеһе был шәжәрәгә теркәлде. Һыҙма рәүешендәге варианты ҡыҫҡартылып эшләнде. Уны киләсәктә архив материалдары нигеҙендә тулыландырырға мөмкин.

Әхәт Сәлихов

Шәжәрә

1. Көҙән

2.1 Айҙаҡ

3.2 Сураҡ

4.3 Мәкәләк

5.4 Яубаҫар

6.5 Иштуған

7.6 Ишмөхәмәт

8.7 Тайып

9.8 Хәлит
10.8 Вәлит
11.8 Байыш

12.9 Хәбибулла

13.12 Хәмиҙулла

14.13 Ғәлиулла
15.13 Сабит
16.13 Сәғиҙулла
17.13 Ғәбиҙулла
18.13 Ғибәҙулла

19.14 Ғәйфулла
20.14 Хөрмәтулла
21.14 Әхмәҙулла

22.15 Hüsnulla
23.15 Rahmetulla
24.16 Kelimulla
25.16 Fetkulla
26.17 Gaynulla
27.19 Zeynulla
28.22 Minliahmet
29.25 Fenir
30.28 Ferit
31.28 Salavat
32.28 Ülfet
33.28 Recep
34.28 Rişat
35.10 Gabdelveli
36.10 Muhametveli
37.10 Gilman
38.10 Vildan
39.10 Ahmetveli
40.10 Fethelislam
41.10 Ahmetcan
42.35 Firgali
43.35 Şahigali
44.35 Nurgali
45.42 Firgüli
46.42 Nurgüli
47.46 Feyzelgayen
48.43 Mirzagali
49.48 Minlegali
50.48 Zakir
51.48 Murtaza
52.48 Mustafa

22.15 Хөснулла
23.15 Рəхмəтулла
24.16 Кəлимулла
25.16 Фəтҡулла
26.17 Ғəйнулла
27.19 Зəйнулла
28.22 Миңлəхмəт
29.25 Фəнир
30.28 Фəрит
31.28 Салауат
32.28 Өлфəт
33.28 Рəжəп
34.28 Ришат
35.10 Ғəбделвəли
36.10 Мөхəмəтвəли
37.10 Ғилман
38.10 Вилдан
39.10 Əхмəтвəли
40.10 Фəтхелислам
41.10 Əхмəтйəн
42.35 Фирғəли
43.35 Шəhиғəли
44.35 Нурғəли
45.42 Фиргөли
46.42 Нургөли
47.46 Фəйзелғəйен
48.43 Мырҙағəли
49.48 Миңлеғəли
50.48 Закир
51.48 Мортаза
52.48 Мостафа

53.44 Hacıgali

54.53 Bahtegani
55.53 Ahmetgali

56.36 Muhametkerim
57.36 Muhametselim

58.56 Muhametrahim

59.57 Nagim
60.57 Demin
61.57 Emin

62.59 Zarif

63.60 Zeki

64.61 Kafi

65.64 Zinnur
66.64 Fervej

67.37 Muhamethasan
68.37 Abdelhasan

69.67 Ahmedulla
70.67 Gizzetulla
71.67 Safiulla
72.67 Sunagatulla

73.69 Fazulla
74.69 Hüsnulla

75.70 Hayrulla

76.68 Ahsangata
77.68 Abdelgata
78.68 Ahmetgata
79.68 Ekremgata

80.77 Nagim

81.78 Ahsangata

53.44 Хажиғәли

54.53 Бәхтеғәни
55.53 Әхмәтғәли

56.36 Мөхәмәткәрим
57.36 Мөхәмәтсәлим

58.56 Мөхәмәтрәхим

59.57 Нәғим
60.57 Дәмин
61.57 Әмин

62.59 Зариф

63.60 Зәки

64.61 Кәфи

65.64 Зиннур
66.64 Фәрүәж

67.37 Мөхәмәтхәсән
68.37 Әбделхәсән

69.67 Әхмәҙулла
70.67 Ғиззәтулла
71.67 Сафиулла
72.67 Сөнәғәтулла

73.69 Фазулла

74.69 Хөснулла

75.70 Хәйрулла

76.68 Әхсәнғата
77.68 Әбделғата
78.68 Әхмәтғата
79.68 Әкрәмғата

80.77 Нәғим

81.78 Әхсәнғата

82.79 Abdrahim
83.79 Abdrahman

84.81 Enür

85.38 Necmetdin
86.38 Gimazetdin

87.86 Beleş
88.87 Hacibay

89.87 Galikarar

90.88 Minligali
91.88 Mansur
92.88 Hene
93.88 Gaynikamal

94.39 Abdelkadir
95.39 Ahmethadi
96.39 Ahmetsafi

97.95 Ahtem
98.95 Ahmet
99.95 Reşit

100.96 Galiya
101.96 Asiya

102.40 Fethelislam

103.102 Bahtigerey

104.103 Reşit
105.103 Mügin
106.103 Abdulla
107.103 Bilal
108.103 Abdrahim

109.41 Ahmetşa
110.41 Şayahmet

82.79 Әбдрәхим
83.79 Абдрахман

84.81 Әнүр

85.38 Нәжметдин
86.38 Ғимазетдин

87.86 Бәләш
88.86 Хажибай

99.87 Ғәлиҡарар

90.88 Миңлеғәли
91.88 Мансур
92.88 Хәнә
93.88 Ғәйникамал

94.39 Әбделҡадир
95.39 Әхмәтһаҙый
96.39 Әхмәтсафый

97.95 Әхтәм
98.95 Әхмәт
99.95 Рәшит

100.96 Ғәлиә
101.96 Асия

102.40 Фәтхелислам

103.102 Бәхтигәрәй

104.103 Рәшит
105.103 Мөғин
106.103 Абдулла
107.103 Билал
108.103 Әбдрәхим

109.41 Әхмәтша
110.41 Шәйәхмәт

111.109 Ahmetzeki (Ahmet Zeki Velidi Togan)

112.109 Gabdelbarıy

113.109 Gabdrauf

114.109 Gabdelhay

115.109 Sara

116.109 Zekiye

117.111 İsenbike

118.111 Sübidey

119.117 Sare

120.118 Aslı

121.118 Emre

122.120 Deniz Togan

123.112 Kerime

124.112 Gafife

125.112 Muhamet

126.112 Halime

127.123 Rauf

128.123 Reşit

129.123 Naciye

130.123 Zifa

131.123 Ravil

132.123 Rahim

133.128 Asiya

134.128 Zülfiye

135.129 Rinat

136.129 Ramil

137.129 Rişat

138.130 Rinat

139.130 Elvira

140.131 Nail

111.109 Әхмәтзәки (Әхмәтзәки Вәлиди Туған)

112.109 Ғәбделбарый

113.109 Ғәбдрәүеф

114.109 Ғәбделхәй

115.109 Сара

116.109 Зәкиә

117. 111 Иҫәнбикә

118. 111 Сүбидәй

119.117 Сара

120.118 Аслы

121.118 Әмрә

122.120 Дениз Тоған

123.112 Кәримә

124.112 Ғәфифә

125.112 Мөхәмәт

126.112 Хәлимә

127.123 Рәүеф

128.123 Рәшит

129.123 Нәжиә

130.123 Зифа

131.123 Рауил

132.123 Рәхим

133.128 Асия

134.128 Зөлфиә

135.129 Ринат

136.129 Рамил

137.129 Ришат

138.130 Ринат

139.130 Эльвира

140.131 Наиль

141.131 Marat
142.131 Zile
143.131 Firüze

144.135 Albert
145.135 Elvina

146.136 Regina

147.137 Emir
148.137 Rita

149.124 Meryem
150.124 Minzile
151.124 Rif
152.124 Rim

153.150 Oleg
154.150 Maya

155.151 Lena

156.155 Rita
157.155 Marina

158.152 Dine

159.113 Üzbek
160.113 Ahmet
161.113 Ayhılıv
162.113 Zeytüne
163.113 Naciye
164.113 Arslan
165.113 Roza

166.163 Rim

167.166 Rima
168.166 Zile
169.166 İrşat

170.164 Kerim

141.131 Марат
142.131 Зиля
143.131 Фирузә

144.135 Альберт
145.135 Эльвина

146.136 Регина

147.137 Әмир
148.137 Рита

149.124 Мәрйәм
150.124 Миңзилә
151.124 Риф
152.124 Рим

153.150 Олег
154.150 Мая

155.151 Лена

156.155 Рита
157.155 Марина

158.152 Динә

159.113 Үзбәк
160.113 Әхмәт
161.113 Айһылыу
162.113 Зәйтүнә
163.113 Нәжиә
164.113 Арыҫлан
165.113 Роза

166.163 Рим

167.166 Рима
168.166 Зилә
169.166 Иршат

170.164 Кәрим

171.164 Zülfiye

172.170 Ruslan
173.170 Alina

174.171 Sufiya
175.171 Aliya

176.165 Lele

177.176 Halil
178.176 Haydar

179.114 Fevziye
180.114 Şevket
181.114 Salavat
182.114 Flüre

183.179 Zülfiye

184.183 Aleksey
185.183 Rika

186.180 Damir
187.180 Elfiye

188.186 Lena
189.186 Güzel

190.187 İvan
191.187 Margarita

192.181 Cevdet
193.181 Lütsiye

194.193 Arslan

195.182 Marat
196.182 Güzel

197.196 Askar

198.115 Meryem
199.115 Şamil

171.164 Зөлфиə

172.170 Руслан
173.170 Алина

174.171 Суфия
175.171 Әлиə

176.165 Ләлə

177.176 Хәлил
178.176 Хәйҙәр

179.114 Фәүзиə
180.114 Шәүкәт
181.114 Салауат
182.114 Флүрə

183.179 Зөлфиə

184.183 Алексей
185.183 Рика

186.180 Дамир
187.180 Әлфиə

188.186 Лена
189.186 Гүзәл

190.187 Иван
191.187 Маргарита

192.181 Жәүдәт
193.181 Люциə

194.193 Арыҫлан

195.182 Марат
196.182 Гүзәл

197.196 Аскар

198.115 Мәрйәм
199.115 Шамил

200.115 Kamil
201.115 Remil
202.115 Nuriya

203.198 Ayhılıv
204.198 Galinur
205.198 Midhat
206.198 Rizide
207.198 Fervej
208.198 Talgat
209.198 Azamat

210.203 Ruslan
211.203 İvan

212.210 Marat

213.204 Artur

214.205 Larisa
215.205 Leysen
216.205 Liliya

217.207 Elvira
218.207 Svetlana

219.217 Polina

220.218 Kristina

221.208 Yuliya
222.208 Anita

223.199 Mansur
224.199 Minleyar
225.199 İbrahim
226.199 İldar
227.199 İrşat

228.223 Svetlana
229.223 Rişat

200.115 Камил
201.115 Рәмил
202.115 Нурия

203.198 Айһылыу
204.198 Ғөлинур
205.198 Миҙхәт
206.198 Ризидә
207.198 Фәрүәж
208.198 Тәлғәт

209.198 Азамат

210.203 Руслан
211.203 Иван

212.210 Марат

213.204 Артур

214.205 Лариса
215.205 Ләйсән
216.205 Лилиә

217.207 Эльвира
218.207 Светлана

219.217 Полина

220.218 Кристина

221.208 Юлиә
222.208 Анита

223.199 Мансур
224.199 Миңлейәр
225.199 Ибраһим
226.199 Илдар
227.199 Иршат

228.223 Светлана
229.223 Ришат

230.224 İrek
231.224 Ruslan
232.225 Leysen
233.226 Marat
234.226 Rüstem
235.226 Aliya
236.200 Güzel
237.200 Yuldaş
238.200 İlnur
239.237 Marat
240.236 Kadriya
241.236 Serbinaz
242.201 İrek
243.201 Ural
244.242 Alhıv
245.242 Leysen
246.202 Aygül
247.246 Alhıv
248.246 Damir
249.116 Feyme
250.116 Zeytüne
251.116 Zinnur
252.116 Emir
253.116 Reyis
254.116 Galiya
255.116 Raziya
256.249 Salavat
257.249 Dinar
258.251 Güldar
259.251 Zile

230.224 Ирек
231.224 Руслан
232.225 Ләйсән
233.226 Марат
234.226 Рөстәм
235.226 Әлиә
236.200 Гүзәл
237.200 Юлдаш
238.200 Ильнур
239.237 Марат
240.236 Ҡәҙриә
241.236 Сәрбиназ
242.201 Ирек
243.201 Урал
244.242 Алһыу
245.242 Ләйсән
246.202 Айгөл
247.246 Алһыу
248.246 Дамир
249.116 Фәймә
250.116 Зәйтүнә
251.116 Зиннур
252.116 Әмир
253.116 Рәйес
254.116 Ғәлиә
255.116 Разия
256.249 Салауат
257.249 Динар
258.251 Гөлдәр
259.251 Зилә

260.258 Adel
261.258 Elvira

262.259 Vladislav

263.252 Alik
264.252 Vener

265.263 Artur

266.264 Damir
267.264 Gülfiye

268.253 Rim

269.268 Timur

270.254 Roman
271.254 Rostislav
272.254 Radmila

273.270 Darya

274.271 Veoleta

275.255 Yuliye
276.255 Nikita

277.275 Leonid
278.275 Alisa

279.276 Diana

280.110 Mühiye
281.110 Urkuya
282.110 Şaymuhamet
283.110 Dilmuhamet
284.110 Nurmuhamet
285.110 Zinnetulla
286.110 Fetkulla

287.280 Mansur
288.280 Meryem

260.258 Адель
261.258 Эльвира

262.259 Владислав

263.252 Алик
264.252 Венер

265.263 Артур

266.264 Дамир
267.264 Гөлфиә

268.253 Рим

269.268 Тимур

270.254 Роман
271.254 Ростислав
272.254 Радмила

273.270 Дарья

274.271 Веолета

275.255 Юлиә
276.255 Никита

277.275 Леонид
278.275 Алиса

279.276 Диана

280.110 Мөһиә
281.110 Орҡоя
282.110 Шәймөхәмәт
283.110 Дилмөхәмәт
284.110 Нурмөхәмәт
285.110 Зиннәтулла
286.110 Фәтҡулла

287.280 Мансур
288.280 Мәрйәм

289.280 Vedüt
290.280 Fatiha
291.280 Zühre
292.280 Gayşa
293.280 Halil

294.290 Ferit

295.281 Lutfurahman
296.281 Muhamet
297.281 Gayşa
298.281 Saniya
299.281 Ümügülsüm

300.297 Enver

301.299 Zinnur
302.299 Fervej

303.282 Ahmet
304.282 Askat

305.303 Vener

306.304 Talir
307.304 Şamil

308.283 Züfer

309.308 Vilyams

310.284 Meryem
311.284 Yagafar
312.284 Tenzile
313.284 Evhedi

314.313 İldus

315.286 Galiya
316.286 Zekiye
317.286 Kerim
318.286 Ravza

289.280 Вәдүт
290.280 Фатиха
291.280 Зөһрә
292.280 Ғәйшә
293.280 Хәлил

294.290 Фәрит

295.281 Лотфорахман
296.281 Мөхәмәт
297.281 Ғәйшә
298.281 Сания
299.281 Өмөгөлсөм

300.297 Әнүәр

301.299 Зиннур
302.299 Фәрүәз

303.282 Әхмәт
304.282 Әскәт

305.303 Венер

306.304 Талир
307.304 Шамил

308.283 Зөфәр

309.308 Вильямс

310.284 Мәрйәм
311.284 Йәғәфәр
312.284 Тәнзилә
313.284 Әүхәҙи

314.313 Илдус

315.286 Ғәлиә
316.286 Зәкиә
317.286 Кәрим
318.286 Рауза

319.286 Rif
320.286 Ferzene
321.286 Ferit

322.315 Ravil
323.315 Zeytüne
324.315 Rişat

325.322 Ravşan
326.322 Leana

327.323 Aygül
328.323 Aynur
329.323 Ayhılıv
330.323 Fenzil

331.324 Ravşaniya
332.324 Şamil

333.316 İldar
334.316 İldus

335.333 Rüstem
336.333 Ayrat

337.336 Ruslan

338.317 Elfiye
339.317 Milevşe

340.338 Bulat
341.338 Murat

342.339 Alhıv
343.339 Leysen

344.318 İlşat

345.343 Timur
346.343 Sofiya

347.319 Azat
348.319 Yuldaş

319.286 Риф
320.286 Фәрзәнә
321.286 Фәрит

322.315 Рауил
323.315 Зәйтүнә
324.315 Ришат

325.322 Раушан
326.322 Леана

327.323 Айгөл
328.323 Айнур
329.323 Айһылыу
330.323 Фәнзил

331.324 Раушания
332.324 Шамил

333.316 Илдар
334.316 Илдус

335.333 Рөстәм
336.333 Айрат

337.336 Руслан

338.317 Әлфиә
339.317 Миләүшә

340.338 Булат
341.338 Морат

342.339 Алһыу
343.339 Ләйсән

344.318 Илшат

345.343 Тимур
346.343 София

347.319 Азат
348.319 Юлдаш

349.347 Rinat
350.347 Aknazar

351.320 Azamat
352.320 Salavat

353.351 Zelife
354.351 Şevre

355.352 Buranbay

356.321 Gazinur
357.321 Ravşan

358.356 Marat
359.356 İldar

360.357 Kamila

361.11 Rahmatulla
362.11 Galiulla
363.11 Güzeyir
364.11 Gabdulla
365.11 Minleyar
366.11 Emırhan

367.361 Hidiyetulla
368.361 Giniyatulla
369.361 Gataulla

370.367 Galiulla
371.367 Gaynulla
372.367 Hayrulla

373.368 Gizzetulla
374.368 Sibagatulla

375.373 Hikmetulla

376.369 Sabir
377.369 Kurban

378.363 Niğmetulla
379.363 Salih

349.347 Ринат
350.347 Аҡназар

351.320 Азамат
352.320 Салауат

353.351 Зәлифә
354.351 Шәүрә

355.352 Буранбай

356.321 Ғазинур
357.321 Раушан

358.356 Марат
359.356 Илдар

360.357 Камила

361.11 Рәхмәтулла
362.11 Ғәлиулла
363.11 Ғөзәйер
364.11 Ғабдулла
365.11 Миңлейәр
366.11 Әмирхан

367.361 Һиҙиәтулла
368.361 Ғиниәтулла
369.361 Ғатаулла

370.367 Ғәлиулла
371.367 Ғәйнулла
372.367 Хәйрулла

373.368 Ғиззәтулла
374.368 Сибәғәтулла

375.373 Хикмәтулла

376.369 Сабир
377.369 Ҡорбан

378.363 Ниғмәтулла
379.363 Салих

380.363 Garif

381.378 Gabidulla
382.378 Fayzulla
383.378 Hayrulla
384.378 Semigulla
385.378 Gubaydulla

386.384 Münir
387.384 Muhamet
388.384 Vagiz

389.385 Minlebay
390.385 Mustafa
391.385 Mansur

392.389 Minlegali

393.379 Zeki
394.379 Hubbutdin
395.379 Kefi
396.379 Zeylegi

397.393 Ural

398.395 Ahtem

399.396 Muharrem

400.380 Kadir
401.380 Gaziz

402.400 Ural

403.364 Sibagat
404.364 Hayrulla
405.364 Hamidulla

406.403 Gibadat

407.404 Gayfulla
408.404 Hayirlivara
409.404 Safiulla
410.404 Ebelheyer

411.407 Garifulla

380.363 Ғәриф

381.378 Ғәбиҙулла
382.378 Фәйзулла
383.378 Хәйрулла
384.378 Сәмиғулла
385.378 Ғөбәйҙулла

386.384 Мөнир
387.384 Мөхәмәт
388.384 Вәғиз

389.385 Миңлебай
390.385 Мостафа
391.385 Мансур

392.389 Миңлеғәли

393.379 Зәки
394.379 Хөббөтдин
395.379 Кәфи
396.379 Зәйләғи

397.393 Урал

398.395 Әхтәм

399.396 Мөхәррәм

400.380 Ҡадир
401.380 Ғәзиз

402.400 Урал

403.364 Сибәғәт
404.364 Хәйрулла
405.364 Хәмиҙулла

406.403 Ғибәҙәт

407.404 Ғәйфулла
408.404 Хәйерлевара
409.404 Сафиулла
410.404 Әбелхәйер

411.407 Ғәрифулла

412.407 Muhamedulla

413.405 Haliulla
414.405 Zinnetulla
415.405 Sahiulla

416.413 Gabdulla
417.413 Habibulla

418.414 Hidiyatulla
419.414 Gizzetulla

420.418 Ölfet
421.418 Refket

422.415 Hüsnulla

423.422 Vener
424.422 Yunir

425.365 Hisay
426.365 Zeynetdin

427.426 Gilaj
428.426 Kamal
429.426 Fethi
430.426 Yamal

431.429 Gizetdin

432.431 Mügin

433.430 Züfer
434.430 Ahmet
435.430 Ahat
436.430 Şamil

437.434 Ahmetyagafarsadık

438.366 Habibrahman
439.366 Süleyman
440.366 Kıynuvan
441.366 Hannan

442.439 Meselim

443.440 Zarif

412.407 Мәхәмәҙулла

413.405 Хәлиулла
414.405 Зинәтулла
415.405 Сәхиулла

416.413 Ғабдулла
417.413 Хәбибулла

418.414 Һиҙиәтулла
419.414 Ғиззәтулла

420.418 Өлфәт
421.418 Рәфҡәт

422.415 Хөснулла

423.422 Венер
424.422 Юнир

425.365 Хисай
426.365 Зәйнетдин

427.426 Ғиләж
428.426 Камал
429.426 Фәтхи
430.426 Ямал

431.429 Ғизетдин

432.431 Мөғин

433.430 Зөфәр
434.430 Әхмәт
435.430 Әхәт
436.430 Шамил

437.434 Әхмәтйәғәфәрсадиҡ

438.366 Хәбибрахман
439.366 Сөләймән
440.366 Ҡыйныуан
441.366 Ханнан

442.439 Мәсәлим

443.440 Зариф

Eski Şecerelerin kopyaları

Боронғо шәжәрәләрҙең копиялары

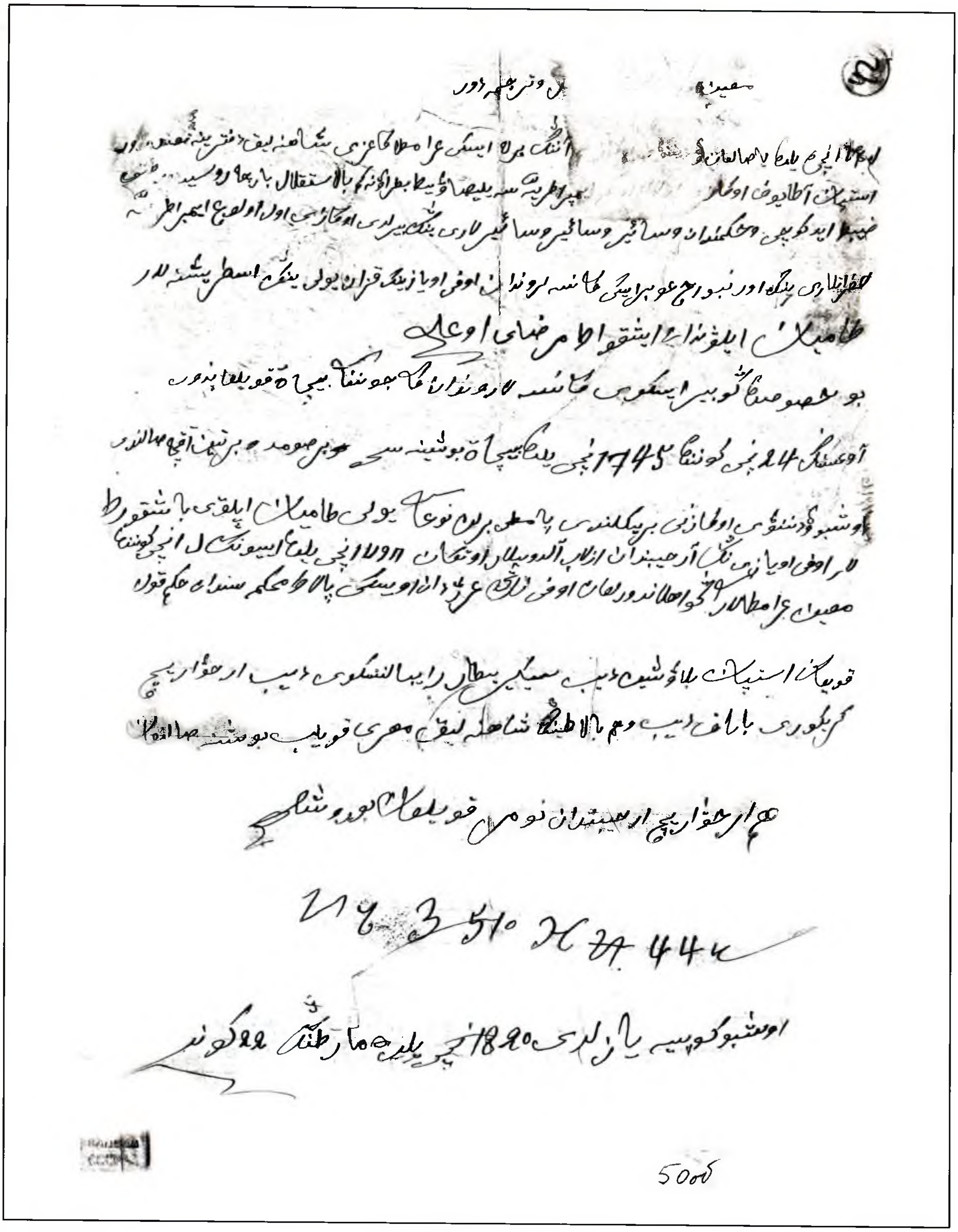

Tamyan İli Başkurtları Şeceresi-I

Тамъян иләүе башҡорттары шәжәрәһе-I

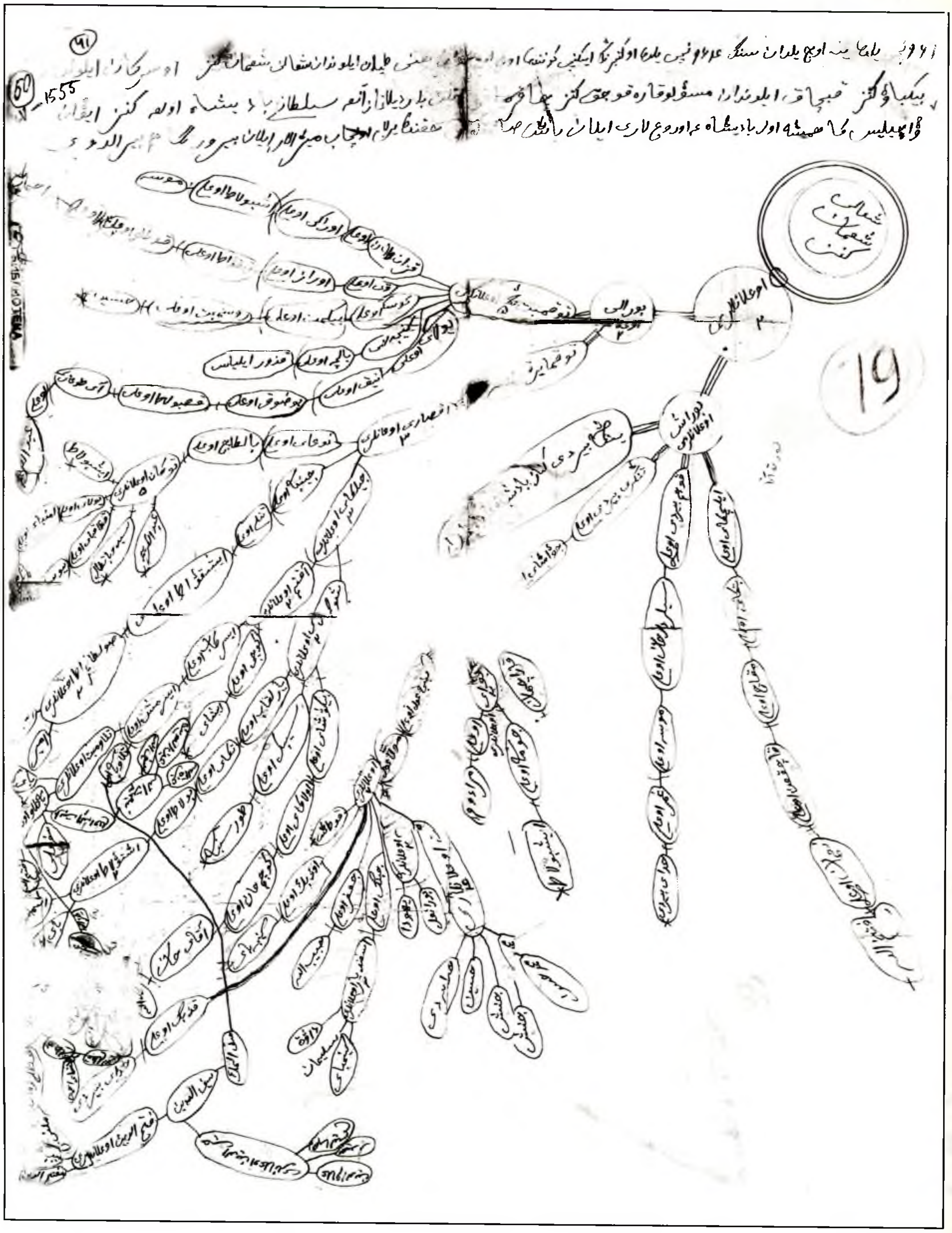

Tamyan İli Başkurtları Şeceresi-II

Тамъян иләүе башҡорттары шәжәрәһе-II

ینه بولار یورونغوطان بولوب موهجان فروغی طان تا انغی لیت لازم بولغان عقولمز علیل سرهای
اصل بابام طوبل ایرتش کناروندە بولوب ایرمش اصل ده ارمی یا چیرمش بلنمای دین لاری سرهای
لبیب لاردان بولوب برسی سیاحت کاتوشوب حرصی تابوب کوب یرقویوب ارنی کیتوبدور دنیادان سرهای
چون اول شرقی زمین لاردان چقوب کیتکان کینه برلان سیر قیلغان کیمه برلان توشوب صولارصاین سرهای
قایو سیاح اولان بابا کیلوب اورال دیکان تاغ غه مقام دوتغان میاج تا به میاج نهرین صولاب سرهای
رجالی اول طرف لارننک بولارن کوبیسونوب بارین قوارغه باشلاغان بارین بولار ایرستاغان سرهای
ینه بو اصلمزننک کوب اوغل لاروننک برمحبوب یرایرلاب سیر ایدر ایدر کوب کیزوب بلغار یرین سرهای
اورال تاغین قویوب آرتغه میاج نهرین ده هم آرتغه کیلوب چقغان بوتون یاتغه کیمه برله یوروب سرهای
لطف برله یوروب کوب سال چقوب کوب صو یاقا کوب عیال عیال برله سوروب احوال سیر قیلغان یوروب سرهای
چاساوان غه کیلوب چیتکان ینه چولمان غه ده چیتکان اوخاننای ده مقام ایتکان عیال برله چیتوب سرهای
قایو یرده طوغوب بر یار که چولمان بی آتاغان لار هم آنده یورط یاصاغان لار مقام لار ایلابوب سرهای
رجالی اول طرفننک ده بولارننک تورماقین بونده اوشاتمای قودیلار یول غه قورال لار تاتوب سرهای
یوروب چولمان بی آتاسی تابوب یرلار یوباتاسی عیالی بولوبن عاجی ییروم قایورط سالوب سرهای
آنی ده سویاغان آخر اوصی غه کوچکان اول فاخر آنی ده هم قویوب آخر یرایرلاغان تمام سرهای
لطیف نامی آننک اتبال جسور بولغان گویا ابطال سیر قیلغان گویا ابدال سیاحتنی سویوب سرهای
حقارمش اوزینه زورنام ایراکته من دیمش اول عام بلور معناسینی کوب عام ایدوب مسیح آنی سرهای
قربلغانلار ایمیش برکون جیوب قوش یونلارین ترن کون آنی قسمت قیلور ده چون نصیب ویرمای بونکا سرهای
رضا ویرمای آلارغه اول چقوب کیتکان سفرغا اول نصیب لاردان بولوب معزول اوزی یورط استاغان سرهای
یوروب بیک کوب ولایتلار چیکوب بیک کوب ریاضتلار اهانت لار اعانت لار کوروب قاته قاته یوروب سرهای
ایراکته معناسی چیت دور بو چیت ده قالماقی چیکدور ینه چیت کوردونکز هیچ بر قرنداش قیلمادونک سرهای
لبیب لاردان بولوب اصلی نه دیکلو قیلماغه وصلی اراده تیلسه ده فصلی وصاله دوغماغان سرهای
چون اول اتبال بابام مرتبش اوصی لاردان کیتوبدور بس یوروب یورط لار کوتوبدور بس باروب منزل لکا سرهای
قایو یرده توروب بر آز کیلوب کابینه یرینه باز بولوب بارکه صوغی دم ساز اوزی آنده وفات سرهای
رجال دان بولغان اولادی هم اولادیننک اولادی نه یردان تابسه امدادی اویر خلقی بولوب سرهای
یته یوز یل قدر بونلار دخی قاپیان ایلیتاولار [illegible]
ایراکته فرغی بولغانلار خلق ده شونیله بولغانلار کوچوب قونوب یوروب سرهای

Kara Tabın (İrekti) Uruğunun Şeceresi-I
Ҡара Табын (Ирәкте) ырыуының шәжәрәһе-I

Kara Tabın (İrekti) Uruğunun Şeceresi-II
Ҡара Табын (Ирәкте) ырыуының шәжәрәһе-II

قاره گوز تانتوگان مذکور ایراکته فرغیدور مشهور آلار بر توغمه دور مشهور ایراکته فرغینه سر بای
رضا بولوب آلار باری ایراکته نی قیلوب جاری خوجه قیلغانلار اختیاری ایراکته فرغینه سر بای
یوروگان نی که زیله میر ایراکته گا توبوب کوب یر خوجه لیق نی قیلوب تشهیر قلانط بیرگان بزه سر بای
مزیر انسابزدان هم اصل لارده بولان اقدم قاره طابن بابامز هم آننگ اولادی ده سر بای
لطیف اورال جنابنده میاج نهری طنابنده معاش ایدوب عیال برله قالوب آننگ عیالی سر بای
یورط ایل صالوب بیلا یورطلار میاج بوینده باشقورطلار بزه انساب بولور آنلار قاره طابن اولان سر بای
چون آننگ جمله اخوانی میاج لارده بولوب بانی تابوب لار ایلدان احسانی توروبلار یورطتورو سر بای
قاره طابن دیگان دانلار نه یرده توتسه ده یورطلار بو ابتال بی بیلان دانلار قاوشور بر بولور سر بای
رسول تایماس میاج لارده بزه یرداش بولوب برگا برادرلیک ایدوب برگا یازدشتان خط سلام سر بای
ینه ایسکی الوغ شاه لار زماننده بزیم دانلار آلار ساری گوچالای دار بو یرده قالدی لار سر بای
ایکی یردن توتاچق یورط تابالای فرصاق باشقورط او بیردان حصه سین مشقوط ایدوب دیرگان برادر سر بای
لبیب لاردان بولوب آنلار میاج ده یورط یاصاغانلار بو ابتلال بی بولوب سیگار بو یرده یورط یاصان سر بای
حقوب جولمان دی توزغان یوروب منز لده توزغان گیلوب بو یرده ده توزغان کوروب کوب یرلاری سر بای
تحیان عمری اوتوب یوزدان تابوب نصرتنی صد یوزدان جهان طولوب اوغل قزدان گیروب کوب یرلاری سر بای
ریاست لار بیله گیزگان نیچه یرده مقام توزگان بلالار کورسه دی توزگان جفالار کورسه ده سر بای
ینه اوچ ناحیه ده ایرلار ایراکته اسمیله اشهر نه رسمه کوب خلق دیرلار بلانلار بونلاری سر بای
عجب بیک نو نسل بولدی ایراکته زور اصل بولدی ایکی اوچ زورا و یار طولدی ایراکته فرغیله سر بای
لبیب لار حقدی هم آندین اویان بیلار گویا خاندین آلوب فرصاتنی اغیاندین شیخ سردار بولوب سر بای
یلان یر بیرماگان برگا گرای ده بیرماگا عبرتگا قادارغه توراالار گوزگا یلان جاقیان کیبی سر بای
جوتار لار بیر دیلار کوب یر اوران قایبان ینه کوب یر ایراکته فرغینه تشهیر ایدوب دیردی آلار سر بای
قاره طانبده یر ویردی قاره طابن آتام دیردی ایراکته نی آعام دیردی بولار برخابت باری سر بای
رجا قیلغان ده ایراکته بیر الای یرنی گیراک گا فرزندانش قالدی سیراک گا اوران تار بیر دیلار سر بای
یورتی تورعاج اوتوگ سالی ایراکته ده سوروب کوب جال تابوب دولت تابوب کوب حال قمو حیران قدر سر بای

Kara Tabın (İrekti) Uruğunun Şeceresi-III
Ҡара Табын (Ирәкте) ырыуының шәжәрәһе-III

Kara Tabın (İrekti) Uruğunun Şeceresi-IV
Ҡара Табын (Ирәкте) ырыуының шәжәрәһе-IV

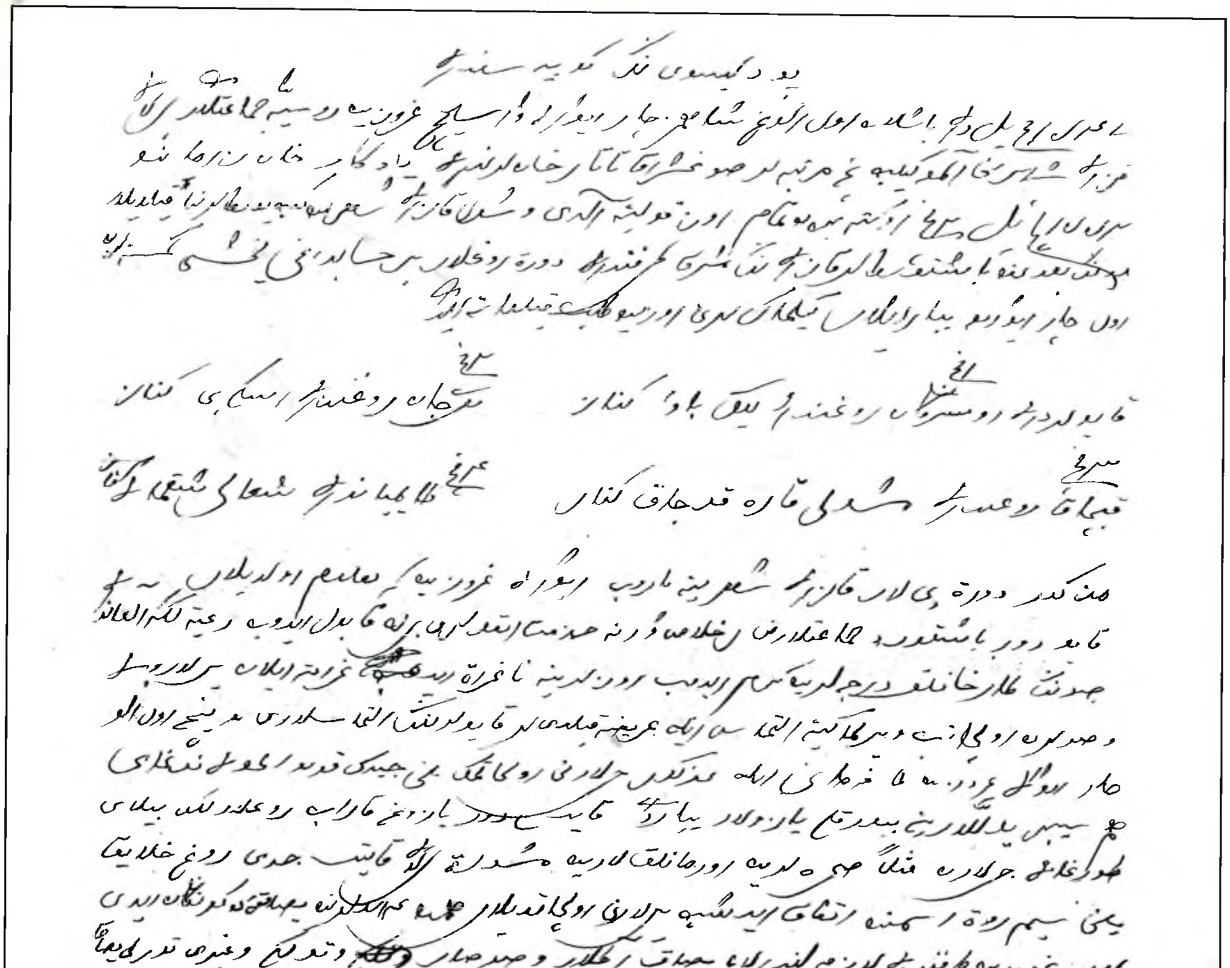

Orijinal nüshadan yapılmış kopyadan
(Üsergen, Bürcen, Kıpçak ve Tamyan Urukları Tarihinden)-I

Подлиннойҙың копияһынан
(Үсәргән, Бөрйән, Ҡыпсаҡ һәм Тамъян ырыуҙары тарихынан)-I

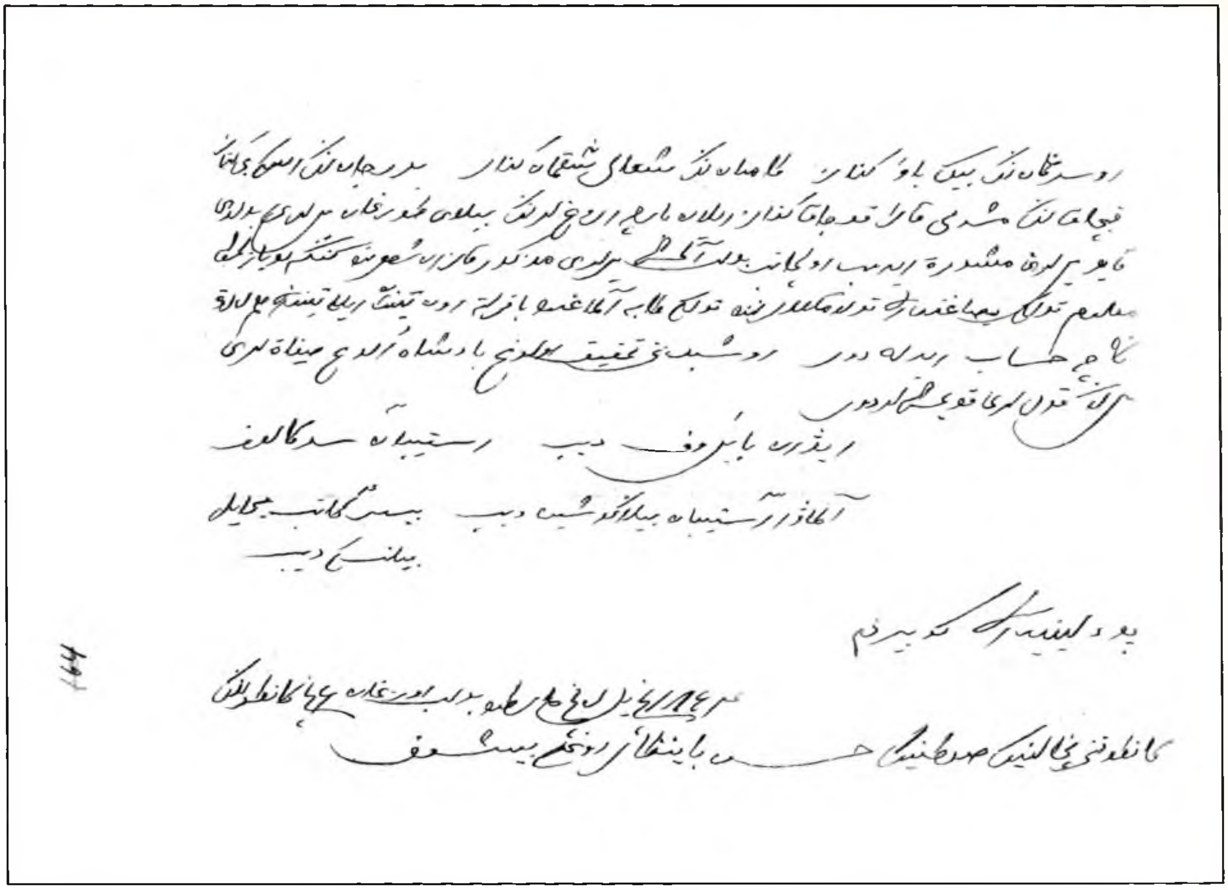

Orijinal nüshadan yapılmış kopyadan
(Üsergen, Bürcen, Kıpçak ve Tamyan Urukları Tarihinden)-II

Подлиннойҙың копияһынан
(Үсәргән, Бөрйән, Ҡыпсаҡ һәм Тамъян ырыуҙары тарихынан)-II

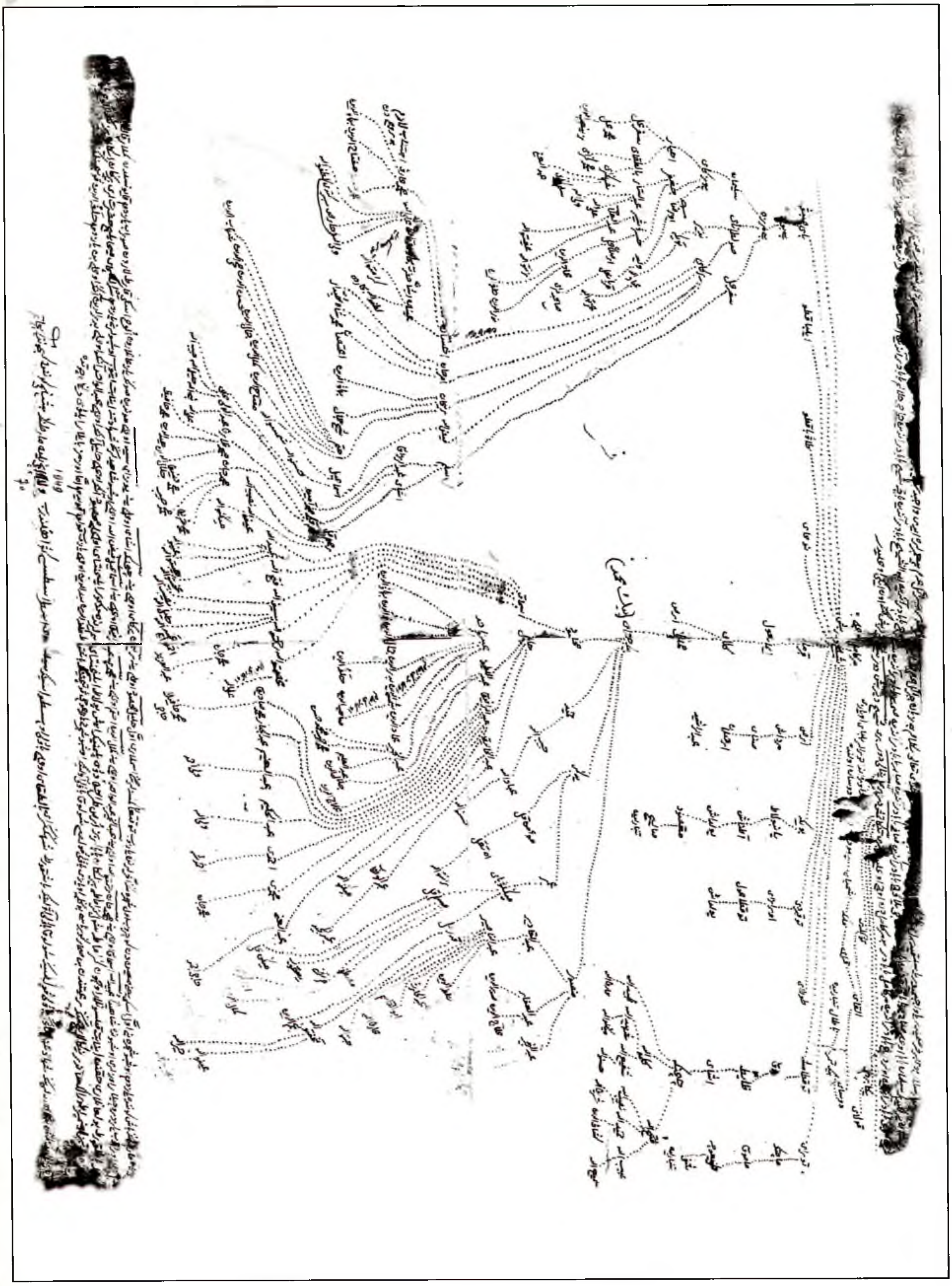

Baylar İli Başkurtlari Şeceresi

Байлар иләүе башҡорттары шәжәрәһе

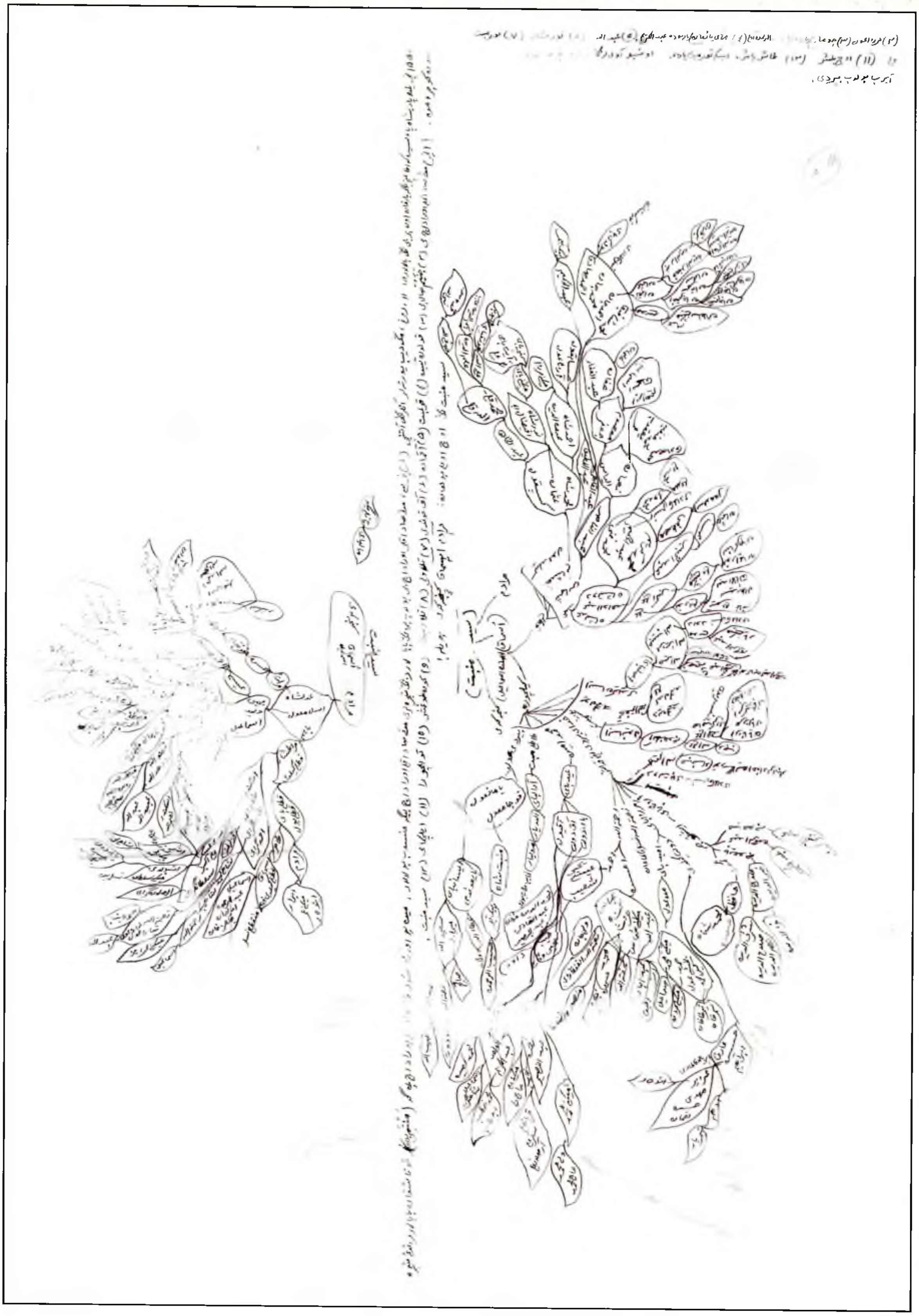

Merkit-Min ilçesi Başkurtlari Şeceresi

Меркет-Мең волосы башҡорттары шәжәрәһе

Şecere incelemelerinde bulunan Başkurt bilim adamlarından Rizaitdin Fahretdinov (1859-1936).

Шәжәрәләрҙе тикшереүсе башҡорт ғалимы Ризаитдин Фәхретдинов (1859-1936).

Şecere incelemelerinde bulunan Başkurt bilim adamlarından Muhametselim Ümitbayev (1841-1907).

Шәжәрәләрҙе тикшереүсе башҡорт ғалимы Мөхәмәтсәлим Өмөтбаев (1841-1907).

Özet

Şecere Türk Halklarının çoğunda olduğu gibi Başkurtlarda da görülen eski bir gelenektir. Şecereler Başkurt tarihi için çok önemli kaynaklardan birisidir. İlk dönemlerde sadece soy ağacı olarak ortaya çıkan bu belgeler daha sonraki dönemlerde gerçek tarihi olayların yanı sıra mitolojiye ve rivayete dayalı unsurları da içermiştir. Başkurt şecereleri kaynak olarak ilk kez XVIII. asrın sonunda kullanılmış ve daha sonra yayınlanmaya başlanmıştır. Bu konudaki en ciddi araştırmalardan biri geçtiğimiz asrın ortalarında Rail Kuzeev tarafından yapılmıştır. XX. yüzyılın sonlarında ve XXI. yüzyılın başlarında aynı şekilde bu incelemeler devam etmiştir. Çok eski tarihlere kadar uzanan Başkurt soy ağaçları ilk kez Ankara'da 2004 yılında yayınlanan Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatı Antolojisi'nde neşredilmiştir. Başkurt şecereleri İlk defa bu çalışma sayesinde Başkurt ve Türkiye Türkçesinde ayrı bir kitap olarak yayınlanmaktadır.

Һығымта

Төрки халыҡтарының күбеһендә, шул иҫәптән башҡорттарҙа ла шәжәрә төҙөү йолаһы бик борондан йәшәп килә. Шәжәрә – башҡорт тарихының иң мөһим тарихи сығанаҡтарының береһе. Тәүҙә улар нәҫел-ырыу бәйләнешен күрһәткән исемлек рәүешендә төҙөлә башлай. Һуңынан был генеологик яҙмалар төрлө тарихи мәғлүмәттәр, миф һәм риүәйәттәр менән тулыландырыла. Беренсе тапҡыр башҡорт шәжәрәләре сығанаҡ сифатында XVIII быуаттың аҙағында ҡулланыла. Быуат ярымдан һуң тарихсы Рәил Кузеев тарафынан нәҫел яҙмаларын өйрәнеү өлкәһендә иң күләмле тикшеренеү башҡарыла. XX быуаттың аҙағы - XXI быуаттың башында был документтарға ҡарата ғалимдарҙың иғибары көсәйә. Һөҙөмтәлә бик күп яңы баҫмалар донъя күрҙе. Тамырҙары тарих төпкөлөнә барып тоташҡан башҡорт шәжәрәләренең бер өлөшө 2004 йылда Анкарала "Төркиә тышындағы төрки халыҡтарының әҙәбиәте антологияһы"нда нәшер ителде. Был китап иһә башҡорт һәм төрөк телдәрендә сыҡҡан тәүге айырым башкорт шәжәрәләре китабы булараҡ иғтибарҙы йәлеп итә.

Abstract

Drawing a *shezhere* or keeping genealogical record is a very ancient Turkic tradition. It has been very popular among Bashkorts. The *shezhere* are also very important sources as historical records. Bashkorts started compiling *shezhere* first as charts showing kinship relations; later they began adding various historical events, as well as myths and legends to these records. Bashkort *shezhere* have been used publicly since the late 18th century. In the 19th century they have been published.

In Bashkortostan the renowned historian Rail Kuzejev carried out a profound research on genealogies. Since the late 20th century the scientists have shown an increasing interest in these documents, many of which have been used in various publications. Some of the ancient Bashkort geneological records dating from early periods have been published in *The Anthology of Turkic Literature outside of Turkey* (Ankara, 2004) This is the first book dedicated to the Bashkort *shezhere* published both in Turkish and Bashkort languages.

نصیب الله
علی الله
ولی الله
عزت الله

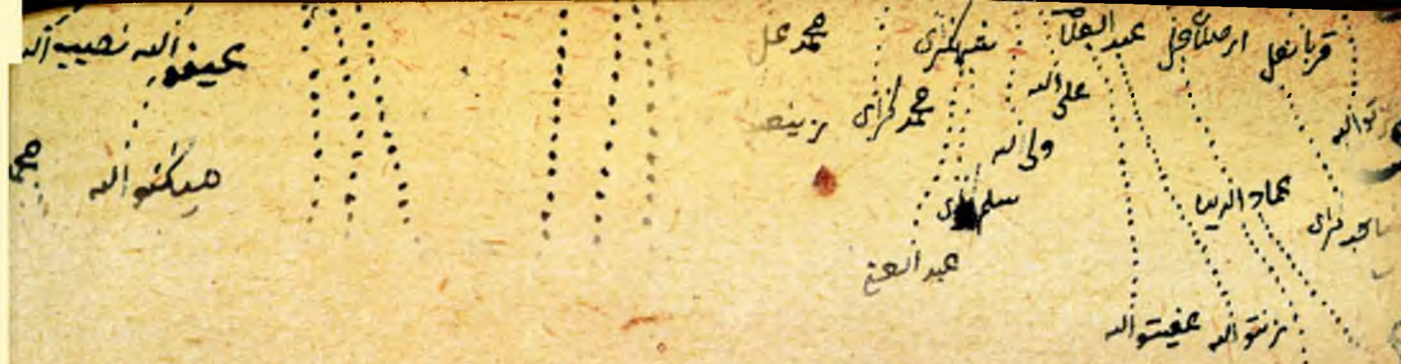

روسیه تماننک بیک باوکلاری   تماهیانلرنک
قبچاقلارننک مشهدی ماراقعه جاقلتدار دیلان
قایو بیرلرنی مشهوره ایدیب اوکلانب بولک آنکه
معلوم تولک بیماغنس تورلوملار ننه تولک
تاریخ حساب ایدله دور   روشید
[illegible] قورنلری قوغه [illegible] دور
ایدرک بابیر وف

آنحاقور رستیبا

بود لیتینیدن گکه تیم

محمد [illegible]

ماتلقونی پلالنیک [illegible] حسن با

علی شتکمیله

عارف الله … چلتو الله … مفتاح الدین کمال الدین جمال الدین حسین الدین فخر الدین … حبیب الله

منصور عبد الغفار عبد النور

محمد جان محمد ظاهر عبد الولی جلی

…نگ شعلای شتماک لار   بیر … جان نینگ …

…لار بار … …

… آلملی … …

… آلماغ … …

… تحقیق … پادشاه … …

… وف دیب   … سید کمال …

… بیلارگه … دیب   بیس … اسماعیل

بیلنگ دیب

… ایکی … جلب … غان … …

… باینفار … بیش …

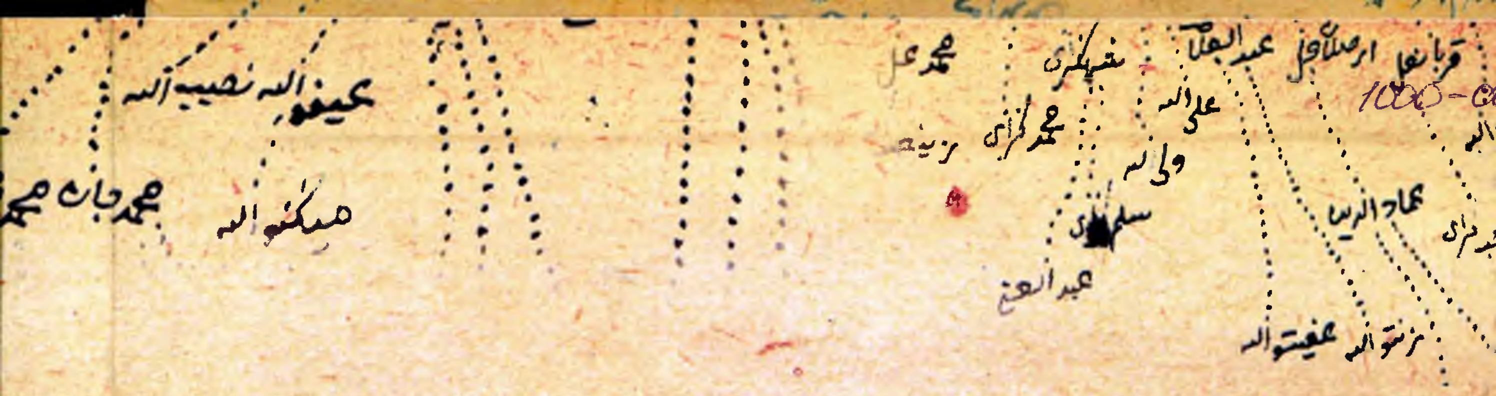

روسستان نینگ بیک باو کتابی تماهیان نینگ شیعا

قبچاق لرنینگ مشهدی قارا قمچاقا کتابی ویلایت باریچ

قایوپی کوری مشهوره ایدیب اوکنانب بولک آلملی

معلوم تورلک پیماغینی توزوملکلار نینه تورلک عالب

تاریخ حساب ایدله دور روشیب نی تحت

سی که قورون لری قوبعلی کلدور

ایدرس بابی وف

آکاقور آرستیپاه بیلان

بو دلنیس کربرنم

محرم ۱۲ ۱۲ یل
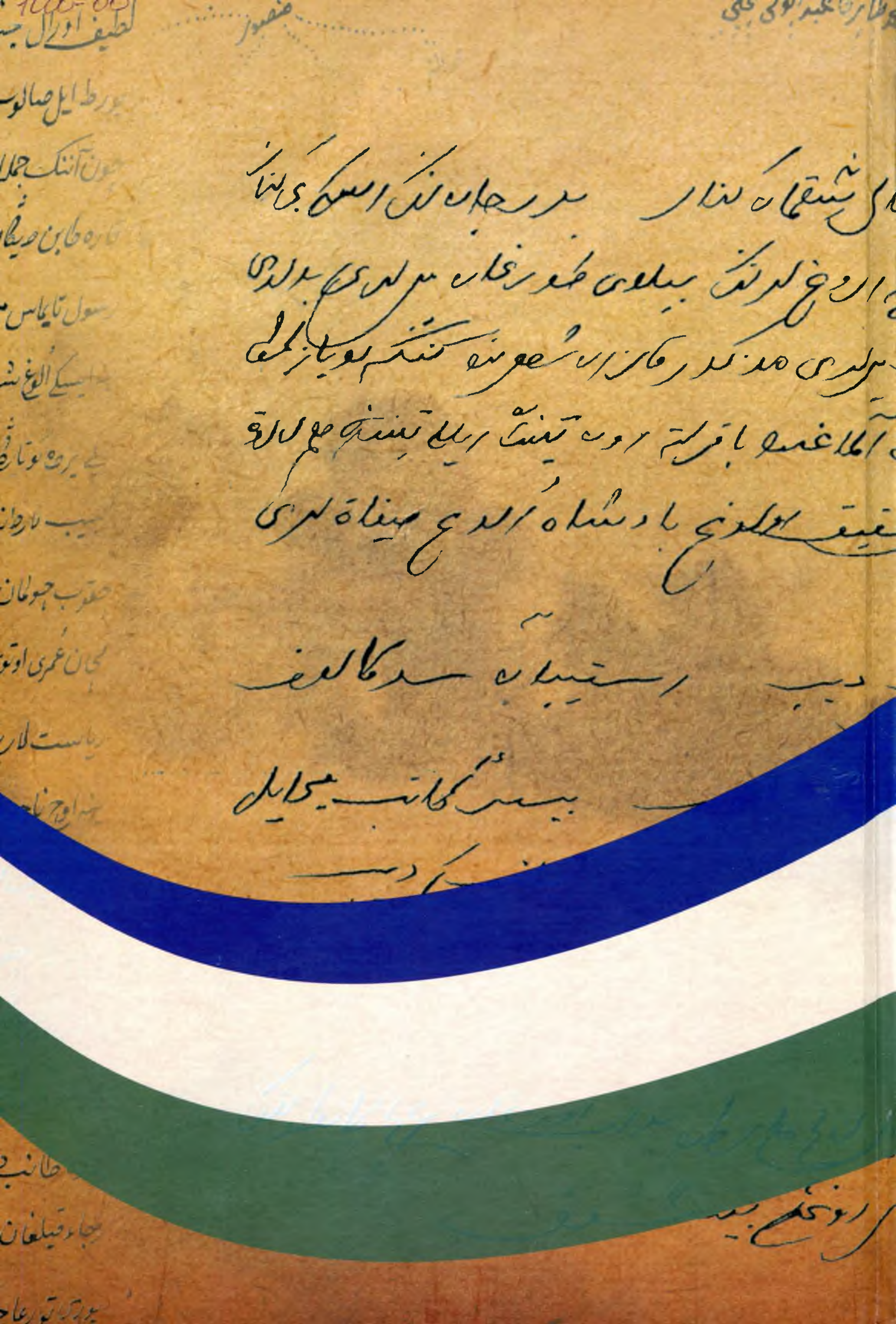
تانقونی نی کلنیک صهوحلنیک بابنقا